

Op hoop van zegen

Herman Heijermans

editie Hans van den Bergh

bron

Herman Heijermans, *Op hoop van zegen. Spel van de zee in vier bedrijven* (ed. Hans van den Bergh).
Amsterdam University Press, Amsterdam 1995

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/heij011opho01_01/colofon.htm

© 2003 dbnl / Hans van den Bergh

Inleiding

Met zijn ‘Spel van de zee’ heeft Herman Heijermans een in menig opzicht opmerkelijke verzoening van tegendelen tot stand gebracht. Het blijkt een toneelstuk te zijn dat berust op een maatschappij-hervormende ideologie, maar dat niettemin groot succes boekte bij de bezittende klasse tegen wier belangen de schrijver zich richtte. Het stuk brak bovendien definitief met de destijds populaire dramatische vormgeving waarbij groeiende tegenstellingen zich plachten op te lossen in een heftig conflict, zonder dat de nieuwe ‘statische’ bouw de spanning en het meeleven in de zaal in de weg stond. Daar komt bij dat Heijermans, hoe afkerig hij zich ook betoonde van iedere stroming, school of ‘isme’, toch kans zag op volstrekt eigen wijze gestalte te geven aan de literaire vernieuwingen die het Naturalisme internationaal (Ibsen, Strindberg), maar ook in ons land (Emants) te zien had gegeven.

De eerste voorstelling

Op 24 december 1900 gaf de Nederlandse Toneelvereniging in de Hollandsche Schouwburg te Amsterdam de eerste voorstelling van Herman Heijermans' nieuwste stuk *Op Hoop van Zegen*. Heijermans had het tussen 15 oktober en 9 december 1900 geschreven en de Toneelvereniging kreeg de laatste scènes dus pas twee weken voor de première ter beschikking. Niet voor niets had de schrijver voor de eerste opvoering - zoals gebruikelijk - kerstavond uitgekozen; dan kon de voorstelling immers in elk geval vast drie keer gespeeld worden, voordat op 27 december de toneelkritiek er - naar zijn ervaring - wel weer overheen zou vallen. Nu zou de faam alvast van mond tot mond de ronde kunnen doen.

En inderdaad sloeg de opvoering bij de uitverkochte zaal in als een bom. Er was gespannen aandacht die alleen in het derde bedrijf bij de lange verhalen van de vissersvrouwen iets verslapte; maar het slot met de vertwijfeld wegsloffende Kniertje werd een triomf, vooral dank zij het optreden van Esther de Boer-van Rijk, voor wie dit de eerste van ongeveer 1200 vertolkingen zou blijken.¹

Blijkens de foto's zag de encensering er schamel uit; het - uiteraard nog ongesubsidieerde - toneelbedrijf was destijds allerminst een vetpot; voor de kostuums moesten de spelers doorgaans zelf zorgen en het decor van A. van Hattem gaf een primitief beeld van Kniertjes armoedige vissershuisje met een troosteloze lap stof als plafond. De regie was in handen van Henri van Kuyk, maar we moeten ons daar niet te veel van voorstellen. Regisseren betekende destijds, zeker bij zo'n ultrakorte repetitieperiode, nog niet veel meer dan het in grote lijnen vastleggen van de *mise en scène*, waarbij men zich bovendien trouwhartig aan de ‘toneelaanwijzingen’ van de schrijver placht te houden. Heijermans, zelf een man van de toneelpraktijk, was in zijn dramastijl op dat punt ook heel expliciet. Tegen het eind van het eerste bedrijf geeft hij bijvoorbeeld de volgende aanwijzingen (aan het slot van Geerts woede-uitbarsting):

1 In haar memoires *Ik kijk terug* (Amsterdam 1934) schrijft Esther de Boer-van Rijk: ‘Bladzijden zouden gevuld kunnen worden met de belevenissen van Kniertje. Denkt maar eens aan de jubilea. Dat begon in den aanvang van dezen eeuw met de vijf-en-twintigste; dat eindigde met de twaalfhonderste.’ (p. 99)

(...) *Laat het hoofd in de handen zakken.*

JO, *na een lange stilte op hem toegaand, slaat de armen om z'n hals.*

Kniertje huilt. Barend staat suf...

Geert! ...

GEERT: Nou! Laten we niet... *Gromt, z'n tranen bedwingend.*

(...)

Aanpassingen van de voorstelling op grond van ervaringen gedurende de speelperiode waren dan ook gebruikelijk. Op voorstel van Adriaan van der Horst, een oude rot in het vak die de rol van Cobus (een van de diakenhuismannetjes) speelde, was al dadelijk de titel gewijzigd. Heijermans had aanvankelijk 'Op Hoop van Gods Zegen' voorgesteld, maar Van der Horst vreesde dat dit aanstoot zou geven. Ook werd na enkele voorstellingen in het vierde bedrijf een tweetal bekortingen aangebracht, waardoor de aandacht beter werd vastgehouden.²

De kritiek

Het 'Spel van de zee' werd al met al een ongekend publiekssucces en de schrijver liet later niet na, ironisch op te merken dat het stuk door de pers aanvankelijk maar matig was ontvangen. Zo schreef bijvoorbeeld Bernard Canter, een collega-auteur, in *De Telegraaf* over 'een slecht stuk, niet (...) in technischen of aesthetischen zin, maar slecht van strekking, ondermijnend en aanrandend de beste, edelste en schoonste gevoelens zonder daartegenover eenig ideaal te stellen'.

Naar onze maatstaven is dat een haast onbegrijpelijk negatief oordeel, gezien Heijermans' socialistische gezindheid en diens moeilijk te miskennen aanklacht tegen de 'drijvende doodskisten', de vissersschepen die door de reders werden uitgezonden 'op hoop van zegen', namelijk in de verwachting dat ze zouden vergaan, zodat de verzekerde waarde kon worden geïncasseerd. De criticus Canter moet het stuk juist daarom ondermijnend hebben geacht voor het vertrouwen in de ondernemersstand; 'zo wordt de ontevredenheid onder het volk maar gevoed' was waarschijnlijk ongeveer zijn overweging. Het is merkwaardig te constateren dat het algemeen-politieke karakter van kranten zelfs over een langere periode maar weinig verandert...

Toch is het zeker niet alleen de lofwaardige strekking die het 'wereldwijde' succes van dit meest gespeelde Heijermans-drama kan verklaren. Al in 1901 werd het stuk in Hamburg (in twee enscèneringen), in Berlijn en in Praag gespeeld. Daarna beleefde het binnen tien jaar een ongekennde zegetocht langs de tonelen van Moskou, Wenen, Parijs (in twee theaters), Londen, Belgrado, Stockholm, Kopenhagen en zelfs New York. Er werd in 1907 al een opera naar gecomponeerd (door Charles Grelinger) en vijfmaal werd het stuk verfilmd, voor het eerst in 1918 en (voorlopig) voor het laatst

2 In het 'twintigste toneel' van het laatste bedrijf (scène IV, 20) werd de nijdige reactie van reder Bos op Kniertjes mededeling dat Jo een kind van Geert verwacht ('En vertel jij dat zó maar?') gewoonlijk daarmee afgebroken. En Kniertje antwoordde dan, *dof*: 'De here motte 't zellef weten - hoe ze met me wille - de here...' Die laatste repliek is in de definitieve versie veranderd in: 'Meneer mot 't zellef weten - hoe ie met me wil...' En de slotscène (IV, 21) eindigde in latere opvoeringen als Kniertje was weggelopen met '*strompelt het kantoor uit. Het geklos van haar klompen klinkt na in de stilte.*'

in 1986. Deze hele internationale erkenning betekende overigens niet dat de schrijver er financieel veel wijzer van werd;

Nederland was nog niet aangesloten bij de Berner Conventie, een in 1886 tussen een aantal staten gesloten verdrag waarbij de internationale auteursrechten geregeld werden. In het buitenland kon men dus Nederlands werk zonder enige vergoeding opvoeren. Heijermans heeft zich daar steeds scherp tegen te weer gesteld ('Majesteit, ik word bestolen!'), maar Nederland, als altijd traag wanneer het om de belangen van de eigen kunstenaars gaat, aanvaardde de Berner Conventie pas in 1912. De populariteit van het stuk blijkt overigens nog uit een ander treffend gegeven: van de Nederlandse tekst, die in 1901 werd gedrukt,³ zijn naar globale berekening zo'n 100.000 exemplaren verkocht. Wat waren dan de bijzondere eigenschappen van *Op Hoop van Zegen* die een zo snel opkomende en blijvende belangstelling kunnen verklaren, zelfs in landen waar de problematiek niet zo herkenbaar kon zijn? En dat succes duurde ook nog voort, lang nadat het schrijvende onrecht waarop de geschiedenis berust zijn actualiteit had verloren - in Nederland door de Schepenwet van 1909, die staatscontrole op uitvarende schepen dwingend voorschreef.

Negentiende-eeuws toneel

De grandioze weerklink die het stuk oogstte, kan niet voldoende verklaard worden door er van uit te gaan dat het publiek bij deze gelegenheid iets geheel nieuws voorgezet kreeg. Er waren in 1898 en 1899 al twee goed ontvangen toneelstukken van Heijermans aan vooraf gegaan, *Ghetto* en *Het zevende gebod*, die beide bijna tweehonderd opvoeringen hadden beleefd. Ook in het buitenland hadden Ibsen en Hauptmann (met stukken als *Steunpilaren der maatschappij* en *De wevers*) al een breed publiek bereikt met toneelstukken die in een realistische stijl de aandacht vroegen voor schrijvende sociale problemen.

Maar op ons toneel was het toch de *combinatie* van een geraffineerd vernieuwde dramabouw en een - daarmee samenhangende - dwingende analyse van noodlottige tendensen in de samenleving, die het nieuwe stuk een onontkoombare lading verleende. Het is dan ook zinvol zich rekenschap te geven van de heersende toneelconventies in het tweede deel van de negentiende eeuw, waartegen dit nieuwe toneel met zijn verwijzingen naar de actuele werkelijkheid zich afzette.

Bij een breed publiek was allereerst nog grote vraag naar het romantische idealisme, uiteenlopend van het bevlogen drama-in-verzen van Schiller of Hugo tot wereldvreemde melodrama's als *De twee wezen* of *De Graaf van Monte-Cristo*,⁴ waarmee de Nederlandse toneelgroepen de zomerkermissen afreisden. Daarnaast vond ook het zogenoemde 'pièce bien faite' grote aftrek in de schouwburgen: grootscheepse, vaak quasi-historische intrigestukken op basis van een minutieus geconcipieerde, op verrassing mikkende structuur, waarbij men zich kon vergapen aan rijke decors en kostuums uit de hoogste kringen. Tot dit genre behoorden stukken als *Madame Sans-Gêne* of *La Tosca* van Sardou en *Le verre d'eau* van Scribe. Al deze drama's vertoonden nog de vertrouwde, maar hoogst kunstmatige ontwikkeling

3 Een fragment van het eerste bedrijf was al gedrukt voor de première, in Heijermans' eigen tijdschrift *De jonge gids*, jrg. IV (1900-1901), 133-153. De eerste druk in boekvorm verscheen in 1901 bij S.L. van Looy in Amsterdam.

4 Het eerste van de hand van George d'Ennery en het tweede van Alexandre Dumas sr.

van een hevig conflict, leidend tot de triomf van onschuldige helden, in een ijzeren constructie van drie of vijf bedrijven.

Op Hoop van Zegen

Daartegenover ontstond nu in het laatste decennium van de vorige eeuw een opmerkelijk vernieuwende, geheel anders gebouwde dramavorm, die in Nederland vooralsnog vrijwel alleen door Herman Heijermans werd vertegenwoordigd en waarvan *Op Hoop van Zegen* het eerste volledig geslaagde voorbeeld werd. In het toneelwerk van de Frans schrijvende Belg Maeterlinck tekent het revolutionair gewijzigde type drama zich voor het eerst duidelijk af in een drietal korte stukken, *L'intruse* (1890), *Les aveugles* (1890) en *Intérieur* (1894).

In deze drie eenakters is bijna geen ontwikkeling, de situatie aan het slot is vrijwel dezelfde als aan het begin en voor die merkwaardige nieuwe vorm werd destijds de term ‘théâtre statique’ (statisch drama) ingevoerd. Dit Maeterlinckse experiment met een theater-van-stilstand was wel heel extreem, zodat het voorlopig om een genre voor ingewijden ging, dat destijds al nauwelijks gespeeld werd en nooit populair is geworden. Maar tegelijkertijd ontwikkelde Tsjechov in Rusland een avondvullende variant van dit ‘statische drama’ die wel degelijk een groot publiek wist te bereiken. Zijn stukken tonen impressionistische schetsen van het Russische landleven, waarin niet veel gebeurt en het vooral om sfeertekening gaat; ook hier is de situatie aan het slot veelal gelijk aan die van de eerste scène, alleen zitten de personages er dan op een nóg verstikkender manier in gevangen.

Dit meer uitgewerkte statische drama dat met *Op Hoop van Zegen* in een uitgebalanceerde vorm ons land bereikt, is opmerkelijk genoeg vaak opgebouwd uit vier bedrijven en niet uit een oneven aantal aktes (vijf in Renaissance/Classicisme en drie in het romantische drama). Voor het statische drama was een indeling in vier bedrijven blijkbaar geëigend; dit even aantal impliceerde althans in mindere mate een oplopen van de spanning naar een centraal hoogtepunt, waaruit dan een tragische omslag voortvloeit, zodat de handeling eindigt in een catastrofaal veranderde situatie.

Zoals de zusjes in Tsjechovs *Drie zusters* in de loop van die vier bedrijven naar Moskou blijven hunkeren, maar geen voorbereidingen treffen om op reis te gaan, zo blijft ook de situatie van de vissersbevolking bij Heijermans tot het einde toe gelijk: het bericht in het vierde bedrijf dat de ‘Hoop’ is vergaan, is slechts één tragisch incident te meer in de reeks scheepsrampen waarvan in de eerste drie bedrijven uitvoerig sprake is (‘de vis wordt duur betaald’). En in de onderworpenheid van Kniertje aan de boven haar gestelde machten (God en de werkverschaffende reder Bos) verandert niets, al heeft zij ten slotte opnieuw twee zonen aan de zee verloren.

In het bijzonder schuwt Heijermans de kunstmatige verwickelingen en de frappante ontknopingen die het romantisch toneel als het ware voorbestemden om te worden bewerkt tot pathetische Italiaanse opera's; zo kwam Dumas' *La dame aux camélias* pas goed tot haar recht als Verdi's *La traviata*. Door met dit type toneel af te rekenen streefde de schrijver in *Op Hoop van Zegen* naar een toneelvorm ‘zonder intrige’. Ten tweede situeerde hij zijn handeling vrijwel als eerste onder het gewone volk en niet in welgestelde of adellijke kringen. Evenzeer zette hij zich af tegen wat hij ‘pleit-toneel’ noemde: drama's die expliciet een morele boodschap uitdroegen. Ook een aperte socialistische moraal preekt Heijermans niet in *Op Hoop van Zegen*; bij hem geen ondergang van het kapitaal of een triomf van de werkende klasse. Het is juist zijn meest kenmerkende stijlvernieuwing dat hij geen deugdzame helden met nachtzwarte schurken confronteert. Hij was er eenvoudig op uit de wereld op het

toneel te zetten zoals die in elkaar zat. Net als Balzac in diens *Comédie humaine* en na hem Zola in zijn aaneengeschakelde romancyclus *Les Rougon-Macquart*, had Heijermans een soort sociologische studie van de gehate samenleving op het oog waarin *Op Hoop van Zegen* als ‘Spel van de zee’ een plaats was toegedacht naast

een ‘spel van het land’ (het boerendrama *Ora et labora*), een ‘spel van de stad’ (*Bloeimaand*), een ‘spel van de mijnen’ (*Glückauf!*), een ‘spel van de middenstand’ (*De opgaande zon*), een ‘romantisch soldatenspel’ (*Het pantser*) en ‘een vrolijk spel van de huiselijke haard’ (*Schakels*).

Een zorgvuldige lezing van zijn stuk kan iets duidelijk maken over de feitelijke stellingname die erin besloten ligt. De handeling speelt zich af in een vissersdorp aan de Nederlandse kust; de gedrukte tekst vermeldt: ‘*Het spel geschiedt in een Noordzee-vissersplaats.*’ Hoewel bij de première in 1900 de vissers en hun vrouwen op hun Schevenings gekleed gingen, wilde Heijermans uiteraard voorkomen dat daarmee de gebeurtenissen aan één specifieke gemeente gekoppeld werden; hij had een meer algemene strekking op het oog en liet daarom in het programmablad vermelden: ‘de Scheveningse kostuums duiden niet aan dat de handeling daar ter plaatse voorvalt’.

De eerste drie bedrijven spelen zich af in de kraakheldere, maar armoedige woning van de vissersweduwe Kniertje Vermeer, die haar man en twee zoons aan de zee heeft verloren. Het is een oktober-middag in het jaar 1900; recenter actualiteit is haast niet denkbaar - voor het publiek moest onontkoombaar vaststaan: dit gebeurt vandaag de dag in ons land!

Kniertje heeft nog twee zonen, Barend van negentien en diens oudere broer Geert. Een volwassen nicht, Jo, woont bij haar in. Barend is begrijpelijkerwijze bang voor het vissersleven en wil niet naar zee. Geert is bij de marine geweest, maar heeft ‘wegens opstandigheid’ zes maanden gevangen gezeten, alleen - naar blijkt als hij thuiskomt - omdat hij zijn aanstaande vrouw Jo heeft verdedigd toen er door een meerdere grove grappen over haar gemaakt werden. Hij wil graag weer naar zee, om de vernedering die hem is aangedaan te kunnen vergeten.

In het eerste bedrijf komt de rijke, gemoedelijke reder Bos bij Kniertje thuis, als zijn dochter Clementine daar bezig is Cobus, Kniertjes bejaarde broer, uit te tekenen. Cobus heeft net als zijn vriend Daantje zijn hele leven op vissersboten gewerkt; niettemin wonen ze nu in het armenhuis (de ‘diakonie’). Bos is op zoek naar bemanning voor een van zijn schepen, de 47 oftewel de ‘Op Hoop van Zegen’. Clementine verwondert zich er over dat de 47 blijkbaar zeewaardig is. Barend slaat de uitnodiging om aan te monsteren af en Kniertje pleit er voor dat Bos haar zoon Geert als matroos zal aannemen, want hij kan ieder ogenblik uit de gevangenis thuiskomen. Na enige aarzeling, omdat hij niets voelt voor ‘insubordinatie’ aan boord, stemt Bos toe.

Tweede bedrijf; het is enkele weken later, Kniertjes verjaardag. Zij wordt éénenzestig en vandaag zal de ‘Hoop’ uitvaren. Geert heeft aangemonsterd en ook Barend heeft zich ten slotte laten overhalen. Verscheidene gasten komen de verjaardag vieren, onder wie Simon, de sloopstimmerknecht van de werf, die dronken is en onduidelijke toespelingen maakt op de slechte conditie van de 47. Er doet zich een heftige woordenwisseling voor tussen reder Bos en Geert, waarin zij de verschillende posities en zienswijzen van ‘kapitaal’ en ‘arbeid’ in het visserijbedrijf vertegenwoordigen. Als iedereen naar de haven is, komt Barendje thuis, bij nader inzien vast besloten niet mee te gaan, want hij is door Simon gewaarschuwd voor de slechte toestand van de ribhouten in de ‘Hoop’. Maar omdat hij al getekend heeft, loopt hij kans door de veldwachters te worden opgehaald. Zijn moeder is dan ook verontwaardigd over zoveel opstandigheid tegen het gezag en maakt zelf zijn handen

los van de deurpost waaraan hij zich vastklampt op het moment dat hij inderdaad wordt ingerekend.

Derde bedrijf, vijf weken later. Buiten decemberstormen. Kniertje is ziek, maar Clementine Bos brengt haar stiekem een versterkend soepje en eieren. Van haar ouders mag ze geen contact meer hebben met de Vermeers, sinds het opruiende gedrag van zoon Geert. Cobus komt schuilen voor het noodweer en vertelt dat zijn oude vriend Daan op sterven ligt. Zelf is hij niet bang voor de dood ('God

neemt òns en wij neme de visse’). Ook Clementine meent te weten dat de ‘Hoop’ nooit had mogen uitvaren. Er komen nog twee vissersvrouwen bij om elkaar in de stormnacht gezelschap te houden. Ze vertellen verhalen over vroegere noodsituaties op zee. Truus concludeert dat ‘de vis duur wordt betaald’, later met instemming aangehaald door Kniertje. Als Jo en Knier ten slotte alleen achterblijven, geeft Jo te kennen dat ze (ongetrouwd!) in verwachting is van Geert. Zij heeft zich daarom extra gestoord aan de verhalen over de ellende bij noodweer op zee.

Vierde bedrijf, in het kantoor van reder Bos. De ‘Hoop’ is al 62 dagen van huis en dus hoogst waarschijnlijk vergaan. Dan komt er bericht dat een luik met nummer 47 is aangespoeld en het lijk van Barend, dat door een schipper is herkend. Alle aanwezigen zijn geschokt, ook Bos, temeer nu de praatjes aanhouden dat hij geweten moet hebben van het feit dat er aan de zeewaardigheid van de ‘Hoop’ werd getwijfeld. Als Bos, alleen gebleven, de verzekeringsmaatschappij op de hoogte heeft gebracht, komt Kniertje, suf van ellende, binnensloffen. Bos en zijn vrouw realiseren zich dat ze nu haar laatste twee zonen heeft verloren en Knier verwijt zichzelf dat ze Barendje als het ware persoonlijk naar de slachtbank heeft gedreven. Mevrouw Bos neemt haar weer als werkracht aan en Bos zal trachten een steunfonds voor haar lot te interesseren. Typerend voor Heijermans' positieve stellingname tegenover het altijd voortgaande leven is het slot: Kniertje noemt het kind van Jo en Geert dat op komst is, de enige troost die haar nog voor de toekomst rest, terwijl Bos de aanstaande moeder haar onvoorzichtigheid verwijt. Met een paar overgebleven koteletten verlaat Kniertje geslagen het kantoor.

Een inventarisatie van uitspraken met algemene strekking, de zogenoemde ‘sententies’, geeft een beeld van de houding die de verschillende personages innemen ten opzichte van hun levenssituatie en daarmee van het ‘wereldbeeld’⁵ dat zij vertegenwoordigen. Het standpunt van Kniertje lijkt dan getekend door de volgende reeks uitlatingen:

Eerste bedrijf, scène 5

- (I, 5): 'n Arm mens wordt wel bezocht.
 I, 8: God alleen weet hoe de winter zal zijn.
 II, 6: Jullie motte niet zo uitgelate zijn. Da's niet goed.
 II, 12: Gelijk!... Wat heb je aan gelijk!...
 II, 15: 'n Schip is in Gods hand.
 III, 6: Tegen je bestaan mag je niet in opstand komme.
 We zijn allemaal in Gods hand - en God is groot en goed...
 III, 8: Bidde is de énige troost. 'n Zeemansvrouw mot niet zwak weze.

5 Het ‘wereldbeeld’ vertegenwoordigt een van de vijf ‘handelingsaspecten’ die J.I.M. van der Kun onderscheidt in zijn befaamde dissertatie *Handelingsaspecten in het drama* Amsterdam 1970 (tweede druk). Het betreft actiemomenten uit het handelingsverloop die emotie opwekken doordat er op dat moment wordt verwezen naar de sociale, politieke of religieuze achtergrond waartegen het stuk zich afspeelt. (Stel dat een priester in een kerkscène zich een krachtige vloek zou laten ontvallen - dan zou Van der Kun de emotie die deze handeling opwekt een wereldbeeldaspect toekennen.)

Telkens voegt zij zich, berustend of angstig, in volledige onderwerping. Maar als reder Bos zich - een enkele maal - in algemene termen uitspreekt en daarmee de grondslag van zijn ideeën blootlegt, ontstaat het volgende beeld:

- I, 8: Met huilen maak je de doden niet levend.
Elk vak het wat anders...
Bij tijden mot je 'n duvel zijn.
- I, 10: 't Gezag zou voor de haaien zijn als 'n matroos maar opstoppers
had uit te delen, as 'm iets niet beviel [...] Rooien blief ik niet.
- II, 11: Jullie jonge jonges hebbe nog geen respect voor grijze hare!...
- IV, 10: Enfijn - tegen Gods wil staan wij machteloos.

Bos heeft de overtuiging dat hij hard móet zijn omdat hij het autoritaire gezag vertegenwoordigt, maar is zich ook bewust van de eigen afhankelijkheid. Zorgvuldig bouwt Heijermans in het laatste bedrijf tweemaal een argument in dat de reder verontschuldigt. In de derde scène brengt de kantoorbediende van de rederij naar voren dat zowel de patroon van de scheepswerf als de verzekeringsmaatschappij de 'Hoop' zeewaardig hebben gekeurd. En in de dolle ruzie met zijn dochter (scène 10) zegt Bos: 'Is 'r een sterker bewijs [van de zeewaardigheid] dan dat de assurantie èlk jaar 'n schip laat kéure'. De assuradeur zou heus geen f14.000 uitbetalen als hij het schip niet van tevoren had geïnspecteerd, aldus Bos' finale standpunt. Gezien ook zijn uitspraak 'Onze plaats wordt wel geteisterd' (IV, 10), tekent het stuk hem feitelijk als medeslachtoffer van de gegeven verhoudingen. Zo dringt Heijermans eigenlijk de conclusie op dat de samenleving zelf, met haar onvermijdelijke winstoogmerk, allen tegen hun wil dwingt tot het meedraaien in de kapitalistische mallemlen.

Omdat de schrijver geen opgelegde tendens of boodschap nastreefde, paste een al te eenzijdige schuldvraag niet binnen zijn dramatische opvattingen. Dat het hem eerder om de weergave van een algemeen-menselijke conditie van 'vuile-handen-maken' ging, verklaart ook goeddeels het succes van zijn stuk in culturen en tijden waar de behandelde thematiek van de varende doodkisten geen rol (meer) speelde. Bovendien zou het hem ook - gegeven de maatschappelijke verhoudingen - slecht zijn uitgekomen om bijvoorbeeld het opstandige pathos van Kniertjes oudste zoon Geert eenzijdig bij te vallen.

Het waren immers niet de arbeiders die de Amsterdamse schouwburgen in de Plantage-buurt vulden. Heijermans' publiek werd gerecrueteerd uit de (gegoede) burgerstand, die hij met een uitgesproken revolutionaire strekking zeker tegen de haren had ingestreken. Zelfs in de nu gekozen vorm had *De Telegraaf* zich immers al tegen de 'ondermijnende slechte strekking' gekeerd! In zijn voorwoord van maart 1890 bij de boekuitgave van *Het zevende gebod* betoogt de schrijver dan ook dat als de dramatische auteurs met succes het toneel willen vernieuwen, 'dan hebben zij te trachten *met zekere takt* (dat wil zeggen verstandelijk overleg tegenover de *macht*-hebbenden) de werkelijkheid te benaderen'.

Het Naturalisme

Vaak wordt het toneelwerk van Heijermans uit deze periode, met zijn zorgvuldig-realistische tekening van levensomstandigheden en de noodlottige doem die de handeling beheerst, tot de literaire stroming van het Naturalisme gerekend. Of dit terecht gebeurt, hangt natuurlijk af van de gehanteerde definitie en Heijermans zelf zag niet veel heil in zo'n etiket. In *De jonge gids* betoogde hij in ieder geval voor

zijn jeugdige, socialistische gehoor: 'Indien ik mijzelf zag als een naturalist, realist of zoiets, zou ik geen pen meer op papier zetten.' Maar in een latere polemieek met Van Deyssel zegt hij dat 'het zogenaamde

naturalisme van een sociaal-democraat' in ieder geval iets heel anders wil zijn dan dat van Zola of Van Deyssel, want dat is 'een al-dood kunstvermaak', terwijl zijn eigen werk eerder staat voor 'het leven van thans gereflecteerd in zijn smarten en hopen, het *rijzende* leven, het bevuilde leven: maar weer veerkrachtig door een immens-schone horizon'.

Het Naturalisme wordt in literatuurgeschiedenissen doorgaans vooral gekenmerkt door de gedetermineerdheid van het menselijk bestaan, door de aanname van een niet te bestrijden, wetmatige invloed van aanleg en milieu. Zo kan het beste werk van Heijermans wel degelijk ook als 'naturalistisch' beschouwd worden, maar dan gekarakteriseerd door een determinatie-ten-goede, door een wetmatigheid van 'het rijzende leven': de rooskleurige toekomstverwachting van het historisch materialisme, dat Heijermans op een volstrekt ondogmatische manier aanhing. In zijn toneelwerk onderscheidt hij zich dan ook dadelijk door zich niet over te geven aan de 'natuurlijke' doem die zijn - als naturalist gedoodverfde - collega-auteurs laten heersen over het lot van hun personages: in het buitenland bijvoorbeeld over Ibsens *Hedda Gabler* en over *De vader* van Strindberg; en evenzo in eigen land over figuren in de Haagse romans van Louis Couperus (*Noodlot* of *De boeken der kleine zielen*). Uit al dit werk spreekt een typische belangstelling voor de 'dégénééré', de zwakke, willoze prooi van het noodlot. Bij Heijermans draait alles veeleer om de strijdbare eenling die zoveel mogelijk het hoofd blijft bieden aan de tegenkrachten van natuur of samenleving. Kenmerkend tot in zijn naam is bij hem bijvoorbeeld het personage van Mathijs de Sterke (in *De opgaande zon*), een kleine winkelier die tot het einde toe tracht stand te houden tegenover de vernietigende concurrentie van een nabij gelegen groot-winkelbedrijf.

Toch is er een duidelijke - misschien onbewuste - verwantschap aan te wijzen met naturalistische procédés in het werk van andere toneelschrijvers. Zo is bij Ibsen (*Spoken*, *Hedda Gabler*) vaak het eerste bedrijf gewijd aan het schilderen van een situatie die de centrale karakters door erfelijkheid en sociale omgeving vastnagelt aan een noodlot dat zich in de volgende bedrijven onontkoombaar voltrekt. Het is aantoonbaar dat de bouw van *Op Hoop van Zegen* niet zoveel van dit principe afwijkt. Ook daar krijgt in het eerste bedrijf de situatie waarin men gevangen zit in al haar onafwendbaarheid het volle pond.

Als we nauwkeurig onderzoeken welke uitlatingen in de loop van het stuk een verband leggen tussen de verschillende bedrijven - de zogenaamde prospectieve en retrospectieve elementen;⁶ - dan leggen we een structuurschema bloot waarin het eerste bedrijf vrijwel geen vooruitwijzingen blijkt te bevatten; ook hier is het kennelijk geheel aan de expositie en de situatietekening gewijd. In het tweede en het vierde bedrijf daarentegen voltrekt zich de eigenlijke handeling rond het scheepgaan van Geert en Barend en het vergaan van het schip. Het derde bedrijf staat weer vrijwel geheel op zichzelf en laat de vissersvrouwen aan het woord die elkaar in de stormnacht verhalen vertellen over hun bittere ervaringen met de zee.

6 Prospectieve en retrospectieve elementen zijn eveneens twee soorten handelingsaspecten van Van der Kun (noot 5): handelingen die vooruit- of terugwijzen.

Ook als men het Naturalisme - volgens Taine⁷; - vooral ziet als het streven een stuk werkelijkheid als in een wetenschappelijk experiment te observeren en te documenteren, past Heijermans' werk binnen de definitie. Evident is bij hem de zorg om zijn figuren zo stipt mogelijk naar het leven te

7 Hippolyte Taine (1828-1893), Frans literatuur-criticus, ontwikkelde de theorie dat ieder kunstwerk min of meer mechanisch wordt bepaald door 'race, milieu et moment', zegge: erfelijke eigenschappen, omgevingsfactoren en het tijdstip van ontstaan.

tekenen. Na 1897 had de schrijver twee jaar in Wijk aan Zee en Katwijk gewoond en ‘de gruwelijke ellende eener visschersbevolking gezien, eene ellende zóo groot als nauwelijks in steden bestaat’. Daarvan deed hij met name in de dialogen en de geschetste gebruiken nauwgezet verslag.

Terwijl Heijermans in zijn literaire proza nog duidelijk de woordkunst van de Tachtigers volgde, is zijn weergave van het gewone volk in hoge mate waarheidsgetrouw als het gaat om zinsbouw en intonatie, die met alle bruikbare typografische middelen worden gesuggereerd. In een woede-uitbarsting van Jo (scène IV, 15) valt deze tegenstelling tussen de bloemrijke toneelaanwijzingen en de reële nuchterheid van de gesproken taal dadelijk op:

JO, *onstuimig-opstaand, woest haar woorden uitknersend:*

Jij, jij liegt! - Jij bent begonne te huile - je was bang dat 'r schepe zoue vergaan - daar was 'k bij!
- daar was Truus bij - daar was!... O jullie adders!...

Maar ook in de totale opbouw van zijn drama tracht Heijermans zo exact mogelijk een ‘coin de la nature’ op het toneel te zetten. In scherpe tegenstelling tot het romantische (melo)drama, waar de werkelijkheidsillusie voortdurend verstoord wordt door onzinnige toevalligheden en door de toen geldende conventie dat de personages zich telkens handenwringend in terzijdes of monologen rechtstreeks tot het publiek richtten, beperkt Heijermans zich rigoureus tot te verwachten, geloofwaardige gebeurtenissen en - wat de vorm van zijn dialogen betreft - tot de consequent volgehouden techniek van de ‘vierde wand’; zijn personages zijn volstrekt met zichzelf alleen, geïsoleerd in de ruimte die wij waarnemen en waarin zij zich gedragen alsof er geen toeschouwersruimte was. Deze volstreekte scheiding tussen toneel en zaal is eigen aan een toneelvorm die wel ‘illusionisme’ wordt genoemd: een volledig werkelijkheidsgetrouw zich bewegen tussen de toneelwanden, soms ook met-de-rug-naar-de-zaal (!), wat een doodzonde inhield ten opzichte van de negentiende-eeuwse theaternormen waarbij men de te spelen emoties zo krachtig mogelijk ‘over het voetlicht’ diende te brengen.

Dit versterken van de werkelijkheidsuggestie waardoor een beeld wordt opgeroepen van een gederailleerde samenleving, waarvan allen gelijkelijk slachtoffer zijn en die daarom vooruitwijst naar noodzakelijke en ingrijpende veranderingen - dat is Heijermans' eigen versie van het naturalistische drama. *Op Hoop van Zegen* vertegenwoordigt daarvan een alom herkend en erkend hoogtepunt.

Tot slot

Overigens staat Heijermans wat zijn *thema* betreft niet alleen; Ibsen had hetzelfde motief van een reder die een niet-zeewaardig schip toch de zee op stuurt, al in 1877 behandeld in zijn *Steunpilaren der maatschappij*, ook al wordt het werkelijk vergaan daar op het laatste moment voorkomen. Bij Ibsen is echter geen sprake van een maatschappelijke aanklacht tegen het uitbuiten van een afhankelijke sociale groepering.

Al is de zegetocht van Heijermans' drama na 1900 over de hele wereld onmiskenbaar, toch is er van de kant der literaire kritiek vaak heel wat op afgedongen. Met name het derde bedrijf met de lange monologen van Cobus en de vissersvrouwen werd wel als een onnodige vertraging van de voortgang opgevat; het is echter evenzeer mogelijk er juist een vernuftige 'retarding' (uitstel) in te zien die de spanning rond het lot van de 'Hoop' aanmerkelijk doet toenemen. Maar vaak is ook tegen de handeling

naar voren gebracht dat er sprake zou zijn van een ‘*tearjerker*’, een opzettelijk sentimenteel verhaal over een oud vrouwtje dat haar man en kinderen verliest. Daar kan tegen in gebracht worden, dat de ellende van Kniertje eigenlijk niet breed wordt uitgemeten; er is geen gejammer en geweeklaag voorgeschreven en het feitelijk vergaan van het schip wordt met een opmerkelijke soberheid behandeld. In de internationale pers is dan ook vaak met enthousiasme op de grote kwaliteiten van Heijermans' dramatische aanpak gewezen. In de Verenigde Staten is bijvoorbeeld door John Mason Brown geconstateerd dat het stuk ‘*touches the ageless emotions of mankind*’ en door P. Reinier Knetsch dat ‘*In Hope of Providence has endured not because of its themes or its social criticism, but because of its timeless emotional and theatrical qualities*’. In ons eigen land concludeerde H.A. Gomperts: ‘Het werk is dramatisch zo sterk dat de tijd er geen vat op heeft.’

Verantwoording

Deze uitgave is gebaseerd op de eerste druk: de tekst van het drama zoals verschenen in *Op Hoop van Zegen* Spel van de zee in 4 Bedrijven door Herm. Heijermans Jr. Amsterdam - S.L. van Looy 1901 (144 blz. in 8°). Deze versie wordt hier vrijwel diplomatisch gevolgd, behoudens het weglaten van de buigings-n, de dubbele e en o (in kleeven en rooken et cetera), de ch (in mensch, visch et cetera) en een enkele verdere aanpassing aan eigentijdse spelling en typografie.

Het blijkt dat in latere drukken, tot en met de driedelige standaard-uitgave (G.A. van Oorschot Amsterdam 1965), de tekst zeer veel veranderingen heeft ondergaan, waarvan de meeste op slordigheid berusten (over het hoofd zien van herhalingen et cetera); een enkele aanpassing vond kennelijk plaats om fatsoensredenen ('klesse' voor 'lulle'; 'verdomme' voor 'godverdomme' en dergelijke) en, met name in het gesprek tussen Geert en Bos (scène II, 11) werden de preciese bedragen en percentages weggelaten waar de bemanning op kon rekenen. In de oorspronkelijke tekst zijn alleen enkele evidente drukfouten verbeterd.

Sommige varianten in latere drukken zullen in de opvoeringspraktijk zijn ontstaan en werden wellicht door Heijermans gesanctioneerd. Het geldt hier met name twee wijzigingen tegen het slot (zie ook noot 2 op pagina 2): de laatste scène (IV, 21) werd al gauw in de opvoeringen enigszins bekort en eindigde meteen nadat Kniertje het toneel had verlaten ('strompelt het kantoor uit'). De voorlezing door Kaps van de 'Oproeping voor de kranten' verving de schrijver ten slotte door één simpele slot-aanwijzing: 'Het geklos van haar klompen klinkt na in de stilte.' In de voorafgaande scène (IV, 20) werd Bos' klaus die begint met 'En vertel je dat zó maar?' verder weggelaten, waarop Kniertjes antwoord licht werd aangepast tot 'Meneer mot 't zellef weten - hoe ie met me wil...'

Herman Heijermans
Op Hoop van Zegen
Spel van de zee
in vier bedrijven

Voor de eerste maal opgevoerd door de 'NEDERLANDSCHE TOONEELVEREENIGING'
te Amsterdam op Maandag 24 December 1900.

Dramatis personae.

KNIERTJE, *een vissersweduwe.*
GEERT EN BAREND, *haar zoons.*
JO, *haar nicht*
COBUS, *haar broer.*
DAANTJE, *diakenhuismannetje.*
CLEMENS BOS, *reder.*
MATHILDE, *zijn vrouw.*
CLÉMENTINE, *zijn dochter.*
SIMON, *scheepmakersknecht.*
MARIETJE, *zijn dochter.*
MEES, *Marietjes aanstaande.*
KAPS, *boekhouder.*
SAART, *vissersweduwe.*
TRUUS, *vissersvrouw.*
JELLE, *bedelaar.*
1STE VELDWACHTER.
2DE VELDWACHTER.

Het Spel geschiedt in een Noordzee-vissersplaats.

Eerste bedrijf.

De armoedige woonkamer van Kniertje. Links, twee bedsteden en deur. Rechts, ladenkast met heiligebeeldjes, pullen en portretjes. Een schouw. Achter, klinkdeur naar het kookhok, glazenkast, kooi met duif, raam met bloempotten. Middag.

Eerste toneel.

Cobus. Clémentine. Daantje.

CLÉMENTINE, 'n schetsboek op de knie

Nou dan! - Cobùs!

COBUS, poserend, schrikt wakker, glimlacht

Hè-hè-hè! Ikke heb niet geslapè... Nee, neè...

CLÉMENTINE

Hoofd meer zò - Nog meer - Wat zanik je nou! Strakjes zat je zo leùk. En - je hand op je kniè...

COBUS

Tja - as je zo lang stil zit - krijg je 't te pakkè...

CLÉMENTINE, ongeduldig

Zou je nou asjeblief, às-je-blièf nièt willen pruimen?

COBUS

Ik - ikke pruim niet. Kijk maar.

CLÉMENTINE

Hou dan je mond dicht.

DAANTJE, binnentredend door kookhok

Dag saam.

CLÉMENTINE

Dàg. Ga nog maar 'n hoekie om.

DAANTJE

Nee, juffrouw - 't wordt tijd. Nou - ik zou 'm nog niet herkenne.

CLÉMENTINE, *glimlachend*

O.

DAANTJE, *z'n bril verzettend*

Ziet-u - as 'k zo vrij mag zijn - z'n kin staat ànders - en - en z'n òøge bevalle me niet - maar z'n neus die is 'm - en - en - z'n dassie da's màchtig - daar zou je op zwere.

CLÉMENTINE

Zo.

DAANTJE

... En de bedstee met de gordijne... 't Is me 'n bik.⁺

⁺*t is me 'n bik*: het is me nogal wat moois

Neemt 'n pruim.

Kan u mijn niet is gebruike?

CLÉMENTINE

Misschien. Hand hoger! Je mònd stil!

COBUS

Da's makkelijk ezeid - as ù gewoon is te pruime en je niet pruime màg - dan kan je je lippe niet vàsthoe. Wat zeg jij, Daantjè?

DAANTJE

Ik zeg dat 't tijd wordt. We ete om vier en de moeder is làstig.

CLÉMENTINE

Dat zal met jullie ouwetjes wel nódig zijn.

DAANTJE, *een stoel bijschuivend*

Pèh! We hebbe nog al wat in te brenge! Niet dàt! 'n Diakenie is me 'n bik. Vrete met snauwe - of je 'n bedelaar ben. Vanmorrege koffie as - as 't onderste uit de regenton - en errete zo hard as je eksteroog.

CLÉMENTINE

In jouw plaats - hou je mond stil! - zou 'k God danken dat me ouwe dag bezorgd is.

COBUS

Tja-tja je mag je niet bezondige...

DAANTJE

God dånke? Née hoor. Me hele leven gevaren - hoeveel reize wel? - niet te telle - schipbreuk gehad - gebrek gehad - gevaren van me tiende - èn - twéé zoons op zee verloren. Nee hoor. Nee hoor. De moeder is 'n krèng. Je zou d'r op d'r smoel slaan...

CLÉMENTINE

Nou! je bent hier niet in de kroeg.

DAANTJE

Dat ben 'k net niet. Maar 't gaat je tot hièr zitte. Verlejen week mocht 'k niet uit, omdat 'k met je permissie, náást 't bakkie gespoegd had. Zeg u nou zèllef - zou ù met ópzet náást 't bakkie spoeg? 'n Diakenie is 'n gevangenis. Hebbe ze je opgeborrege dan zijn ze je kwijt. 'k Wou da'k met fassoen door de haaie gevrete was, toen 'k nog voer...

COBUS, *giechelend*

Hè-hè-hè! De haaie luste jou niet. Je bent te taai, man.

CLÉMENTINE

Hou je lippen stil!

COBUS

Tja, tja.

DAANTJE

De haaie lüste niet... 'n Karkas slikke ze nog. Pèh! De ouwe Willem heb 'k voor me oge in tweeën zien bijte dat 't bloed 'r uit spoot. En die wàs mager.

CLÉMENTINE

Is de ouwe Willem door 'n háai opgegeten?

DAANTJE

Door één? Door zès. Zó as-die overboord sloeg hadde ze 'm te pakke. 't Water zag rood.

CLÉMENTINE, *glimlachend-ongelovig*

Hè, wat vreselijk! En toch zou 'k 't wel is willen meemaken - zo iets.⁺

⁺is: eens

DAANTJE

Pèh! Wille meemake... Wij mòtte...

CLÉMENTINE

Heeft ie geschreeuwd?

DAANTJE

En hoe!

COBUS

Tja, je zal niet schreeuwe als je de tande in je bille voelt - hèhèhè!

Buiten klinkt 'n viool. Op de maat der muziek schokkert Cobus in z'n stoel.

Tadedade - dadada -

CLÉMENTINE, *driftig het schetsboek sluitend*

Daar dan!

Opstaand.

Morgen ben je rustiger hoor!

COBUS, *zich uitrekkend*

Helemaal stijf!

Danst knip-vingerend met waggelende beentjes.

Tadedada - dadada.

DAANTJE, *bij het raam*

Psst! Niemand thuis.

Tweede toneel.

De vorigen. Jelle. Barend.

JELLE, *voortspelend*

Asjeblief!

DAANTJE

Niemand thuis!

JELLE

Ik kom vast eens in de week.

DAANTJE

Ze zijn naar de haven.

CLÉMENTINE

Daar!

Smijt iets het raam uit.

JELLE, ophoudend

Dank u wel.

zoekt.

COBUS

Achter die steen, stommert.

DAANTJE

Née - meer daar.

CLÉMENTINE

'k Heb 't diè kant uitgesmeten. Hè, wat 'n ezel! Is-die zò kippig?

COBUS

Hij heit maar 'n hallef oog - en met 'n hallef oog zie je niet veel. Achter je!

JELLE

Ik zie niks.

DAANTJE

Psst! Hé! Barend help is 'n handje!

CLÉMENTINE

'r Moet 'n dubbeltje liggen.

BAREND, een mand wrakhout op de rug

Geef 't 'm dan in z'n pote.

bonst de mand neer.

Hier!

Draagt het hout door het kookhok.

JELLE

Duizendmaal bedankt, juffrouw.

Loopt spelend door.

COBUS

Hè-je-die kwajongen gehoord?

CLÉMENTINE tot Barend

Zeg 'ns, grote aap, had je 't tegen mij?

BAREND, schuw-verlegen

Nee, juffrouw. 'k Wist niet dat ù hier was. Ik dacht...

COBUS

Je mot niet denke - je mot denke om weer zo gauw mogelijk na zee te gaan - en brood voor je moeder te verdiene.

BAREND

Bemoei je 'r niet mee...

COBUS

Hoor - tegen mijn het ie praas - en anders staat-ie met z'n bek vol tande - *ik* ben niet bang - hèhèhè - *ik* doe niet in me broek as 'k vare mot - hèhèhè!

DAANTJE

Kom nou. 't Heit vier geslage.

CLÉMENTINE

Morgen, tièn uur, Cobus...

DAANTJE

Kan niet juffrouw. We motte steentjes krabbe.

COBUS

Ja, we motte steentjes krabbe.

CLÉMENTINE

Weer wat nieuws! Wat is dat?

DAANTJE

Nou - 't onkruid krabbe op de binnenplaats.

CLÉMENTINE

Morgen-middag dan?

COBUS

Tja - dan zal 'k 'r weze.

Neemt 'n pruim uit Daantjes doos.

Dag juffrouw. Dag lutjebroek. Hèhèhè!...

Derde toneel.

Barend. Clémentine.

CLÉMENTINE, haar hoed vaststekend

Die plaagt je nog al is, hè?

BAREND, *schuw-lachend*

Ja, juffrouw.

CLÉMENTINE

Ben je an 't zoeken geweest op 't strand?

Hij knikt verlegen.

Veel gevonden?

BAREND

Nee - 't was vannàcht en - en dan - en dan -

stokt.

CLÉMENTINE

Ben je nou héús bàng, domme jongen, om te varen

hij knikt lacherig.

En ze doen 't allemaal...

BAREND, *bot*

Ja, ze doen 't allemaal.

CLÉMENTINE

'n Man mot niet bang zijn...

BAREND

Nee, dat mot 'n man niet...

CLÉMENTINE

Nou dan?

BAREND, *aarzelend*

Ik blijf liever an wal...

CLÉMENTINE

Ik zal je niet dwingen... Hoe oud ben je?

BAREND

Vorige maand afgekeurd voor de dienst.

CLÉMENTINE

Afgekeurd?

BAREND

Voor me - voor me - ja, dat weet 'k niet - maar afgekeurd.

CLÉMENTINE, *lachend*

Da's 'n gelukkie - 'n bànge soldaat...

BAREND, kort-opvlammend

An wal ben 'k niet bang - laat ze maar op komme - dan haal 'k ze 'n mes door d'r ribbe!...

CLÉMENTINE

Mooi!

BAREND, weer zakkend in verlegenheid ...

Neem me niet kwalijk, juffrouw.

Zwak getoeter van een stoomboot...

Da's de *Anna* - d'r is 'n dooie an boord.

CLÉMENTINE

Wéér 'n dooie?...

BAREND

De vlag hing - halfstok.

CLÉMENTINE

Tù-tù-tù-tù... Nummer twee van de week. Eerst de *Agatha Maria*...

BAREND

Nee, 't was de *Charlotte*...

CLÉMENTINE

O ja! De *Agatha* was de vórige week. En is 't al bekend wiè...

hij knikt ontkennend.

Ben je dan niet nieuwsgierig?

BAREND

Och - je went 'r an - en van ons is 'r niemand op -

verlegen-triestig

vader kàn niet - Jozef kàn niet - Hendrik kàn niet - die - dat weet u wel - en - en - Geert - nou die zit nog altijd in de kast...⁺

⁺*kast*: gevangenis

CLÉMENTINE

Ja - diè heeft wat 'n schánde over jullie gebracht.

BAREND, wrokkig

Schande... schande...

CLÉMENTINE

Wanneer komt-ie vrij?

BAREND

Wete we niet...

CLÉMENTINE

Weet je niet?

BAREND

Zes maande hebbe z'm gegeve - zès maande - maar de voor-arrest ging d'r af - en hoe lang die duurde wete we niet.

Vierde toneel.

De vorigen. Kniertje.

KNIERTJE, door het raam

Dag juffrouw.

CLÉMENTINE

Daàààg!

KNIERTJE

Hoe komme de kippe nou los? Kijk de haan nou toch is! Ga je weg sallemander? Kischt! Vort! Jo! Jo!...

BAREND

Laat ze maar lope. Ze gaan al vanzelf.

KNIERTJE, binnentredend

Da's 'n geduvel zonder end, juffrouw! Toe steek je pote nou is uit! Motte we weer mot met Arie krijge?

BAREND, lijerig

Dan zàlle we mot krijge.

Onverschillig af, jaagt buiten de kippen op.

KNIERTJE

Dan zàlle we... Zo'n lam stuk jongen mot 'r nog geboren worde... Doodvreter! - Gaat u al weg?

CLÉMENTINE

'k Ben nieuwsgierig wat 'r met de *Anna* gebeurd is.

KNIERTJE

Ja - ik was ook al op weg - maar 't kon nog zo lang dure - en 'k heb me

buik vol van dat wachte op de pier - as de pièr is vertelle kon... Is u klaar met 't portrettere van me broer?

CLÉMENTINE

Morgen. Ik wil Barend ook wel is tekenen - zo als-ie strakkies binnenkwam met 'n mand hout op z'n schouers.

KNIERTJE

Bàrend? Nou, mijn goed.

CLÉMENTINE

Die schijnt hier niet èrg vertroeteld te worden.

KNIERTJE, *verveeld*

Dàt most 'r bijkomme! vertroeteld! Hoe eerder 'k 'm kwijt ben hoe liever!

Door het raam.

Jaag ze dan op! Kischt! Kischt!

BAREND

De haan wordt bang van al dat schreeuwe.

KNIERTJE

Dan slacht-ie jou wat! Kischt!+

+Dan slacht-ie jou wat: Dan lijkt hij op jou

CLÉMENTINE

Hahaha! Hahaha! Nou die zit lekker op Ari z'n dak.

Vijfde toneel.

De vorigen. Jo.

JO, door linkse deur - bruin voorschoot - rooi-ijzers aan de zwarte handen

Dàg juffrouw.

KNIERTJE, *nijdig*.

De kippe zijn los! De haan zit op Ari z'n dak.

JO, *vrolijk-lachend*

Hahaha! Dàar zal-ie toch geen eiere legge!

KNIERTJE

Hoor haar! En nou wéet ze dat 't laatst op vechte af is geweest omdat ze in z'n aardappelveld liepe!

JO

'k Heb ze zèlf losgelate, ouwe brombeer - Truus het gister geroid.

KNIERTJE

Zeg 't dan dadelijk.

JO

Nee maar, wat doe ik nou ànders? O, juffrouw - die wordt alleen mens as ze gromme kan. 's Nachts as ze slaapt knort ze nòg hardop. Van nacht het ze in d'r droom gevlóékt! Hahaha! Nou maar je màg! Snauw jij maar, hoor! Je ben toch 'n goeie ouwe!

Tot Barend die binnenkomt.

Ach stumper! Zit de haan op 't dàk? En wil-ie 'r niet afkomme?

BAREND

Nou - schei uit!

JO

Wedde dat as je met de kippies vrijt - de haan jaloers wordt en vanzelf na benee tippelt? Hahaha! Hij ziet 'r wit van!

CLÉMENTINE

Nou, nou!

JO

Hij mot bakker worde, wat tante? Met je blóte voetjes in 't roggemeel! Hahaha!

BAREND

Jullie kunne allemaal!...

driftig af, links.

JO, nasarrend

Stakker!...

CLÉMENTINE

Nou - plaag zo niet... Ben je an 't rooien?

JO

Tja van vanmorge vier uur af. Niks gedaan tante - allemaal rot en kriel.

KNIERTJE

'n Arm mens wordt wèl bezocht - regen en regen - de boel mòst rotte - d'r was geen houe an - en zo ga je de winter in - de harde winter - ach, ach, ach!

JO

Hè, wat zanik je weer. Toe lach nou is. Ben ik zo hangerig? Geert kan elk ogenblik werom komme èn...

KNIERTJE

Geert - en wat dan?

JO

Wat dan? Dan - dan - Dan niks! Vrolijk zijn. Met knieze en gromme win je geen aardappel meer. Ja, zo mot 'k nou de héle dag prate... 'k Heb 'n konijn gevangen. O zo!

CLÉMENTINE

Gesprekeld?+

+*Gesprekeld*: Gestroopt

JO

En netjes. Die schooier wou van ons armoedje meevrete. Jawel. We late ons begappe! Net terwijl 'k an 't rooie ben, zegt de sprenkel: knap - 'n vette hoor - veertig cente minstens!+

+*sprenkel*: klem

CLÉMENTINE

Da's leuk! Nou - ik ga.

Zesde toneel.

Kniertje. Jo. Clémentine. Bos.

BOS

Hallo! Blijf je hier helemaal logere? Mag 'k 'r in komme?

KNIERTJE, *vrindelijk*

Natuurlijk, meneer. Asjeblijf, meneer.

BOS

'k Heb vuile pootjes, kindere.

KNIERTJE, *lief*

Hindert niks, meneer. Droog zand is geen ongeluk - ga u zitte.

BOS

Daar zal ik nièt nee op zegge. Ja, Knier, we worde 'n daggie ouwer, meid. Dag nichie.

JO

Dag meneer. U ziet...

wijst lachend haar handen.

BOS

Mot je naar bal met je handschoentjes?...

JO, *knikt uitdagend*

De horrelepiep en de schotse drij!¹ - Hè!

BOS

Hahaha! Jij ben 'n brutaal zwartogje.

Tot Clémentine.

Nou? Laat 's kijken.

CLÉMENTINE, *kribbig*

Née. Daar heb-u toch geen verstand van.

BOS

O. Dank u. Breng 'n dochter groot, leer 'r tekene, maar je neus 'r buiten. Kom! Doe nou niet kinderachtig!

CLÉMENTINE, *verwend-kribbig*

Née. As 't àf is.

BOS

Eén ogenblikkie.

CLÉMENTINE

Hé, pa, zanik nou zo niet. Dat gezeur!...

BOS

Alweer 'n standje te pakken, hahaha!

1 *De horrelepiep en de schotse drij*: twee volksdansen.

Zevende toneel.

De vorigen. Barend.

BAREND, verlegen

Dag, meneer.

BOS

Barendje - je komt asof je geròpen was.

BAREND, lacherig-verwonderd

Ikke?

BOS

We hebben je nodig, ventje.

BAREND

Goed meneer.

BOS

Drommels, 'r begint hier al wat te groeie.

BAREND

Ja, meneer.

BOS

Je wordt 'n héle kerel. - Hoe lang loop je nou al zonder werk?

BAREND, schuw

Drie verreljaar...⁺

⁺*verrel*: vierde deel, kwart

KNIERTJE

Dat liegt-ie - meer dan 'n jaar..

BAREND

Niewaar!

JO

Wel waar! Reken maar op... November... December...

BOS

Goed, goed, kinderen. Geen kwestietjes. 't Leven is zo kort... Nou, Barendje - heb je lust in de 47?... Wat?...

BAREND, *angstig*

De 47...

BOS

De op HOOP VAN ZEGEN ...

CLÉMENTINE, *verwonderd*

Wil u de HOOP VAN ZEGEN ...

BOS, *scherp*

Hou je 'r buiten! Hou je 'r buiten, zeg ik!

CLÉMENTINE

En vanmorgen nog...

BOS, *driftig*

Clémentine!

CLÉMENTINE

Maar pa...

BOS, *heftig met de voet stampend*

Wil je asjeblief vooruit gaan?

CLÉMENTINE, *schouderophalend*

Wat flauw om kwaad te worden - hè, wat klein - Bonjour!

KNIERTJE

Dag juffrouw...

Achtste toneel.

Kniertje. Jo. Barend. Bos.

BOS, *glimlachend*

Precies d'r mama. 'n Katje, hè? Ja - bij tijden mot je 'n duvel zijn, hahaha! Anders zouen m'n vrouw en m'n dochter de rederij waarnemen - en ik in de keuken de aardappels schillen, hahaha! Ofschoon 'k dat ook wel gedaan heb in me jonge jaren.

KNIERTJE

Of 'k me dat herinner...

BOS

Aarpels met 'n verse haring.

smakt met de lippen.

Maar voorbij, voorbij. Met 'n vloot van acht loggers staat je kop na andere zaken -

glimlachend,

al zie 'k nog graag zo'n paar zwarte ogies, brutaaltje! Mag 'k toch wel zeggen? Ongevaarlijk - tijd gehad - hahaha!

KNIERTJE

Gaat uw gang maar...

BOS

En ons vrindje?

KNIERTJE

Doe dan je bek open!

BAREND

Ik wou liever...

KNIERTJE, *nijdig*

Liever... lièver!

JO

Hè - wat 'n mispunt!...

BOS

Kinderen! Geen ruzietjes!... jong, je mot 't zelf weten. De HOOP VAN ZEGEN heeft 't vorig jaar op de haringvangst, in 'n teelt van vier reizen, de besomming van veertien duuzend gulden gemaakt - de equipage is compleet - Hengst is schipper - de matrozen zijn 'r op één na... de jongste², de reepschieter³, de afhouer⁴ - alles voorzien - nou dacht de schipper an jou as oudste - driekwart⁵, jong.

BAREND, *zenuwachtig-aarzelend*

Nee - née, meneer...

2 *jongste*: de laagste in rang onder matrozen.

3 *reepschieter*: degene die de touwen wegbergt als het net wordt opgehaald.

4 *afhouer*: degene die het schip voor de wind houdt.

5 *driekwart*: voor driekwart van de volle gage, omdat Barend nog onervaren is op deze post.

KNIERTJE

O, zo'n koppig kreng! 'k Kan 'm niet na boord rånsele...

JO

As ik 'n man was...

BOS

Ja maar dat ben jij nou niet - jij ben 'n knappe meid - hahaha! - Zulke matroosjes kunne wij niet gebruike. - En waarom wil jij niet, vadertje? Bang voor zeeziekte? Je hebt toch al 'n teelt⁶ meegemaakt as afhouer en as middeljongen⁷...

KNIERTJE

En as speeljongen⁸, meneer!...

JO

Hij slentert en schooiert liever - Uh, wat 'n pietermannetje!...

BOS

Je doet èrg dom, jong. Met je grootvader heb 'k zelf gevaren - ja, toen had 'k ook liever bij moeders pappot gezeten, dan prikken⁹ levend gehouden met handen as klompies ijs - en liever in 'n verse boterham gehapt dan prikkekoppen afgebeten... En je vader...

BAREND, hees

Me vader is verzope - èn me broer Jozef - èn me broer Hendrik - Nee - ik vertrap 't!...⁺

⁺vertrap: verdraai, vertik

BOS, opstaand, vrindelijk

Ja - as-die zó denkt, is 't beter 'm niet te dwingen, moeder Kniertje. Dat kan 'k meevoelen. Mijn vader is ook niet op z'n bed gestorven - maar as je zo doorredeneert, leit de hele visserij op 'r gat - of we motten met 'n simmetje uitgaan op baars en blik en palinkies...⁺

⁺simmetje: hengel

KNIERTJE, driftig

't Is om te...

6 teelt: één vangstperiode op de haringvaart.

7 middeljongen: matroos van middelrang.

8 speeljongen: ketelbinkie.

9 prik: aasvis die levend gehouden moest worden voor de kabeljouwvangst. De prikkebijter diende de levende prikken aan stukken te bijten.

BOS

Lauw! Lauw! Met geweld vang je nog geen katterige haring...

JO, lachend

Die zou ik wel is wille zien!

BOS, lachend

Dat gelooft ze niet, Knier! Wij weten bèter, wat?

KNIERTJE

Ach - ik vin 't niet om te gekke, meneer. Die beroerde kwajongen praat 'r van asof ik me man - en die goede Jozef - en - en - vergeten ben - maar dat ben ik niet - dat

eindigt in zacht snikken.

JO

Mal mens! Toe! Tantetje-lief! Lamzak! Draak! Stuk chagrijn!

BOS

Niet huilen, Knier!... Met huilen maak je de dooien niet levend...

KNIERTJE

Nee, meneer - dat weet 'k wel, meneer. De volgende maand wordt 't twaalf jaar dat de *Clémentine* op 't Zand is gebleven...

BOS

Ja, 't was de *Clémentine* - in '88.

KNIERTJE

November acht-en-tachtig... Toen was hij zeven. Wou zo'n aap daar nou méer van wete dan ik?*

* *van wete*: verdriet van ondervinden

BAREND, nerveus

Dat heb 'k niet gezeid. 'k Ken me vader helemaal niet - en me broers niet...
Maar - maar -

BOS

Nou dan?

BAREND

'k Wil 'n ander vak. Niet op zee - néé...

KNIERTJE

'n Ander vak? Kan je wat anders? Nog niet leze of schrijve...

BAREND

Is dat mijn schuld?

KNIERTJE

Nee - 't is de mijne. Drie jaar heb 'k ondersteuning gehad - 't eerste jaar drie - 't tweede twee vijf-en-twintig - 't derde 'n daalder - de andere negen kon 'k rondscharrele...

BOS

Vergeet je mij nou totaliter?

KNIERTJE

Daar blijf 'k u dankbaar voor, meneer. As 'k bij u en bij de pastoor niet had kenne werke of is 'n warrem kliekie hale - dan - dan - En dat verwijt de snotneus me nog!...

BAREND

Ik verwijt niks... Ik... ik...

JO

Kom uit je wóorde. Meneer zoekt 'n plasie om van z'n cente te leve.

BAREND

Jij kan!... Ik wil alles - zandgrave - helmenplante - inzoute - ik wil metselaar worde of timmerman - of loopjongen...

JO

... Of burgemeester! Of veldwachter! Hahaha! En 's nachs in 't dònker lope - om de diefies te pakke... O! O! Wat 'n stük van 'n man!...

BOS

Brutaaltje!

BAREND

An jou heb ik maling!... Heb 'k 'n woord geklaagd toen laatst 't zout 't vlees van me pote vrat, toen 'k niet slape kon van de pijn.

KNIERTJE

Metselaar wórde... De jongen is gek!... Timmerman worde... Hoeveel keer krijgt 'n metselaar 'n ongeluk? Elk vak het wat anders...

BOS

Ja, Barendje - 't is wèl onnozel. Risico van de arbeid, jongetje. Denk is an de

mijnwerkers, de machinisten, de stokers - de - de. Hoe dikwijls klim ik niet langs 'n valreep?
Hoe dikwijls roei ik niet naar 'n logger? Kuren, ventje! Daar mot je niet an toegeven.

KNIERTJE

En we hébbe geèn keus. God alleen weet hoe de winter zal zijn - al de aarpels zijn in 't late
najaar verrot, meneer...

BOS

Ja - da's in de héle streek. - Nou, joggie?

BAREND

Née, meneer.

KNIERTJE, driftig,

As je dan maar 't huis uitrukt - opvreter!

BAREND, dof

Goed, moeder.

KNIERTJE

Mars! 'k Zou 'm...

dreigt.

BOS

Kom, kom.

'n Stilte. Barend loopt schuw heen.

Negende toneel.

Kniertje. Jo. Bos.

JO

As ik zo'n zoon had...

BOS

Maak eerst dat je 'n vrijer krijgt...

JO, glunderend

Die hèb 'k hoor!... As ik zo'n zoon had, sloeg 'k 'm links en rechts! Bah! 'n Bànge man!

luchtig.

'n Zeeman weet niet beter of vroeg of laat... Daar denkt-ie niet over... As Geert zo was... dan
weet 'k wel dat... Verbeel je tante - Géért...

BOS
Geert?...

JO
Die staat de duvel - wat tante? Nou, 'k ga afrooie. Dag Meneer.

BOS
Zeg, zwartogie - lach jij nou áltijd?

JO, *schaterend*
Nee, 'k zal huile! Daààààg!

Terug in de deuropening.

Tante - spreek 's over Geert.

Tiende toneel.

Kniertje. Bos.

BOS
Geert - is dat je zoon, die...

KNIERTJE
Ja, meneer.

BOS
Zès maanden?

KNIERTJE
Ja, meneer.

BOS
Insubordinatie?

KNIERTJE
Ja, meneer - z'n hande niet thuis gehoue...

BOS
Stomme bliksem!

KNIERTJE
Ik denk dat z'm gesard hebbe...

BOS

Dà's larie! Sarren doen ze niet bij de Marine. 'n Mooie boel! 't Gezag zou voor de haaien zijn, as 'n matroos maar opstoppers had uit te delen, as 'm iets niet beviel.

KNIERTJE

Da's wel waar meneer, maar...

BOS

En is zij op die... op die deugniet verkikkerd?

KNIERTJE

Z'is dol met 'm. En dat mag. 't Is 'n knappe jongen - net z'n vader - en sterk - Daar staat z'n portret - toen droeg-ie nog z'n uniform - eerste klasse - nou is-ie...

BOS

Gedegradeerd?...

KNIERTJE

Nee - weggejaagd - as-ie vrij komt... De brani-kraag stond 'm zo lief - tweemaal in Indië geweest - 't is hard - en as-ie volgende week - of over veertien dage - of morgen - 'k weet niet wanneer - werom komt, heb 'k 'm ook op me dak - ofschoon - ofschoon - dàt mot 'k van 'm getuige - hij 'r geen gras over zal late groeie - Zo'n reus vindt overal 'n schipper.

BOS

'n Lekker dier...

KNIERTJE

As jongen is-ie al op de geepreis¹⁰ geweest.

BOS

'k Zal je één ding zeggen, Knier - liever neem 'k 'm niet - ontevreden rakkers zijn 'r tegenwoordig genoeg - Wat van de Marine komt - dat is - verdomd 't is wáar - dat is róod op de graat - rooien blief *ik* niet. Gelijk?

KNIERTJE

Zeker meneer. Maar mijn jongen...

10 *geepreis*: de geep kon als aasvis voor de kabeljouw dienen.

BOS

Jawel... Lauw! Jacob - de kromme Jacob heeft de schipper ook an de dijk motten zetten. Die was, godbetert, met alles ontevrejen - die dacht dat 'k met de besomming¹¹ knoeide. - Ja - ja. Krankzinnig. Nou probeert-ie 't in Maassluis. Bij ons geen fratsen.

KNIERTJE

Mag 'k 'm dan na de schipper zende - of direk na 't kantoor van de waterschout?

BOS

Maar je zègt 'm...

KNIERTJE

... Ja meneer.

BOS

Komt-ie bijtijds dan kan-ie op de HOOP VAN ZEGEN. Net van de helling. De proviand en de vaten worden 'r in gebracht - en terug met 'n vòlle lading - dat weet je.

KNIERTJE, blij

Ja meneer.

BOS

Nou - ajuus!

Buiten stemgemompel.

Wat is dat?

KNIERTJE

Mense die van de haven terug komme - de *Anna* het 'n dooie.

BOS

De stoomtrawler van Pieterse? - Sjongen! Wie is 't?

KNIERTJE

'k Weet 't niet. 'k Ga effen hore.

11 *besomming*: de opbrengst van de vangst.

Elfde toneel.

Geert. Barend.

(Het toneel blijft ledig. Buiten vaag gemompel. Pratende vissers gaan het raam voorbij. Een kerkklokje luidt. Geert sluipt de linkse deur binnen, smijt 'n pakje in rode zakdoek neer, kijkt schuw in de bedsteden, in het kookhok, loert door het raam. Dan, grommend, plompt hij bij de tafel, de hand onder het hoofd, staat wrokkend op, neemt uit de achterkast het brood, snijdt zich een homp, loopt kauwend naar de stoel terug, laat de homp grimmig vallen, staart voor zich uit. Het kerkklok-gelui houdt op.)

BAREND, uit kookhok

Wie?... Geért!

GEERT, nors

Ja - ik ben 't... Nou, je mag wel 'n poot geve.

BAREND, druk zijn hand schuddend

Heb je - heb je moeder al...

GEERT, nors

Nee. Waar is ze...

BAREND

Moeder die... die...

GEERT

Wat sta je me nou bezopen an te kijke?...

BAREND

Je - je... Ben je - ziek geweest?

GEERT

Ziek? Ik wor niet ziek.

BAREND

Je ziet zo - zo wit...

GEERT

Zeg maar bedonderd. Geef 't spiegeltje is an - Verdomme! Wat 'n smóél!

Smijt 't spiegeltje woest neer.

BAREND, *angstig*

Heb je 't beroerd gehad in de - kast?

GEERT

Nee, lèkker! - Wat 'n vraag! - Je krijgt 'r biefstuk te vrete! Is 'r klare in huis?

BAREND

Nee.

GEERT

Haal dan wat - As 'k geen druppie krijg - sla 'k zo tegen de vlakke.

BAREND, *verlegen*

'k Heb geen cente...

GEERT

Ik wel.

Peurt in z'n zak, smijt een handvol op tafel.

In de kast - verdiend. Daar!...

BAREND

Bij de rooie om 't hoekie?

GEERT

Kan me niet verdomme - as je maar opschiet!

Hem naroepond

- Is - is moeder gezond?

een stilte

- En Jo?

BAREND

Die is an 't rooie...

GEERT

Hebbe ze de pest an me?

BAREND

Waarom?

GEERT

Omdat 'k...

kwaadaardig.

Kijk toch niet zo bezopen...

BAREND, *verlegen*

'k Mot nog an je - hoe zal 'k 't zeggen - an je ráar gezicht wenne...

GEERT

Raàr gezicht... Nùl 'k hou 'n bokkie!... Hadde ze de duvel in?...

nors.

Nou?+

+Nùl [...] bokkie: Geen
kwestie van

BAREND

Dat weet 'k niet...

GEERT

Verrek - jij weet niks!

Een zwijgen - Barend slipt weg.

Twaalfde toneel.

Jo. Geert.

JO, met 'n gesprenkeld konijn in de hand

Jezis!... *Laat het vallen.* Géért!...

vliegt op hem toe, slaat de armen om z'n hals, barst in zenuwsnikken los.

GEERT, dof

Schei nou uit! Dat verdomde geblèr - schei uit!

JO, voortsnikkend

Ik ben zo blij - ik ben zo blij, lieve Geert...

GEERT, grimmig

Nou! - Nou!

JO

Ik kan 't niet helpe!

Snikt heftiger.

GEERT, haar armen loswringend

... Nou dan! 'k Kan zo'n boel leven niet an me kop hebbe...

JO, verschrikt

... Zo'n boel leven?

GEERT, grommend

Dat snap je natuurlijk niet... Zes maanden alléén - alleen met je eigen vuil - in 'n cel...

verblind de hand voor de ogen houdend.

Laat 't gordijn wat zakke - 't is hier 'n zon om dol te worde!

JO

God... Geert...

GEERT

Toe dan!... Dà's beter.

JO

Is je baard?

GEERT

Me baard beviel ze niet... Die wou 't Rijk hebbe... Lelijk geworden, wat? 'k Zie 'r belazerd uit, wat?

JO, aarzelend-lachend

Jij? Nee. Hoe kom je 'r op? Je zou helemaal niet zegge...

snikt opnieuw zachtjes.

GEERT

Wel verdomd! Heb je niks anders te vertelle?

Zij lacht nerveus. Hij wijst op z'n slapen.

Grijs geworden, hè?

JO

Nee, Geert.

GEERT

Je liegt!

de spiegel wegtrappend.

'k Heb 't zelf gezien. De schooiers, om 'n zéeman op te sluite in 'n hok waar je niet lope kan, waar je niet spreke kan, waar je

slaat woest met de vuist op tafel.

Dertiende toneel

De vorigen, Barend.

BAREND

Hier is de jenever.

JO

... De jenever!

BAREND

Voor Geert...

GEERT

Bemoei je 'r niet mee... Is 'r geen glas? - La-maar!

Slikt driftig...

Dat knapt op.
Hoe laat is 't?

BAREND

Half vijf...

JO

Heb je brood genomen? Had je honger?

GEERT

Ja. Nee. Nee. Ja. 'k Weet 't zelf niet.

Zet de fles weer aan z'n mond.

JO

Toe Geert - niemeer... Je kan 'r niet tegen.

GEERT

Niemeer?

slikt.

Torn!... Hahaha! Da's de beste manier om je maag te looien!⁺

⁺*Torn: Daar gaat-ie*

Nog geen vaam!

slikt

Torn! Kijk maar niet zo beroerd, meid - 'k zal me niet bezuipe! Bah! 't Stinkt. Ongewoonte. - Is 'r proviand an boord?

JO

Kijk's - 'n vette, hé? Zèlf gespenkeld.

raapt 't konijn op.

Maar - nog geen uur dood...

GEERT

Goed voor mòrgen. - Hier, ga jij is wat inslaan - wat ham en wat vlees...

BAREND

Vleès, Geert?

JO

Nee - da's overdaad. As je dan vléés wil kope, bewaar dan de cente tot Zondag.

GEERT

Zondag - Zondag... heb jij zès maande niks anders gevrete dan roggemik, rats, paàrdebone? 'k Ben te slap om een poot te verzette - leg niet te dondere! - Schiet op! En - en - 'n brok kaas! - 'k Heb lust om me 'n koliek te vrete. Hahaha! Zou 'k nog 'n druppie?

Barend af.

JO

Néé.

GEERT

Goed, géen druppe. Is 'r tabak?

JO

God wat vin ik 't prettig dat je weer vrolijk wordt. - Ja, d'r is nog sjeek - in de pot.

GEERT

Mooi zo. Pràchtig. Is dat me ouwe pijp?

JO

Hè-'k voor je bewaard.

GEERT

Met wie heb je gescharreld - terwijl 'k zàt...

JO, vrolijk

Met oom Cobus!

GEERT

Jullie zijn allemaal tuig.

Stopt, rookt.

In geen half jaar de smaak in me bek gehad. Dat is geen tabak,

damp

lijkt wel hooi! Bah! De klare stinkt en de pijp stinkt.

JO

Eet dan eerst...

GEERT, de pijp neerlegend

Slaap je nog altijd naast tante?

JO

En naast de varkes. We hebbe bigge.

GEERT, lachend

En moet *ik* weer op zolder?

JO

Daar leg-ie warm, vent.

Veertiende toneel.

De vorigen. Kniertje.

KNIERTJE, buiten

Waarom is 't gordijn neer?

JO, haar vinger op de mond

Sst!

Gaat voor Geert staan.

KNIERTJE, binnen

Wat voer je uit? - Wat is 'r met 't spiegeltje gebeurd? - Wie zit...

GEERT, opstaand

Dag ouwetje...

KNIERTJE, schrikkend

God-allemachtig!

GEERT

Nee - ik - Geert...

KNIERTJE, neerzittend

O, o, daar krijg 'k 'n hartklopping van...

GEERT

Hahaha!... Die 's verdomd goed!...

wil haar pakken.

KNIERTJE

Nee - nee - strakkies...

GEERT, driftig

Strakkies? Waarom strakkies?

KNIERTJE, angstig-verwijtend

Je hebt me zo'n boel plezier gedaan...

JO, sussend

Wees nou stil...

GEERT

Ben je van plan te gaan verwijte? 'k Heb genoeg an me kop gehad. En anders...

KNIERTJE

Anders...

GEERT

...Pak 'k me boeltje!...

KNIERTJE

Da's z'n thuiskomst.

GEERT

Wou je da 'k op 't zondaarsbankie ging zitte? Dànk jou!

KNIERTJE, *angstig - op schreien af*

Al die tijd het 't dorp 'r schande van gesproke... Je kon geen boodschap doen of...

GEERT, *nors*

Wie wat van me te zegge heeft - mot 't doen, waar 'k bij ben. 'k Ben geen dief en geen inbreker.

KNIERTJE

Née - maar je heb je hand opgeheve tegen je meerdere.

GEERT, *woest*

'k Had 'm z'n strot motte dichtknijpe.

KNIERTJE

Jongen, jongen - je maakt ons allemaal ongelukkig.

Begint te snikken.

GEERT, *plomp stappend*

Nommer twee... As 'n béést behandeld en hier gebliksem op de koop toe!

grijpt z'n pakje.

'k Ben in geen bui om - om jou

bij de deur - aarzelt - smijt 't pakje neer.

Nou!

zachter.

Huil niet, moeder. 'k Zou zelf... Verdomd!

JO

Toe - tantetjelief...

KNIERTJE

Je vader leit erges in de zee - nooit zo-ie je meer angekeke hebbe - nóóit... En die het ook wat te verdure gehad.

GEERT

'k Ben blij da'k ànders ben - niet zo onderworpen. 'n Hele eer om je te láte trappe! *Ik* heb geen vissebloed... Nou dan? Houèn we regen?

KNIERTJE, *hem omhelzend*

Als je maar tot inkeer komt.

GEERT, *opstuiwend*

Morgen zou 'k 'm weer de tande uit z'n bek slaan.

KNIERTJE

Wat is 'r dan voorgevalle?

JO

Hè ja - vertel nou is alles - ga nou is rustig zitte.

GEERT

'k Heb lang genoeg gezèten, hahaha!... La-me maar lope - dan hou 'k 'r de gang in.

De pijp weer opstekend.

Bah!

JO

Rook dan niet, ezel!

GEERT

Nou wil 'k! - Zonder jóu zou 't niet gebeurd zijn...

JO, *lachend*

Nee - diè is goed.

GEERT

Goed... goed... 'k Had je voor 'm gewaarschouwd.

JO

Voor wie? Wat kles je nou!

GEERT

Voor die ploert... Weet je nog dat je met 'm gedanst heb in de herberg van de rooie?

JO

Gedanst?... Ik?...

GEERT

...De avond vóor we uitzeilde.

JO

Met die schele kwartiermeester? - As 'k 'r 'n woord van begrijp!... Heb je met diè... En je wou 't zèlf...

GEERT

Kan je nee zegge, as 'n 'supérieur'...? An boord had-ie smoesies, hoorde 'k 'm de schipper vertelle dat ie...

JO, driftig

Wat?

GEERT

Dat-ie - Dondert niet!... Hij sprak van je of je de eerste de beste matrozen-hoer...

JO

Ik! Zo'n geméne...

GEERT

Toen die in de kuil kwam na de hondewacht heb 'k 'm met 'n korvijnagel¹² op z'n smoel getimmerd - Vijf minute later zat 'k in de boeie - zes dage 'r in gebleve -

spottend -

de provoost¹³ was vòl - toen veertien dage provoost - zes maande cel - en verbod om in de eerste tien jaar bij jè kòninklijke Marine te diene. Dat verbod is goddome 't ergst!... Je zou je twee hande late kappe om 'r weer te komme, wéer genegerd te worde, weer uitgevloekt as 'n schooier, wéer geregeerd as 'n slááf...

KNIERTJE

Geert, Geert... Zeg toch niet zulke woorde. 'r Staat geschreven...

GEERT, grimmig

Geschreven! Stònd 'r maar wat geschreven voor òns...

KNIERTJE

Schaam je...

JO

Het-ie dan geen gelijk?

KNIERTJE

As-ie fatsoenlijk was gegaan na de kommandant...

GEERT

Hahaha! Je had matroos motte worde, moeder! Hahaha! Fasoenlijk? Ze ware

12 *korvijnagel*: houten of ijzeren pen om een touw aan vast te maken.

13 *provoost*: gevangenis voor soldaten en marinematrozen.

blij dat ze me knippe en sjeze konde! Toen 'k in de provoost zat, vonde ze krànte in me bulle, die 'k niet leze mocht - en brochures, die 'k niet leze mocht - dat dee de deur dicht... Anders hadde ze me derde klasse gemaakt...⁺

⁺sjezen: kwijtraken

KNIERTJE

Krante, die je niet léze mocht?... En wáarom las je ze dan?...

GEERT

Waarom? Goeie sul!... Ach - as 'k jouw onderworpen gezicht zie - snap 'k geen kans om te zegge wáarom! Waarom desertere ze - waarom heeft nog geen twee weke vóór dat met mijn gebeurde, Piet de stoker twee van z'n vingers afgesnejen? Enkel om de lol! Moedwil! 'k Kan 't jullie niet kwalijk neme - jullie wist niet beter en ik von 't pakkie mooi - maar nou 'k hersens in me kop heb, zou 'k elkeen wel wille waarschouwe! - 'n kind, 'n kwajongen, die zich voor véértien jaar verbindt om te moorde...

KNIERTJE

Om te moorde? Jongen, zeg toch niet zulke vreselijke dinge - je bent nog wat opgewonde...

GEERT

Opgewonde? Nee... helemaal niet - eerder kapot. In Atjeh heb 'k meegevochte - 'n arme verdomming met 'n bajonet in z'n donder gestoken, dat 't bloed in me oge spoot. Daarvoor kreeg 'k de Atjeh-medaille. Die kan je nog vinden in me pakkie. Geef is op!

Jo raapt het pakje op. Barend komt binnen, kijkt toe.

Waar zit dat ding?

Rukt de medaille van z'n matrozenjekker; smijt haar uit het raam.

Vort! 't Heeft lang genoeg op me borst geklungeld!

KNIERTJE

Geert! Geert! Wie het je zo gemaakt! 'k Herken je niemeer...

GEERT

Wie? Wiè hebbe 'n stomme kwajongen, die geen tien kon telle, voor véértien jaar geronseld? Wie hebbe 'm gedrild en gefokt voor 'n hondeleven? Wie hebbe 'm in de boeie geslagen toen-ie voor z'n meid oprad! De boeie - je had is motte komme kijke - hoe 'k 'r in liep te kreune as 'n béést - met 'n ander beest in me buurt die ook met ijzers an z'n pote liep, omdat-ie 'n brutaal woord had gezeid an de officier-van-de-wacht. Zes dage met die verdomde ijzers an je klauwe - en geen kracht om ze te breke - zes dage minder dan 'n dier - enkel vrij om gelucht te worden en te lope na 't galjoen!¹⁴...

14 *Galjoen*: uitbouw aan de boeg, naast de boegspriet.

JO

Praat 'r nou niet verder over... Je bent nog zo moe...

GEERT, in één grimmigheid-van-verhaal

...Toen de provoost!... Dat stinkende, donkere hok, waar je varkenskot 'n paleis bij is - 'n hok zonder raam, zonder licht, 'n hok waar je niet staan kan, niet legge kan - 'n hok waar ze je water en brood toesmijte: Hier hond - vreet! - Der was 'n storm in die dage - twee sloepe werde stukgeslage - je dacht dat je na de verdommenis ging - dat je geen kip meer zou terugzien - jou niet en jou niet en jou niet - na de verdommenis in zo'n stinkend donker hol - zonder aanspraak - zonder de poot van 'n kammeraad... Nee, laat me uitprate. 't Lucht me! Eén druppie nog.

Drinkt vlug.

Uit de provoost kwam 'k voor de kriegsraad. Dáar heb je wat in te brenge! Smoel houen. Opzitten. Antwoord geven. Je bek weer houen. Gouwe epaulette, die doordele motte over 't tuig, dat God op de wereld geschöpt het om te diene, te saluere, te...

KNIERTJE

...Jongen - jongen...

GEERT

...Zès maande... zès maande om me te betere, te betere bij vreten dat je niet slikken kon - roggemik, gort, èrretesoepe, rats... drie maande zakkies geplakt en as 'k kans zag van honger de zure rotte stijfsel gevrete - drie maande erwte gezocht - èn - nou zal je me niet gelove - 'k zal geen zee meer zien as 'k 'n wóórd lieg - 's avonds, boven 't gaslicht, kookte 'k in me vuil wateremmer de errete die 'k gáppe kon. Dan werd 't hengsel heet, kon je 't niet meer vasthoue, vrat je ze - halfgaar - had je 'n vólle maag... Dat, om je te betere, bij òns, om je te betere as je in drift 'n schoft geranseld heb die je meid - 'n hoer noemde - en as je krante leest, die je niet leze màg...

KNIERTJE, angstig

Da's wèl onrechtvaardig...

GEERT

Onrechtvaardig! Hou dùrf je 't zegge! Vers van de zee - in 'n cèl - geen wind en geen water en geen lucht - 'n raampje met tralies in de hóogte zo groot as 'n patrijspoort - en de stank van je éigen vuil in de emmer - en de nachte - de verdomde nachte as je niet slape kon - de nachte dat je opsprong en stapte as 'n krankzinnige heen en weer - heen en weer - afgepast vièr stappe - de nachte dat je maar zat te bidde om niet, niet - dól te worde - en alles vervloekte, alles, alles!...

Laat het hoofd in de handen zakken.

JO, na een lange stilte op hem toegaand, slaat de armen om z'n hals. Kniertje huilt. Barend staat suf

... Geert!...

GEERT

Nou! Laten we niet...

gromt, z'n tranen bedwingend.

Vlammetje!

rookt.

Nou, moeder!

scharrelt op 't raam toe - tot Barend.

Leg je lekkers maar neer...

haalt het raamgordijn op...

De haan zit goddome op 't dak, hahaha!... Wil je gelove da'k zo dálijk zou kenne uitzeile... Twee dage zee, zée, zée en 'k ben weer de ouwe, wat?... Waarom loopt Truus te huilen?... Truus!

KNIERTJE

Ssst!... Niet anroepel! De *Anna* is net binnengelope zònder d'r man...

enige zachtpratende, bedrukte vrouwen gaan het raam voorbij.

Stakker!... Zes kindere...

GEERT

...Is Ari...

Zij knikt...

Da's verdomd...

laat somber-denkend 't raamgordijn zakken.

EINDE VAN HET EERSTE BEDRIJF.

Tweede bedrijf.

(Zelfde kamer als voren).

Eerste toneel.

Jo. Simon. Marietje.

JO, bij de tafel

... Hè!

MARIETJE

Dààààg!... Ze zijn 'r nog niet...

SIMON

Nee, ze zijn 'r nog niet.

JO

Loop je alweer vort?...

SIMON

Da's te zegge...

MARIETJE

Jezzes, vader, blijf nou zolang.

SIMON

Jawel - ik zal niet van de deur af... ik mot...

MARIETJE

Je mot niks... Toe nou...

SIMON

Wel sallemanders, ben 'k 'n kind? - 'k mot - 'k mot...

domp af.

Tweede toneel.

Jo. Marietje. Kniertje.

MARIETJE

Doe daar wat tegen... Dat begint 's morges vroeg.

JO

Is-die weer zó erg?...

MARIETJE

Je had 'm eergister motte zien - 't halve dorp achter 'm. Ach! Ach! Toen moeder leefde, dorst-ie niet. Die sloeg 'm op z'n gezicht, as-die na jenever stonk. Laat ik dat is probere!

JO, schaterend

Je zegt dat asof je... Hahaha!... Mèes most je hore!

MARIETJE

Mees heb 'k nòoit zien drinke... En vader vrøeger zèlden, hoor. Enfijn - *ik* kan geen kurk in z'n mond stoppe - *ik* kan 'm niet an 'n touwtje vasthoue.

Kijkt door het raam.

Natuurlijk vort - bij de rooie. Akelige dronkelap! - Hoe oud is Kniertje vandaag geworden?

JO

Een en zestig. Kras voor d'r leeftijd, hè? - Ga zitte. - En vertel is -

vrolijk -

wannèer ga je trouwe?...

MARIETJE

Dat hangt van de reis af - Zie-je, we wòue wel dalijk.

Glimlachend-aarzelend.

Want-è... Want-è... Nou, je begrijp me wel... Maar éerst most Mees z'n papiere late kommen - veertien dage voorhange - dàn zit-ie lang en breed op zee. - Nou, vijf wekies. Vijf wekies gaan gauw genoeg voorbij.

JO, blij-geheimzinnig

Wij trouwe in December.

MARIETJE

Da's zowat gelijk... Ben je óok...? Nou?... 'k Heb jou toch ook àlles gezeid...

Jo haalt de schouders op, lacht.

KNIERTJE

...Ze lacht alweer. Dag Marietje.

MARIETJE, haar zoenend

Nog honderd jare...

KNIERTJE, haar mandje uitpakkend

Gòd zal me beware! Honderd jaar! Daar heb 'k geen cente voor!⁺

⁺toet: puntzak

Een toet openend.

Je mag 'r eentje proeve - jij ook - Zeemoppe¹⁵ - Nee, geen twee - jij, met je lange grijpvingers!
Voor elk van de jonges - 'n hallef pondje zeemoppe - ènne 'n half pakkie sjek - ènne 'n zakkie
sigare. Weet je wat Barend meekrijgt, nou die zo flink geworde is - kijk is...

JO

Nou - dat zou 'k Geert geve...

KNIERTJE

Nee. Ik vin 't zó aardig in die jongen, dat-ie de knoop doorgehakt het, da'k 'm 'n pleziertje wil
doen. Voor wat hoort wat...

MARIETJE

Heb u die gekócht?...

KNIERTJE

Gekócht! Ik zal kópe! Dat zijn ooringe - 'k weet niet hoe oud. Me man droeg ze thuis en op
Zondag.

MARIETJE

D'r staan schepies op - en maste - en zeiltjes... 'k wou dat ik ze had voor 'n broche...

JO

Waarom mot de grütter ze hebbe? 'k Zou toch mene dat Geert as oudste...

KNIERTJE

Scheld nou niemeer voor grutter. Da's niet goed.

MARIETJE

't Het heel wat voete in de aarde gehad voor-ie tekende, hè!

KNIERTJE

Jawel. Jawel. Maar met zijn broer sàmen wóu-ie wel - en neem nou is alle harte bij je eigen -
'n jongen die niet sterk is - ja niet zo héél sterk - voor de dienst is-ie afgekeurd - en 'n jongen
die veel geweten het van z'n vader en van Jozef...⁺

⁺neem [...] eigen: ga nou
eens bij je zelf na

15 *Zeemoppe*: een soort koekjes.

JO

Dàt kan 'k nou niet uitstaan! Eerst 'm uitschelde en uitvloeke en nou - alles botertje an de boom...

KNIERTJE

Ook goed. Laat 'm geweest zijn wat-ie was. Maar over 'n uur ben 'k 'm kwijt - over 'n uur. - Je mot nooit kwàad van mekaar gaan. 'n Zoet-slokkie, Marietje? We hebben verse ijzerkoekies en pitmoppe. Allemaal ingeslage voor me jaardag - 'k had motte wete dat vandaag... Zet de boel maar klaar, Jo, - Saart komt direk - en de jonges magge ook wel 'n slokkie.

Derde toneel.

De vorigen. Cobus. Daantje.

COBUS, door 't raam

Jonge meissies - enne 'n glasioe anijs... We komme bijtijs.

KNIERTJE

Cobus - smijt bûiten je pruim weg!

COBUS

Ik zou je danke.

Bergt z'n pruim in z'n rode zakdoek...

Nou - nou-è - je weet wat 'k zegge wil.

DAANTJE

Insgelijks. Insgelijks.

JO

'k Zal maar niet vrage of...

COBUS

Nee... nee... ga je gang maar. Doe 'r nog maar 'n scheidje bij.

JO

Daar! Nou loopt 't 'r over.

COBUS

Da's niks. 'k Zal nog geen droppie morse.

Bukt bevend naar tafel, slurpt 't glas leeg.

Hèhèhèhè!

DAANTJE
Pitmoppe? Asjeblief.

Geeuwt.

MARIETJE
O!

Zijn geeuw nabootsend.

Dank-ie-wèl!

DAANTJE
Pèh - as je mijn jare heb!... Vannacht haast niet geslape en van middag geen tukkie...

JO
Kruip in de bedstee, hahaha!

COBUS
Dat zou-ie wel wille met 'n jonge meid 'r bij om z'n voete te warme...

MARIETJE
Neem liever 'n hete kruik, Daan!

COBUS
Nou as ik 't voor 't kieze heb...

KNIERTJE
Hou toch je mond! Praasmaker! De moeder van de diakenie mot 'm hèllepe om z'n broek vast te make! En dat wil...

JO
Hahaha! O, ome Cobus!...

MARIETJE
O! O! Hahaha!...

COBUS
Tja de Engelsman zeit - 'n ouwe man mist de kissès en 'n jonge man kist de misses. Versta je?

JO
Precies. Dat wil zegge: vrouw haal je kat in huis, 't begint te regene. Hahaha! Hahaha!

Vierde toneel.

De vorigen. Saart.

SAART, door linkse deur

Dag! Wel gefeliciteerd allemaal!

COBUS

Kom 'r maar in!

SAART

Dag Daantje en dàg Cobus en dàg Marietje en dàg Jo - Nee, 'k ga niet zitte.

KNIERTJE

Eén slokkie...

SAART

Nee, 'k ga niet zitte. Me potje staat op.

JO

Toe nou!...

SAART

Nee, ik doe 't zeker niet - me deur staat an - as de kat tegen 't stel stoot - née - geef 't zo maar.

Nou - nou - nog veel jare hoor en dat de jonges - waar zitte de jonges?...

KNIERTJE

Geert is genacht gaan zegge - en Barend brengt met Mees de bultzakke en de stoppekissies¹⁶ en 't oliegoed in de jol - ze komme direk. Om drie uur motte ze an boord weze.⁺

⁺*jol*: sloep

SAART

Hè, daar brandt me hart van af... Was je gister bij Leen?⁺

⁺*daar [...] af*: dat smaakt heerlijk

KNIERTJE

Nee - ik kon niet...

16 *stoppekissies*: kistje met persoonlijke bezittingen van de zeeman.

SAART

D'r was van alles hoor en volop. De bruid had 't te pakke - drie glasies rosies-zonder-doorne - twee glasies volmaakte liefde en wel vièr glasies juffertjes-in-'t groen...¹⁷ Hoe ze 't gestouwd het - nou!...

COBUS

Wat zalle die zoete lippies geplákt hebbe... hèhèhè... Geef mijn maar de óuwe oorlam van brandewijn met stroop... Watte Daan?

DAAN, *opschrikkend*

Wat?

KNIERTJE

Die komt hier slape!... 't Lijkt wel of je niet op bed ben geweest...

COBUS

Op z'n bed... hèhèhè...

DAAN, *nijdig*

Nou!... Maak geen lolletjes.

JO, *giechelend*

Ome Cobus - as 'k 't zegge mag voor 't tafelzeil...

wijst op haar neus.

COBUS, *z'n zakdoek nemend*

O! O! Verandering van weer.

KNIERTJE

Nee, toe zeg, laat je pruim 'r nou in!

SAART

Ouwe pruimesnoeper!...

COBUS

Snoeper? Je zal nooit raje hoe 'k 'r an kom... Nog geen tien minute gelejen, zie 'k Bos, de reder - en die geeft me - die geeft me 'n wit rolletje - van - van vloeipapier met tabak 'r in - hou noeme ze zo'n ding?

MARIETJE

'n Sigaret!...

17 *rosies-zonder-doorne [...] juffertjes-in-'t-groen*: verschillende likeuren.

COBUS

Ja 'k zal zo'n ding róke - met - met stinkend papier - da's 'n pruim met 'n hemmetje an...

SAART

En jij ben 'n sikkerlap zònder hemmetje¹⁸ an! - Nee, 'k ga niet zitte.⁺

⁺*sikkerlap*: dronkelap

JO

'k Hèb al volgeschonken.

Vijfde toneel.

De vorigen. Simon.

SIMON, *dronken*

Dag.

KNIERTJE

Dag Simon. - Schuif maar toujour bij...

SIMON, *naast de linkse deur neerplompend*

'k Zit hier best...

COBUS

Zoet slokkie?

MARIETJE, *angstig*

Nee.

SIMON, *dof*

Wat nee?...

MARIETJE

Je het genoeg!

SIMON, *dof*

Heb 'k - sallemanders!...

18 zònder hemmetje: bedoeld is: armoedig

MARIETJE

Vort is de aardigheid!

KNIERTJE

Hei-je Geert niet gezien?

SIMON, *grommend*

...Uh - uh - Geert...

COBUS

Geef 'm 'r nog maar een - op de valreep.

MARIETJE, *driftig*

Nee! Nee!

SIMON, *dof*

Nee? Godverdomme!

Steekt z'n neuswarmer¹⁹ op.

KNIERTJE

Is 'r veel werk op de helling - Simon?⁺

⁺*helling*: werf

SAART

... Da's vast hoor.

SAART

Nou - ik ga vort.

JO

Hè, wat vrindelijk! Ze komme toch zó... Neem nou 'n stoel...

SAART

Nee - as 'k zitte ga verkles 'k me tijd... 'n Hállevie dan nog - Nee, géen ijzerkoekie...

19 *neuswarmer*: korte pijp

Zesde toneel.

De vorigen. Geert.

GEERT, door linkse deur

't Lijkt alle hens op 't dek, hier! Dag allemaal!

Op Simon wijzend.

Lazerus? - Hé, Simon!

SIMON, grommend

... uh - ja...

MARIETJE

Laat 'm nou maar!

GEERT

Blimsems - wat ben jij opgetuigd! - Nog 'n kwartier, jongens! - Jo schenk maar in.

Tussen Kniertje en Jo.

Daar ga je moeder! Proost! Santjes, Jo! Santjes, Daantje!... Sàntjes!⁺

⁺*Santjes: Gezondheid*

JO

Hahaha! Ingeslape met 'n pitmop in z'n hand!

KNIERTJE

Is-die niet goed in orde?...

COBUS

Ssst!... Ssst!...

zich verkneuterend ...

Vannacht - hèhèhè! - vannacht het-ie in z'n bed...

zachtjes proestend ...

het-ie in z'n bed...

sterker giechelend ...

in z'n bed... gèpièst... En toen was-die zó bang voor de moeder

wéer proestend...

dat-ie op is gestaan - op z'n blote voete... en 't laken bij de kachel gedroogt... Hèhèhè!... Maar toen was 't matras nog kles - klèsnat - en eer dat dät droog was... hèhèhè!... Ssst!... Ssst!... Nie-zegge, dat je 't van mijn weet... hèhèhè!

JO

Hähähà!

MARIETJE

Hahaha! Die ouwe Daan!

SAART

Mooi om je vrind te verraje!...

COBUS

Verraje? 'k Vertel 't toch niet an de móeder!...

GEERT

En as je 't nou wèl vertelt! Vrete jullie genadebrood? Bang voor de móeder!

COBUS

Jij het makkelijk prate. - As je gesnap wor, mag je in geen veertien dage uit...

GEERT

Stakker!... Eer 'k zó oûd zou wille worde...

JO

O - da's héél lief - we zijn nog niet getrouwd - en hij is al weduwnaar!²⁰

GEERT, vrolijk

't Is de vraag of 'k met jou niet van IJsland ten haring vaar!²¹ Hahaha? Zal 'k 'm porre. 'k Kan 't wel zònder korvijnagel...⁺

⁺porre: wekken

zingt.

'Rijzen, rijzen, laat je niet nooien,
Stuurboordskwartier springt uit je kooien!
Je kan an dek wel zwemmen gaan.
De regen is goed, en de wind is gedaan.
't Is rijzen, 't is rijzen,
't Is rijzen voor stuurboordskwartier!' *bis*.²²

Slaat met de hand op tafel -, de andren kloppen mee...

Hahaha!

DAANTJE, schrikt wakker. Algemeen gelach...

Dat kan jou ook overkomme op mijn leeftijd.

GEERT

Hahaha! Ik wor niet oud. Lekke schepe motte zinke!

JO

Nou Geert!

20 *we zijn [...] weduwnaar*: eigenlijk wil Jo zeggen: 'We zijn nog niet getrouwd en hij maakt al een weduwe van me.'

21 *'t Is [...] vaar*: het is de vraag of ik met jou niet een grote vergissing bega.

22 *Rijzen [...] bis*: het meer bekende porlied is:

'Rijzen, rijzen met verlangen,
Wil de man aan 't roer vervangen,
Laat de uitkijk niet langer staan,
Rijzen, rijzen, in Godsnaam!
't Is rijzen, 't is rijzen,
't Is rijzen voor stuurboords-kwartier!'

SAART

Hij wordt niet oud! As je dat voor 'n poos had gezeid, toen je 'r uitzag as 'n slappe vadoek...
Maar nou!... 't Zitte het je goed gedaan, jong!

COBUS

Hèhèhè!.... Ze kenne van jou nou ook zinge, dat je zakkies geplakt het - net as Domela -
hèhèhè!...

zingt met piepende stem.

Me neefie Geert mot zakkies plakke
Hi-ha-ho!
Me neefie Geert...

SAART

...Mot zakkies plakke!

DAANTJE, JO, MARIETJE, COBUS

... Hi-ha-ho!

GEERT, *lachend*

Verrek tuig! Die make 'r 'n lolletje van!...

KNIERTJE, *angstig*

Toe, jullie motte niet zo uitgelate zijn. Dà's niet goed.

JO

Ah! Dacht 'k wel! Je ben jàrig, hoor!... Neem nou 'n stoel, Saart.

SAART

'n Stoel?... Knàp as jij 'r een...

MARIETJE

Ik kan wel staan.

SAART

Nee - ik zit al.

Plakt naast Cobus.

COBUS

'k Val 'r haast af - Steek liever je duim in je zitvlak!²³

MARIETJE, *bij versufte simon*

Vader!...

23 *Steek [...] zitvlak:* ga op je duim zitten.

SIMON, *bot-grommend*

Ze motte - ze motte - niet - niet - Da's vast...

MARIETJE

Kom nou!...

GEERT

Laat 'm z'n eigen mast overboord zeile!²⁴ De man hindert toch niet.

SIMON, *suf-gebarend*

Jullie motte - jullie motte

MARIETJE, *nijdig*

Wât mot 'r nou?

SIMON, *mummelend*

...De ribhoute... en... en...

stevig.

Da's vast!...

GEERT, JO, COBUS, DAANTJE, SAART

Hahahaha! Hahaha!

Zevende toneel.

De vorigen. Mees.

MEES

Sallusies!

KNIERTJE, *angstig*

Ben je alleen? Enne - Barend?

MEES, *ruw-goedig*

Dât weet 'k niet!

KNIERTJE

Je zou toch sâmen de bultzakke en de stoppekissies...

24 *Laat [...] zeile: laat hem toch doen waar hij zin in heeft.*

MEES

Môt met de schipper! Is dat 'n zeeman!

JO

Môt? Nòu al herrie?

MEES

'k Kan 'r geen woord van navertelle - bàng - bàng - altijd bang!

Tot Marietje, die Simon heeft bewogen heen te gaan.

Ga je mee?

JO

Nee - eerst 'n slokkie - tante is jarig.

MEES

Wel verdraaid! Nou-è - nou-è - Knier, nog vele jare!

KNIERTJE

Je hebt me angstig gemaakt.

JO, lachend

Angstig?

KNIERTJE, vals

Ja, àngstig! Daar verwondert ze zich over. 'k Heb voorschot van Bos opgenome...

GEERT

Hij het toch getékend. - Kles toch niet, moeder!

COBUS

Hij zal z'n meissie genacht zijn gaan zegge.

Buiten klinkt Jelle's viool.

Tadedada...

SAART

Zit toch stil! 't Lijkt wel of je paardevlees heb gegete...

DAANTJE

Wij krijge vlees!... Nog geen dooie kat!...

Achtste toneel.

De vorigen. Jelle.

JELLE, de oude polka spelend

Asjeblijft!...

GEERT

Kom 'r maar in, ouwe!

JO

Ach jezzis, de tobber ziet met de dag minder.

JELLE, spelend

...Ik kom vast éens in de week.

GEERT

Éerst 'n andere mop, ouwe! Die verdomde polleka.

JO

... Hè - speel is van - van - hoe-hiet-'t-ook-weer?

COBUS

Ja, da's héél mooi wat zij daar zeit.

SAART

Je weet wel, Jelle - van - van -...

zingt.

Ik ken 'n lied dat 't hart bekoort...

MEES

Zeg - as je ons nou!....

Jelle zet de Marseillaise in.

Da's betere kost.

zingt.

Allose vodela-bedieje - deboe - debie - de boelebie...

MARIETJE

Hahaha!... Da's frans van 'n dooie schelvis!...

JO

Hahaha!...

MEES

Lach maar! Ik heb is in 'n franse haven gelege - en alles best hoor! As 'k zei pijn kreeg 'k 'n brood en as 'k zei doe open de poort, dan deëe ze de deur open!... Niks waard!...

GEERT

Allemaal gekles! Zet nog is in, Jelle. Wat bliksem, as we d'r hollandse woorden voor hebbe!

Jelle begint opnieuw. Geert zingt brullend

‘Op manne, broeders, saam veréééénigd!
Op burgers, sluit u bij ons aan!
Uw smart, uw lijden zij gelenigd...’

Negende toneel.

De vorigen. Bos.

BOS *(die 't zingen halfwege in de raamopening heeft aangehoord, driftig schreeuwend)*
Wàt mòt dat hier?

Algemene verschrikte stilte.

Maak goddome dat je an boord komt! 't Is je tijd!

Woedend af.

Tiende toneel.

De vorigen. Zònder Bos.

KNIERTJE, *na een lange stilte*
O, - O is dàt schrikke! Hè! Hè!...

JO

Wat scheelt 'm?

MEES

As 'k begreep waar die stem vandaan kwam!...

SAART

Hoe kan je ook zo stóm zijn - om as je wéet dat meneer Bos twéé huize verder woont - te brulle as 'n speenvarken.

MARIETJE

Jessus, wat was-ie nijdig.

COBUS

Hèhèhè! Bij die zal jij geen zak zout ete...

KNIERTJE

Wáarom zing je ook zulleke geméne liedjes?...

GEERT, *driftig*

Wel verdomd! Ben 'k in me huis of niet? As 'k niet zo raar had zitte kijke, - die ouwe kikker ineens voor je oge - dan had 'k 'm z'n kast uitgeveegd! - Maak dat je an boord komt... Speel op, Jelle!

Jelle zet in.

KNIERTJE

Ach toe nee, Geert - ... Ik ben bang dat as meneer Bos...

wenkt Jelle op te houen.

GEERT

Diè is bang om te vare - diè bang voor de moeder van de diakenie - diè voor zó'n klein redertje!... In me èige huis verbieje!... Kommandere asof 'k z'n knechie ben...

SAART

Gekheid is gekheid: as jij reder was, zou je ook niet wille dat 'n matroos zong as 'n sociaal...

KNIERTJE

...En terwijl-ie weet hóé afhankelijk 'k ben.

GEERT, *heftig*

Afhankelijk! Wees nièt afhankelijk! 't Is 'n eer voor je om bij 'm schoon te make! 'k Zou geld tóe-betale! Zeg dank-ie as je de bril van z'n bestekamer mag schrobbe! Afhankelijk! 't Kantoor dweile, de vuile boel reddere, de modder van z'n laarze likke - tweemaal in de week vijftig cente en de kliekjes, die ze op d'r borde late staan, die ze niet meer lùste!...⁺

⁺*bestekamer: toilet*

JO

Maak je toch niet kwaad, malle jongen!

KNIERTJE

O, o, wat zal 'k 'n standje krijge, zaterdag...

GEERT

Jij, 'n stándje? Wáarvoor jij 'n standje? Als je je niet je hele leven door die braniemaker, die zelf met niks begonnen is - had laten trappe en behandele as 'n sloof - terwijl me vader en me broers om voor hém duite te verdiene op 't Zand zijn gebleven - dan zou je hém z'n huid volschelde dat-ie de brutaliteit het gehad z'n bek open te doen!...

KNIERTJE

Ik zal... ik zal... - God zal me beware...

GEERT

God zal jou beware om àltijd je nek te buige. Hier - pak an - Jelle. Over 'n jaar krijg je van me moeder cente om te spele.

Zingt...

‘Kom manne, broeders, saam veréééé...’

KNIERTJE

Toe nou Geert - tóe nou...

legt haar hand op z'n mond.

JO

Hè, wat plaag je dat ouwe mens op d'r jaardag!...

Jelle houdt z'n hand op.

Hier, op één been kan je niet staan.

COBUS

Wou je van mijn centè hebbe? Alles staat vast bij me bankier.

Op Daan wijzend.

Bij die mot je weze...

DAANTJE, *nijdig drinkend*

Pèh... Hou me niet voor de mal!

JELLE

Wel bedankt saam....

af

MEES

Nou - ga je mee?

GEERT

'k Zal nog 'n ogenblikkie op Barend wachte. Wat heb jij 'n haast! De jonges komme toch langs.

SAART

Vat je nou niet dat die mekaar... Dag, goeie reis!

MARIETJE, MEES

Dag!

Handen worden gedrukt, goeie reis gewenst.

KNIERTJE

Hallef drie... 'k Maak me ongerust...

SAART

Hallef drie? Heb 'k zó lang... En me deur, die anstaat! Goeie reis!... Dag Knier - dag ouwetje
- dâg!

Af links.

Elfde toneel.

Kniertje. Geert. Jo. Cobus. Bos.

BOS, bruusk door kookhok binnentredend

Ben jij soms óók van plan niet mee te gaan?

GEERT, nors

Heb jij 't - tegen mijn?

BOS, driftig

Tegen jóu, ja! Schipper Hengst het me orders, begrepen?

GEERT, rustig

Dol geworden...

BOS, driftiger

De waterschout is gewaarschouwd!...

GEERT, ingehouden

'k Heb maling an jou èn an de waterschout.

Cobus en Daantje sluipen weg, blijven luistren voor 't raam.

Ben jij bedonderd! Wie zègt dat 'k niet na boord zal gaan?...

KNIERTJE

Ja, meneer, hij staat kláár...

BOS

Die àndere jongen van je, die Hengst as oudste gemonsterd het... verdomt 't!

KNIERTJE

O, goeie God!

BOS, tot Cobus en Daantje

Valt 'r wat te luistere?

Ze groeten benauwd, lopen door...

't Lijkt hier wel 'n kroeg - zuipe en oproer...

JO, verontschuldigend

Tante is jàrig...

GEERT, driftig

En as moeder nièt jarig is - doen we nog wat we zélf wille.

BOS

Jij most jouw toon...

GEERT, *opstuiwend*

Mijn toon?... Uitgerukt!...

KNIERTJE, *angstig*

Ach - lieve Geert - Neem 'm toch niet kwalijk, meneer - hij's driftig en in drift zeg je dinge...

BOS

...Dinge die niet te pas komme! Stront voor dank! Ben je goed voor je mense dan... dan...

dreigend.

As je niet binnen de tien minute an boord ben... laat 'k je door de politie hale!...

GEERT

Jij láát hale... Wie denk jij dat je voor je heb?...

JO

Toe Geert - wees nou stil...

BOS, *heftig*

... Wie 'k voor me heb - vraagt-ie, dùft-ie vrage...

tot Kniertje.

Jij mot weer's 'n goed woord doen voor 'n oproerling, die de Marine niet hebbe wil...

GEERT, *spottend*

Heb jij 'n góéd woord gedaan? Hahaha! 't Is om je te bedoen! Jij betaalt loon - ik geef me werk. Voor de rest lap 'k je aan me zole!

BOS

Je bent 'n héle gróte kwajongen - da's alles!

GEERT, *grimmig*

As 'k 't voor moeder niet liet,

dreigend...

dan...

JO, *haar armen om hem slaand*

Geert! Geert!...

een lange stilte.

BOS

En dat in jòuw huis... Goeie dag -

bij de deur...

Knier, Knier weet wèl wat je begint... Te goeder trouw heb 'k je voorschot gegeven...

KNIERTJE

Ach ja meneer, ach ja...

BOS

Heb ik jóú óoit gemeen behandeld?...

KNIERTJE

Nee, meneer - u en de pastoor...

BOS

Je ene zoon wil niet mee - je àndere - jij komt nog is verkeerd terecht, vrindje...

GEERT

Hou uit je stagfok!²⁵ Fokkeschoot²⁶ vast!... An boord ben 'k matroos - hier schipper - 't kan niet bezopener! 'n Reder die dit niet wil en dat niet wil, die z'n neus door 't raam boort, as je zingt wat 'm niet anstaat...

BOS

Voor mijn part zing je... 'n Redelijk matroos die op 't punt staat te trouwe, most blij zijn dat z'n patroon 't goeie met 'm voor het. Zou je vader, die 'n door en door braaf man was, 'n reder hebben dúrve dreige? Jullie jonge jonges hebbe nog geen respekt voor grijze hare!...

GEERT

Mooi zo. Weer 'n afstraffing op de voorparade - Respekt voor grijze hare?+

⁺voorparade: voordek

Wis en donders! Maar dan voor grijze haren, die grijs zijn geworden in gebrek en beroerdheid...

BOS, *schouder-ophalend*

Je móeder het me as kind voor de prikkebakke zien staan - ik heb óok bij 'n oostenwind die je oren afsnee prikkekoppen gebeten...

GEERT

Doe maar geen verdere verhale, meneer. Je heb je knap opgewerkt - je ben 'n man van cente geworde - èn 'n tirannetje. - Best! - Je zal wel niet slechter dan andere zijn - pissebed of kakkebed! - in me hús laatje me met rust! Me vader was van 'n ander slag dan ik. - We worde àllemaal van ànder slag - misschien beleve mijn zoons 't nog is - dat as ze nèt as ik, twaalf jaar gelejen, bij de reder op kantoor komme om huilend te vrage of 'r al nieuws is van vader en twéé broers - ze nièt d'r patroon vinde bij 'n grokkie en 'n warme kachel en 'n sekure brandkast - nièt godverdomme hore spele omdat 'r zo dikkels om 't zelfde gelope wordt, nièt de deur uit worde gesnáúwd met de boodschap: dat às 'r nieuws is je 't wel hóre zal...

25 *stagfok*: klein extra zeil vóór aan het schip.

26 *Fokkeschoot*: touw om de fok mee vast te zetten.

BOS, ruw

...Dar lieg je - dat heb 'k toen niet gedaan!...

GEERT

'k Wil 'r geen woord over vuil make - me zorg! - as je maar weet, dat 'k 't onthou heb. - Me vâder had grijze hare - me moeder het grijze hare - Jelle, de arme bliksem die geen plasie kan krijgen in de diakenie omdat-ie eéns in z'n leven lange vingers gehad het - Jelle het óók grijze hare en wât 'n grijze...

BOS

Heel braaf! Redenering zonder kop of staart. Of je hem hoort of de kromme Jacob: koekoek-één-zang!

Tot Kniertje.

Komt 't uit? - Maar nou wil 'k je nog 'n lesje geve vrindje, voor je onder zeil gaat - Je heb 'n ouwe moeder - je hebt lust om te trouwe - góed - je heb zes maande gezete - 'k praat 'r niet over - je hebt me angeblaft op 'n onbehoorlijke manier - in je éigen huis - maar as je grappies uithaalt an boord van de HOOP, dan zal jij ondervinde, dat 'r 'n monsterrol²⁷ is.⁺

⁺*koekoek-één-zang*: precies hetzelfde liedje

GEERT

Dât weet 'n kind van 'n jaar.

BOS

En - as je wat ouwer geworden - wat wijzer - dan zal jij je schame over je brutaliteite - de reder bij 'n grokkie, 'n warme kachel...

GEERT, spottend

... En 'n brandkast...

BOS, driftig

...En bij zorge, waarvan jij geen benul heb! Wie geeft jullie àllemaal te vrete?...

GEERT, bedwongen-rustig

Wie haalt de vis uit zee? - Wie waagt z'n leven elk uur van de dag? Wie komme in geen vijf, zes weke uit d'r klere? - Wie lope met handen vol zoutvreters? - Wie hebbe geen water om d'r kop en d'r pote te wasse? - Wie slape as beeste in 't volkslogies²⁸ in kooie twee an twee? - Wie late moeders en vrouwe achter om aalmoeze te bédele? - Met twalef koppe gaan we strakkies in zee - van de hele besomming krijge wij vijf en twintig - jij vijf en zeventig procent - wij doen 't werk - jij zit veilig thuis. - Je schip is geassureerd

27 *monsterrol*: ook: geheel van aan boord geldende regels en bepalingen.

28 *volkslogies*: matrozenverblijf in het ruim.

- en wij - wij kenne verrekke as 'n ongeluk gebeurt - *wij* zijn de assurantie niet waard...

KNIERTJE, *sussend*

...Geert! Geert! Geert!

BOS

Da's 'n vermakelijk jong! Jij most clown worde in 'n circus!... Zèven en twintig procent zijn 'm niet genoeg...

GEERT

Van jòuw gulheid zal ik geen labberdaan vrete! 't Hele aandeel in 'winst en verlies' as 't góéd loopt, brengt je acht gulden in de week in - 'n gulden per dag - as 't góéd loopt - 'n gulden om op zéé voor de mense in de stad - zoutevis klaar te make - lippies en keeltjes - schelvis met levertjes - hahaha! - 'n gulden as 't góéd gaat - en je niet verzuipt... Jullie wete waarom je ons op déél²⁹ laat vare...⁺

⁺*labberdaan*: kabeljouw

Verschijnen voor het venster jonge en oude visserskoppen. Een stem: 'Ga je mée?' Bos wordt beleefd gegroet.

Ik kom zo dalijk na...

BOS

...Goeie reis manne! - Zeg an de schipper - zeg maar niks - 'k kom zelf.

Een stilte.

Vijf minute vóor half drie. Nou, dan nog twéé minute warhoofd, ezelskop, om je iets onder je neus te wrijve dat ik al driemaal zegge wou, maar dat me driemaal in me kouse zakte, omdat je me niet an 't woord liet komme. As je vannacht in je kooi leit - as 'n béést natuurlijk! - probeer dan is te denken over *mijn* risico's bij 'n slechte vangst, as de beug³⁰ of de vleet³¹ verloren raakt, bij averij, bliksem in de mast, stote op de grond en God weet wat meer! - Van de *Jacoba* zijn pas luike weggeslagen - van de *Koningin Wilhelmina* is de halve verschansing door 'n stuk water weggespoeld. - Dat reken jij niet, dat heb jij niet te betale! Drie maanden gelejen kwam de *Verwachting* in aanvaring met 'n stoomboot - zonder te denken an 't schip, de vleet, de vangst, sprong de bemanning over - 't schip blééf drijve! Wie dacht an *mijn* belang? Daar lach jij om, jochie, omdat je niet weet, wat *ik* voor zorg heb! - Op de *Mathilde* hebbe ze vorige week jenever en tabak in d'r bultzakke gesmokkeld om an de Engelse te verkope. Nou leit 't schip an de ketting. Betaal jij 't losgeld?

GEERT

Pluk vere van 'n kikker, hahaha!

29 *déél*: aandeel in de opbrengst.

30 *beug*: vistuig.

31 *vleet*: haringnetten.

BOS

Mopper over toestande in Middelharnis of Pernis. Dán zou je gelijk hebbe. Bij mij hebbe jullie niet te zorge voor havenkoste, aas, sleeploon, proviand, tonne, zout - ik laat jullie 't verlies van tuig niet betale - ik draai 'r zelf voor op, as 'r 'n gaffel³² of 'n kluiverboom³³ breekt. Je moeder heb 'k voorschot gegeven. En je broer Barend deserteert...

KNIERTJE, *huilerig*

Nee, meneer, dat màg 'k niet gelove...

BOS

Hengst het me van de have getelefoneerd - anders was 'k niet gekomme, om op de koop toe beledigd te worden door je oudste zoon die met schandelijke liedjes de buurt bij mekaar brult!... Bejour - ik ga na 't schip!

Driftig.

As je niet tijdig an boord ben, pas ik artikel zestien toe - Vijf en twintig gulden boete.

GEERT

Waarom niet? 't kan lijjen.

BOS, *tot Kniertje*

En jou - jou kan me vrouw voorlopig niet meer gebruike. 't Is hier 'n bende geworden...

KNIERTJE, *angstig*

Ach, meneer, *ik* heb toch geen schuld!...

GEERT

Mot je dat ouwe mens nou nog mishandele?...

BOS

Dat komt 'r van as de eigen zoons 't nest beschijte!... Na de geepreis kan jij 'n andere reder zoeke, die 'r meer plezier in het - parele voor de zwijne te smijte!...

GEERT

En nou vort! Vort!

Duwt de deur achter Bos dicht.

32 *gaffel*: zijbalk aan de mast.

33 *kluiverboom*: verlengstuk van de boegspriet.

Twaalfde toneel.

Kniertje. Geert. Jo.

KNIERTJE

Wat 'n jaardag! Wat 'n jaardag!

JO

Laat je hoofd toch niet dalijk hange, tante! Geert had gelijk...

KNIERTJE

Gelijk!... Wat heb-je an gelijk!...

GEERT

Je wil 'm toch niet achterna?

KNIERTJE

Nee - Barend zoeke... Grote God - as-ie deserteert - as-ie gedeserteerd is, komt-ie óok in de gevangenis - twéé zoons die...

GEERT

Zou je me niet eerst goeie reis wense - of vin-je 't niet nodig?...

KNIERTJE

Me hoofd is van streek... Ik kom wel na de haven - ik kom wel...

Dertiende toneel.

Jo. Geert.

JO

'k Heb meelij met 'r - stakker.

GEERT

Da's 'n donderhond, die kerel!

JO

Waar is je zuidwester? As diè nou nog zoek is!... Je het 't 'm lekker gezeid, hoor! - Straks het dronken Simon 'm opgezet... Kijk nou niet as 'n isegrim. 'k Heb 'm!...

plukt 'n geranium van 'n bloempot.

Daar! En zó hou je 'm op.

Op z'n knie.

En elliëke nacht denk je an me - zal je? - zàl je?...

opspringend.

Ben je nòu al terug?

Veertiende toneel.

De vorigen. Kniertje.

KNIERTJE

Is-ie 'r niet?

GEERT

Hij zit in de zak van me jekker! Hahaha!

KNIERTJE, *gejaagd*

Truus het 'm om 't huis zien zwerve. - Ach! ach! ach!...

GEERT

Wij gáan, hoor! Loop nou mee. As de grutter 't verdomt, helpt 't geen bliksem of jij thuis zit.

KNIERTJE

Nee, nee, nee...

JO

Kom-ie dan na?

KNIERTJE, *angstig*

Ja, ja, ja! Vergeet je pakkie sjek niet en je sigare...

GEERT, *opgeruimd*

As je te laat ben - kijk 'k je geen oog meer an.

Vijftiende toneel.

Kniertje. Barend.

BAREND, *vlug links opkomend*

Ssst!

KNIERTJE

Beroerde kwajongen!...

BAREND, *schuw*

Ssst!

KNIERTJE

Wat ssst!... 'k Schreeuw 't dorp bij mekaar as jij niet daliik Geert en Jo achterna gaat.

BAREND, *hijgend*

As je Geert kan tegenhoue, hòu 'm dan terug!

KNIERTJE, *driiftig*

Ben jij krankzinnig geworde van angst, grote lafbek!

BAREND, *hijgend*

De HOOP VAN ZEGEN deugt niet, deugt niet - de ribhoute zijn rot - de dele zijn rot!...

KNIERTJE

Sta niet te klesse om 'r 'n draai an te geve. Over hallef drie!... Vooruit!...

BAREND, *bijna huilend*

As je me niet gelooft!...

KNIERTJE

'k Luister helemaal niet! Vooruit of 'k sla je op je gezicht!...

BAREND, *hartstochtelijk*

Sla me dan! Sla me dan!... O God, hou Geert toch terug!... Simon, de scheepmaker, het me gewaarschouwd...

KNIERTJE

Simon de scheepmaker - die dronkelap, die geen twee woorde prate kan - je ben 'n misselijke kwajongen - ...Eerst tekene, dan weglope!... Sta op!

BAREND, heftig

Nee - al ransel je me dood! - 'k Ga niet mee met 'n schip dat niet zeewaardig is!...

KNIERTJE

...Kan jij dat beoordele? Het 't schip niet op de helling gelegen?...

BAREND

D'r was geen kallefatere meer an!... Simon...

KNIERTJE

...Hou je bek met je Simon!... Vooruit, neem je pakkie sjek.

BAREND, schreeuwend

Ik ga niet - ik ga niet - je weet 't niet - jij het 't niet gezien!... De laatste reis het-ie 'n voet water gemaakt!

KNIERTJE

De laatste reis?... 'n Schip dat pas op de haringvangst is geweest voor de vierde reis en nog veertien last³⁴ het meegebracht!... Is 't nou ineens mis geworden, nou 't gaat beuge³⁵ en jij, beroerde lafbek, mee mot?...

BAREND, koortsachtig-beangst

'k Heb in 't ruim gekeken - de tonne drijve op 't water... jij ziet de dood niet die daar benèjen zit.

KNIERTJE

Grondwater dat in elke schip is! - De tonne drijve! - Maak dat je grootmoeder wijs - niet an 'n ouwe zeemansvrouw! - Schipper Hengst is 'n kind! Gaat Hengst niet mee en Mees en Jacob en Gerrit en Nelis - en je eigen broer en de klèine Pietje van Truus? Wou jij 'r meer verstand van hebbe dan ouwe zeelui? -

kwaadaardig.

Sta op! 'k Heb geen lust om je door de rakkers an boord te zien brenge...

BAREND, huilend

O moedertje, moedertje, laat me niet gaan!...

KNIERTJE

God - wat straf je me in me kindere - me kindere brenge me an de bedelstaf - 'k heb voorschot opgenome - en de politie is gewaarschouwd - en 'k mag

34 *last*: één last is gelijk aan veertien ton is gelijk aan zeventien vaatjes met 620 haringen.

35 *beuge*: op de kabeljouwvangst.

niet meer uit schoonmake gaan bij meneer Bos - en - en -

hard

Dan motte ze je maar hale - beter gehaald als weggelope! - O, o, dat dat in mijn familie gebeure mot...

BAREND, naar 't kookhok rennend

Dan... dan...

KNIERTJE, de weg versperrend

Je komt 'r niet uit...

BAREND

Laat me door, moeder!... 'k Weet niet wat 'k doe - 'k zou je...

KNIERTJE

Nou wordt-ie dapper... tegen z'n zestigjarige moeder... Hef je hand op - as je durft!...

BAREND, smakt op 'n stoel, schudt het hoofd bezeten in de handen

O, o, o, - as ze me an boord brenge - zie je me niemeer terug - zie je Geert niet terug.

KNIERTJE

...'n Schip is in God's hand - 't is God verzoeke om zó te raaskalle uit àngst...

vrindelijker.

Kom, 'n man van jou leeftijd mot niet snottere as 'n kind. - Kom! - 'k Dacht je nog 'n plezier te doen met vader z'n oorringe. - Kom!...

BAREND

...Moedertjelief - ik dùrf niet - ik durf niet - 'k zal verzuipe - verstop me, verstop me...

KNIERTJE

Ben je dan helemaal dol, jongen! As 'k één woord van je gekles geloofde - zou 'k Geert toch niet late gaan...

stopt de sjek in z'n zak.

Daar, 'n pakkie sjek - enne 'n zakkie sigare - zit nou stil - dan doe 'k je de oorringe an - kijk is

-

pratend als met 'n kind...

ècht zilver - schepies 'r op en zeiltjes... - Zit nou stil. - Da's een - Da's twee. Loop is na de spiegel...

BAREND, huilend

Nee - nee!...

KNIERTJE

Toe nou. Je maakt me week voor niks. Toe nou, lieve jongen - ik hòu toch van jou en van je broer - 'k heb toch niks op de wereld as jullie. - Toe nou!

- Elleke nacht zal 'k de goeie God bidde om je behoue binne te brenge - je mot 'r an wenne - dan wor je 'n goed zeeman - dan - dan -

huilt.

Kom nou, Barend!

Houdt hem 't spiegeltje voor.

Kijk je ooringe is - wat?...

Zestiende toneel.

De vorigen. Twee veldwachters.

EERSTE VELDWACHTER, door linkse deur, gemoedelijk

Schipper Hengst het de waterschout verzocht... Asjeblief ventje, we hebbe geen tijd te verlieze.

BAREND, uitgillend

Ik ga niet mee! - Ik wil niet mee! - 't Schip is rôt...

TWEEDE VELDWACHTER, glimlachend-gemoedelijk

...Dan had je niet motte monstere, bange Barendje. - Mot 'r geweld gebruikt worde?... Kom nou, mannetje.

Klopt hem goedig op de schouder.

BAREND

Raak me niet an! Raak me niet an!...

klemt zich desperaat aan deurpost en bedstee.

TWEEDE VELDWACHTER

Motte de boeie angelegd worde, jongen?

BAREND, kermend

Help me dan moeder!... Je ziet me niet terug! Ik verzuip! Ik verzuip in die smerige, stinkende zee!...

EERSTE VELDWACHTER, knorrig

Kom, kom! - Laat de deurpost los! -

vat zijn pols

BAREND, zich heftiger vastklemmend

Nee!...

krijsend.

Snij me handen af!... O God, o God, o God!...

kruipt in ontzetting tegen de wand op.

KNIERTJE, bijna schreiend
Nou!... De jongen is bang...

EERSTE VELDWACHTER
Zeg 'm dan dat ie los laat!

KNIERTJE, *huilend Barend's handen vattend*
Toe nou, jongen - toe nou - Gód zal je niet verlate...

BAREND, *laat kermend de deurpost los, snikt wanhopig*
...Je ziet me niemeer, nóóit meer...

EERSTE VELDWACHTER
...Vooruit...

Zeventiende toneel.

Kniertje. Truus.

KNIERTJE
O, o...

TRUUS, *nieuwsgierig-angstig*
Wat was dat, Knier?...

KNIERTJE, *snikkend*
Barend is door de rakkers gehaald... O - en nou durf ik 't dòrp niet doorgaan - om ze genacht te zeggen - de schànde - de schànde...

EINDE VAN HET TWEEDE BEDRIJF.

Derde bedrijf.

(Zelfde kamer als voren. Avond. Een lamp brandt. De schouw belicht fel-rood het vertrekje. Een gierende wind huult langs het huis.)

Eerste toneel.

Jo. Kniertje. Clémentine. De Boekhouder.

JO, lezend voor een der bedsteden

... En dat versie is machtig mooi... Luister-je?...

Aan Maria voor de Overledenen.

‘Moeder Gods, zie vol erbarmen

Op uwe arme kinderen neer;

Reik hun uwe reddende armen,

Wees hun voorspraak bij den Heer

Uwe beê bij 't godlijk Hart

Maakt een einde aan al hun smart.’ ...

in de bedstee starend.

Slaap je tante?... Slaap-je?

Geklop. Zij loopt op de tenen naar de kookhokdeur; legt de vinger op de mond om Clémentine en de boekhouder te waarschuwen.

...Zachies juffrouw...

CLÉMENTINE

Doe gauw de deur dicht! Wat 'n noodweer!... Wat 'n wèer!... Me ogen zitten vol zand... Leit

Knier te bed?...

JO

Ze is effetjes gekleed gaan legge - nog niks fiks - koors en hoeste...

CLÉMENTINE

'k Heb 'n bordje soep meegebracht en zes eieren - nou dan, Kaps!... Kàps!...

DE BOEKHOUDER

Jawel...

CLÉMENTINE

...Op de táfel... Da's 'n penitentie - zo'n dove kwartel... Wat heb je gelezen?+

⁺penitentie: straf

JO

De kathelieke illestratie...

CLÉMENTINE

Waar heb je de eieren gestopt?

DE BOEKHOUDER

'k Versta je wel...

KNIERTJE, *in de bedstede*

Is daar iemand?...

CLÉMENTINE

Ik ben 't, Clémentine...

KNIERTJE, *opstaand*

Is de wind nóg niet gaan legge...

CLÉMENTINE

'k Breng je 'n bordje kalfspoulet, Knier - om van te smullen. Wel allemachtig - heb-je zó gemorst?...⁺

⁺*kalfspoulet*: kalfssoep

DE BOEKHOUDER

'k Geef 't jou te doen om 'n pannetje stil te houe as 't zand in je oge stuift...

CLÉMENTINE

't Is anders wel ráar, hoor... D'r was twéemaal meer vlees in...

DE BOEKHOUDER

Watte?... 'k Versta niks met die wind...

KNIERTJE

Ik dank u wel, juffrouw.

CLÉMENTINE, *de eieren tellend*

...Een, twee, drie, vier... De àndere!...

DE BOEKHOUDER

Da's vijf... Enne...

z'n hand bekijskend, die druip van eigeel...

Enne...

CLÉMENTINE

Natuurlijk gebroken!

DE BOEKHOUDER, z'n beurs en z'n zakdoek te voorschijn halend, vol eigeel
 - ...'k Had 't toch zo sekuur geborgen - da's 'n verwoesting - da's 'n smurrie...

JO, lachend

Bak 'r 'n ommelet van...

DE BOEKHOUDER

Dat komt dat je tegen me an gedouwd heb... Kijk me sleutels is...

CLÉMENTINE, lachend

Dat noemt-ie sekuur opbergen!... Ga maar naar huis!...

DE BOEKHOUDER, kribbig

Nee - niewaar!

CLÉMENTINE, harder

Ga maar! 'k Vin de weg wel terug!...

DE BOEKHOUDER

Me beurs... en me zakdoek... en me kurketrekker...

vals.

Dàg...

af.

Tweede toneel.

Jo. Kniertje. Clémentine.

CLÉMENTINE

Hoe me vader zò'n boekhouer wil hebben, begrijp 'k niet - doof - nijdig - Smaakt 't?...

KNIERTJE

Asjeblijf juffrouw. - U mot uw moeder wel bedanke...

CLÉMENTINE

Dat zal ik wel lāten... Pa en ma zijn koppig. De herrie met je zoons zijn ze nog niet vergeten... Mond dicht... anders krijg 'k 'n standje. Mag Jo effen mee gaan kijken na de zee?... Ze is nog nooit zo hóóg geweest!...

JO

Ik wil wel, juffrouw...

KNIERTJE

Nee, laat me nou niet alleen... Is dat weer om na 't strand te gaan -

een gekraak -

Hè!

JO

Wat wàs dat?

CLÉMENTINE

'k Heb iets horen breken.

Derde toneel.

De vorigen. Cobus.

COBUS

God zal me zegne! Dat - dat scheelde geen haar...

JO

Ben je bezeerd?

COBUS

Ik kreeg 'n tik voor me achterwerk - die ràak was. As dáar nou me kop had gezete!... De boom naast 't varkeshok is in tweeën gebroken as 'n - as 'n gouse pijp...

KNIERTJE

Is-die op 't hòk neergekomme?...

COBUS

Gloof 'k haast wel...

KNIERTJE

As de boel maar niet in mekaar gezakt is. - 't Hout is zo stuk.

JO

Ach wel nee!... Tante denkt àltijd 't ergste...

verwonderd.

Oom Cobus - hoe kom jij bij de weg - óver achten - en in dàt beesteweer...

COBUS

Dokter hale voor Daan...

CLÉMENTINE

Is ouwe Daan ziek?...

COBUS

Tja - de ouwe dag - is zo ineens gaan legge - houdt niks in - de bone met speksaus braakt-ie met permissie...

CLÉMENTINE

...Krijgt zo'n zieke, ouwe man bóne met speksaus?...

COBUS

Tja... de moeder zal 'n kippetje braje of 'n lap biefstuk bakke!... Ze het de smoor in dat ze 'm 's morges 'n ei mot klusse... Vanmiddag is-die allemaal wartaal gaan prate - van de beug uitzette - en de baaklijn³⁶ viere - en van valle om de Noord - 't Loopt af, zeg 'k tegen de moeder. As 't bij jou maar niet afloopt, zeit zij - Ik zeg, moeder de dokter mot gehaald worde' - 'Bemoei je met je eigen,' zeit zij: 'ben jij de moeder, of ben ik de moeder?' - Toen zeg ik: 'de moeder ben jij.' - 'Nou dan,' zeit zij... Maar nou strakkies zeit ze: 'je most toch maar de dokter hale.' Of dat vanmiddag niet gekend had! Ik kom bij de dokter en de dokter is op reis. Nou ben 'k bij Simon an geweest om me met de hondekar na de stad te rije.

JO

Komt Simon dan hier?

CLÉMENTINE

Als dronken Simon je rije mot, heb je kans van de dijk te rolle...

COBUS

Maar hij is vanavond niet dronken...

JO

Nou - da's 'n streep an de balk. Mot de dokter mee in de hondekar? Hahaha!

COBUS

As die lust het, waarom niet? - Wil ik je is wat zegge - hè, wat 'n wind!... Hoor is!... Hóór is!... Straks komme de panne na beneje...

36 *baaklijn*: lijn waaraan een baken vastzit dat de plaats van de netten aangeeft.

JO

Nou, vertel verder...

COBUS

...Wat 'k zegge wou - 't is voor Daantje 'n geluk, dat-ie buiten westen leit - bång as die was voor de dood... bång...

CLÉMENTINE

Dat zal iedereen toch wel, Cobus...

COBUS, diepzinnig-eigenwijs

Iedereen? Da's hoe je 't opvat. As morrege-de-dag mijn beurt komt - dan denk 'k: we motte àllemaal - dat wast 't water van de zee niet af. - God het gegeve - God het genome. - Nou mot je is prakkizere - en niet làche - God neemt òns en wij neme de visse... Op de vijfde dag schiep-die de zeegedrochte en 't gedierte waarvan de watere wemele en zei: wees vruchtbaar en - zègende ze - dat was avond en dat was morrege, dat was de vijfde dag. - Enne op de zèsde dag schiep-die de mens en zei óók: wees vruchtbaar en zègende ze... dat was wèer avond en wèer morrege - dat was de zèsde dag... Nèè, nou mot jij niet làche - làche is geen kunst - je mot prakkizere. - As ik nou op haringvangst was - of op de zoutreis, dan dorst 'k menigmaal niet te kake en niet te snije. Want as je 'n haringkop met je duim links douwt en met je kaakmes 't gelletje 'r uit licht, - dan kijkt zo'n beest je an met - met oge zó verstandig - en tòch kaak-ie je tweé kantjes in 't uur... Enne om kele te snije - één ton kele uit veertienhonderd kabeljauwe - dat zijn acht en twintig honderd oge, die je ankijke... niks as ankijke... ènkel ankijke. - Vraag hóéveel visse ik al niet doodgemaakt heb - d'r ware d'r weinig die zo zuinige grate en vette levers wiste te snije... Tja, tja, - en bång as ze ware - bång - ze keke naar de wolleke asof ze zegge wou: hij het ons net zo goed gezegend as jullie en hoe mot dat nou? - Ik zeg: wij neme de visse en God neemt òns. - We mòtte àllemaal - de beste motte - de mense motte - enne omdat we àllemaal motte - motte we eigenlijk geen van alle - da's nou net asof-ie 'n volle ton in 'n lege ton overschept. - Bång zou 'k zijn, as 'k alléén bleef in de lege ton, maar met z'n àlle in de andere ton - néé - bang zijn is niks gedaan, bang zijn da's wille staan op je tene om over de rånd te kijke...

KNIERTJE

Is dat nou praat as 't nacht is... 't Lijkt wel of-ie 'n slokkie op heb.

COBUS

'n Slokkie? Nog geen kommetje leut!... Is dat Simon?

KNIERTJE, *luisterend tussen de bedsteden*

Heb 'k nou gelijk met 't varkenshok of niet? Hoor 't arreme dier tekeer gaan. Om wát je wil, dat 't schot ingezakt is.

JO

Laat mij dan gaan - loop jij nou niet naar buiten!

KNIERTJE

Ach, wat zanik je!

*(af)***JO**

Eigewijsie, hè! Schenk je maar vast 'n kommetje in, oom Cobus! 'k Zal 'r 'n handje...

COBUS

Pas op voor 't lampegglas...

CLÉMENTINE, *bij 't raam*

O, o, wat 'n weer...

terug bij de tafel -

Cobus - 'k zal God dånke als de HOOP VAN ZEGEN binnen is.

COBUS

Tja. - d'r is niet één schip veilig van nacht... Maar de HOOP is 'n ouð schip - en ouwe schepen vergaan 't minst.

CLÉMENTINE

Dat zeg jij...

COBUS

Néé, dat zeit iedereen die gevaren het Ook 'n kommetje, juffrouw?

CLÉMENTINE

Nee - nee -

na een stilte - starend,

'k Zal God vannacht tóch bidden...

COBUS

Da's heel braaf, juffrouw... Maar de *Jacoba* is uit en de *Mathilde* is uit en de *Verwachting* is uit... Waarom zou je voor één schip?...

CLÉMENTINE

...De HOOP VAN ZEGEN is zo rot, zegt - zegt...

*stopt angstig.***COBUS, *koffie slurpend***

Wiè zeit dat?

CLÉMENTINE

...Dat zegt... dat dacht 'k - dat - dat - viel me zo in...

COBUS

Nee - nou zit je te jòkke...

CLÉMENTINE

O - je ben wel beleefd...

COBUS

Als de HOOP VAN ZEGEN rôt was, dan zou jouw vader...

CLÉMENTINE

Hou toch je malle mond - je zou Knier ongerust... Gauw de deur dicht, Knier, voor de lèmp.

KNIERTJE

Goed dat we zijn weze kijke...

JO

't Schot was omgewaaid.

KNIERTJE

O, me jonges - wat zal Barend bang zijn, - en net op de huisreis.

JO

Koffie moeder? - tante - Da's nou zo gek, hè! - Telkes verspreek 'k me... Drink u nou oòk 'n kommetje, juffrouw. De avond is nog zo lang en zo akelig... Ja?...

Vierde toneel.

De vorigen. Simon. Marietje.

SIMON

Goeie avond. Sallemanders, wat 'n wind! Schei uit met je verdomde gebler...

KNIERTJE

Scheelt je wat?

MARIETJE

As 'k an Mees denk...

KNIERTJE

Nou. Nou. Kijk is na Jo - die d'r vrijer toch óók... 'n goeie zeemansvrouw... domme meid... kinderachtige meid... Geef 'r maar 'n kommetje troost...

MARIETJE

't Loopt in de zèsde week...

COBUS

Huil niet voor je geslagen wordt!... Jullie hebbe nog niks meegemaakt!... Staat de ekiepazie voor de deur?

SIMON

'k Heb 'r donders weinig lol in... As 'k 't niet voor Dáan...

JO

Dat zal je goed doen, Simon...

SIMON, *slurpend*

Verdijd - da's heet... 't Is me nòg is gebeurd met de hondekar - in zo'n noodweer. - Dat was met Ketrien - die lei voor alle minute - tweemaal ben 'k toen met kar en al ondersteboven gebliksemd - en toen de dokter kwam - was Ketrien dood en 't kind was dood - maar as je me vraagt - 'k zit vannacht liever op me kar dan op zee...

KNIERTJE

Ja - ja. -

JO

Nog 'n kommetje?

SIMON

Nee, late we onze tijd nou niet verlulle!... Klaar, Cobus?

COBUS

As je maar voorzichtig ben... Nacht samen...

Vijfde toneel.

Jo. Kniertje. Clémentine. Marietje.

JO

Jessus, zit nou niet zo sip!... Late we wat gezèllig prate dan dénk je an niks...

MARIETJE

Gisterenacht was 't óók zo èrreg... En 'k heb zo náár gedroomd... zo schrikkelijk...

CLÉMENTINE

Drome zijn bedrog, malle meid...

MARIETJE

'k Weet hélemaal niet òf 't 'n droom was - d'r wer op de ruite geklopt - éénmaal - toen ben 'k blijve legge - toen nòg is - toen ben 'k opgestaan - niks te zien - niks. En zó as 'k weer lei, wer d'r wéer geklopt - zo -

klopt op de tafel -

en toen heb 'k Mees z'n gezicht gezien - zo bleek as... God, o, God... En d'r was niks - niks as wind.

KNIERTJE, *dodelijk-angstig*

Driemaal geklopt?... Driemaal...

MARIETJE

Telkens zo - precies zo...

JO

Je ben toch 'n naar schaap, jij, om 't ouwe mens de stuipe op d'r lijf te jage met je geklop...

Geklop. Schrik van allen.

Zesde toneel.

De vorigen. Saart. Truus.

SAART

Wat kijke jullie bezeten?... Dag juffrouw...

TRUUS

Magge we effen?

JO

Hè, góddánk, dat jullie komme.

SAART

Vies buiten! 't Zand zit dik in me nek en me ore. En koud! Gooi nog 'n paar blokkies bij!

TRUUS

'k Kon 't thuis oók niet uithoue - me kindere legge - zo niks geen anspraak - en dat gehùil van de wind. - D'r zijn twee dukdalve weggeslage...

KNIER, *een kous stoppend*

Twéé dukdalve...

SAART

Vertel nou liever wat anders...

JO

Dat zeg 'k ook... Wat hebbe we an die... Suiker en melk? Ja, hè?

SAART

Wat 'n vraag. 'k Zal koffie zònder suiker drinke!...

JO

Nou - Géert wou nooit suiker...

CLÉMENTINE

Je zoontje heeft zich dapper gehouden, Truus... 'k Zie 'm nog staan wuiven...

TRUUS, *breiend*

Ja, da's 'n schát van 'n jongen - en amper twalef jaar - U had 'm motte bijwone, twee en 'n halleve maand gelejen, toen de *Anna* zònder Ari binnenkwam - wat het dat kind zich toen as 'n èngel gedrage - net 'n grote man. - 's Avons zat-ie bij me op en 'n gesprekke! - die jongen weet meer as ik. - As 't schaaap maar niet èrreg zeeziek is geweest...

SAART, *breiend*

Nou zal je me niet gelove - maar met 'n rooie bril op wòr je niet zeeziek.

JO, *een baaien broek verstellend*

Hahaha! Heb-ie 't zellef geprobeerd? Zij doet as de dokters - die late 'n ánder slikke...

SAART

Ik heb ménig nachie an boord geslape toen me man nog leefde en mènig tochie meegemaakt...

JO

'k Had jóú wel is wille zien in je oliepakkie!...

CLÉMENTINE

Ben jij getróúwd geweest, Saart?

SAART

Wacht, nou smeert de juffrouw me stroop om me mond!... Zó knàp zie 'k 'r nog uit, hoor je, jònge meide? En òf 'k getrouwd was - en stevig! - 't Was 'n goeie vent, 'n beste vent - alleen as 'm iets niet na z'n zin was - nou dan zònder kwaadsprekerij - dan hield-ie z'n pote niet thuis - dan smeet-ie de boel stuk - 'k heb nòg 'n koffieketel, waarvan-ie 't oor het afgeslage - en voor geen daalder zou 'k 'm wille misse.

CLÉMENTINE

Ik bie je geen gùlden! Hahaha!

JO

Hè, zij kan zo lollig klesse! Vertel is van de haarlemmerolie, Saart!...

SAART

Ja, zonder haarlemmerolie was 'k misschien geen weduwe, kon 'k weer trouwe!...

CLÉMENTINE

Die is leuk!...

JO

O, u mot 'r hóre... Toe, drink nou wat gauwer!...

SAART

'k Stik 'r al in!... Wat kijk je nou Knier! Da's de wind - Nou dan - me man was 'n kemiekert - zo vin je d'r geen tweede. Je kocht 'm 'n mes in 'n leren schee - duùr betaald, hoor - en as die na vijf weke van de reis werom kwam - en je 'm vroeg: Jacob ben je me mes verlore? - dan zei-die 'k weet niks van 'n mes - 'k hêb geen mes van jou gekrege - zó had-ie z'n hersens bij mekaar - maar as-ie zich dan voor 't eerst in vijf weke uitkleedde en z'n olieschoene uittrok - klets! - viel 't mes op de grond - had-ie àl die tijd niks van gevoeld!

CLÉMENTINE

Vijf weke z'n olieschoenen angehouen!...

SAART

En dan most 'k 'm schoonmake met zeep en soda - geen water gezien en dik in de luis...

CLÉMENTINE

Hè - jakkes!...

SAART

'k Wou da'k voor al 't ongedierte an boord 'n cent voor 't dozijn kreeg! Dat hebbe ze toe op d'r gazie... hahaha! - Nou dan - z'n laatste reis slaat 'n stuk water 'm tegen de verschansing, net toen de schotter³⁷ 't bezaanzeil³⁸ na bakboord ophaalde - en z'n been kapot - gebroken. Daar zatte ze mee. De schipper kon pappe³⁹ en 'n eksteroog snije, maar 'n been héel make - née. Toen wou de schotter 'r 'n plank onder steke - maar Jacob wou haarlemmerolie. Elleke dag moste ze haarlemmerolie op z'n been wrijve - wéer haarlemmerolie - en nog is haarlemmerolie - ach jезis - de stakker - toen die ankwam was z'n been hélemaal mis. Je had 't me toch niet motte late vertelle.

JO

En je het 'r laatst zellef om gelache!

SAART

Nou jawel - Affijn de dooie maak je niet levend. En as je 'r goed over denkt is 't 'n smerige gemeenheid da'k niet hertrouwe mag.

CLÉMENTINE

Màg? Wie zal 't je belette?

SAART

Wie? Wie die gekke wette in mekaar geflanst het! 'n Jaar later vergaat de *Wisselvalligheid* met man en muis. Dan zou je verdikkie mene, dat as je man dóod is - met z'n anderhalve poot was-ie nòg meegegaan - je 'n àndere man mag trouwe. Mis poes. Dan mot je, geloof 'k, eerst in de krante oproepe waar-die zit - en as je driemaal geen asem gekrege het, dàn màg-ie 'n nieuw boterbriefie hale.

37 *schotter*: degene die de schoten (kabels) bedient.

38 *bezaanzeil*: het achterste zeil op een driemaster.

39 *pappe*: een zweer behandelen.

TRUUS, *zeurig-breiend*

Ik geloof niet da'k ooit hertrouwe zal...

SAART

Wat 'n wonder - jij wàs al tweemaal getrouwd - as je de manne dan nóg niet kent...

TRUUS

'k Wou da'k net als jij over alles kon prate... Nee - 't is me 'n angst. Met me eerste was 't 'n gruwel - met me tweede dat wete jullie...

CLÉMENTINE

Toe vertel is, Truus - 'k zou wel nachte kunnen opzitten om die verhalen-van-de-zee an te horen...

KNIERTJE

Vertel nou geen dinge van dood en ellende...

SAART

Hè, wat knies jij - steek maar in zee - en schenk jij nog is in - Jij most knies hete in plaats van Knier...

TRUUS, *rustig breiend en toonloos pratend*

Ach - 't kan je hier niet gebeure, Knier - toen woonde 'k in Vlaardingen en 'k was 'n jaar getrouwd zonder kindere - née, Pietje is van Ari - en toen ging-ie weg met de *Magneet* - ja, 't was de *Magneet* - op de haringvangst. Da's nou allemaal niks. En je begrijpt wel wat 'r gebeurd is - anders zou 'k geen kennis an Ari hebbe gekregen en niet naast je wone. - De *Magneet* bleef op 't Zand of erges anders. Maar dat wist 'k toen niet en daar dàcht 'k niet an...

JO, *verschrikt*

Ssst! Wees is stil.

SAART

Niks. Enkel wind.

TRUUS

...Nou - in Vlaardingen heb je de toren en op de toren heb je de kijker - de torenkijker...

MARIETJE, *breiend*

Da's in Maassluis óók...

TRUUS

En die kijker hijst 'n rooie bal as-ie 'n logger of 'n trawler of 'n andere schuit in de verte ziet - en as-ie weet wiè 't is - gewoon 'n wònder hoe-ie an 'n mast, an 't tuig, an de kleur, an de zeile, an de dekdele - vraag niet an wât - 'n schip herkent, dan laat-ie de bal zakke - loopt na de reder en na de familie en waarschouwt - laat 'k zegge: de *Albert Coster* of de *Goedkoop* komt. Nou, de familie waarschouwe is haast niet nodig. Want zó as de bal op de toren gehese is, lope de kindere in de straat te schreeuwe - toen 'k jong was, dee 'k 't ook: 'n Bal op! 'n Bal op!' - dan gaan de vrouwe na de toren en wachte benejen tot de kijker komt en dan geve ze 'm cente as 't hùn schip is...

CLÉMENTINE

...En...

TRUUS, in de schouw starend

En... en... de *Magneet* met me eerste man - heb 'k al gezeid da'k 'n jàar getrouwd was? - de *Magneet* bleef zès weke weg, zèven weke weg - toch maar proviand voor zès. En tellekes riep de kindere 'n Bal op, Truus! 'n Bal op, Truus!' Dan liep je as 'n gekkin na de toren - maar niemand die je nakeek - ze wisten wel wáárom je liep - en as de kijker benee kwam dan had je 'm wel de woorde uit z'n mond wille schéúre - maar dan vroeg je àngstig: heb je ting? - ting da's tijding op z'n Vlaardings - 'Ting van de *Magneet*?' zei-ie dan, 'née, 't is de *Vrouw Maria* of de *Waakzaamheid* of de *Concordia* - en dan slofte je terug zo langzaam - zo langzaam - en liep je te huile, denkend an je mán - je mán... Elleke dag kreeg je 'n schok door je hersens as je de kindere hoorde... en elleke dag was je bij de toren - biddend dat God - maar de *Magneet* kwám niet, - kwám niet - telangeleste dørst je niemeer na de toren as de bal gehesen was - dorst je niemeer an de deur blijve wachte òf soms de kijker zèllef met de boodschap kwam Dat het twee maande geduurd - twee maande - en toen - nou toen geloofde 'k 't wel ... *toonloos*. De vis wordt dúur betaald...

CLÉMENTINE, na een verhaal-stilte

...En met Ari - wat is daarmee precies gebeurd?

TRUUS

Ari...

JO

Nou... da's nog zo kort gelejen...

TRUUS, rustig

Ach kind, je zou 't ellek uur van de dag an iedereen wille vertelle - as je met

zes kindere ben blijve zitte - 'n beste man - nooit 'n kwaad woord van 'm gehad - nooit. In twee uur was-ie er uit - 'n slag van 't spil - geen woord het-ie meer gesproken. - As 't zes dage later was gebeurd, hadde ze 'm meegebracht - zoue we 'm hier begrave hebbe - nou zwomme de haaie al om 't schip - die ruike as 'r 'n dooie an boord is...⁺

⁺*spil*: windas

KNIERTJE

Ja, da's waar, anders zie je ze nooit.

TRUUS, *gelaten*

U zal wel geen visser trouwe, juffrouw, maar 't is droevig, droevig, god, zo droevig, dat ze wat je lief heb gehad op 'n plank sjourre - met 'n stuk zeildoek 'r om - en 'n steen 'r in - driemaal om de grote mast - en dan één - twee - drie - in godsnaam... De vis wordt dúur betaald... *snikt zachtjes*.

JO, *opstaand - haar pakkend*

Nou - Truus!.

SAART

Schenk 'r nog maar 'n kommetje...

tot marietje.

Huil jij nou ook weer? Die zit maar an Mees te denke...

MARIETJE

Nee - nou dacht 'k niet an Mees - nou dacht 'k an me broertje - die toen ook verdronken is.

JO, *nerveus*

Jullie schijne 'r plezier in te hebbe...

CLÉMENTINE

Was dat niet op de haringvangst?...

MARIETJE, *weer doorbreiend*

...Z'n tweede reis - 'n slag van de fok. ...In eens lag-ie overboord... Reepschieter was-ie... De schipper stak 'm nog 'n haringschop toe en die greep-ie, maar de schop was te glad - z'n hande gleje 'r langs - toen hield Jeruzalem, de stuurmansmaat, 'm de bezem voor - die greep-ie weer. Met z'n drieën trokke ze 'm op - toen liet de bezem los - viel-ie terug in de golve - en nòg is voor de derde maal smeed de schipper 'n lijn overboord... God wou me broertje hebbe - de lijn brak - en de andere helft ging mèt me broertje in de diepte...

CLÉMENTINE

Da's schrikkelijk - driemaal grijpen, driemaal loslaten...

MARIETJE

...En alsof 't kind 't 's morgens voelde ankomme... Die hele nacht had-ie legge huile - vertelde de schipper - legge huile om moeder die ziek lei. - En toen de schipper 'm troostte, zei-ie nee, schipper, al wordt me moeder beter, ik eet vandaag me laatste harinkie... Dàt het vader zo an de drank gebracht...

CLÉMENTINE

Nou Marietje...

MARIETJE

Née, niet nou juffrouw - heus, toen-ie van Pieterse werom kwam met 't deel van de besomming dat Toontje as reepschieter most hebbe - achttien gulden vijf en dertig cente - over vijf weke - nee vijf en halleve week - toen dee-die gewoon krankzinnig - toen smeeet-ie de cente over de grond - toen vloekte die op - 'k zal 't maar niet overbrenge - op àlles - en ikke - hoe oud was 'k - veertien - ik raapte ze huilend op - we konne 't best gebruike - moeder d'r ziekte en d'r begrave hadde 'n boel gekost... Achttien gulden is 'n hoop geld... 'n héle hoop.

JO

Achttien gulden voor je kind... achttien...

verschrikt de windvlagen beluistrend.

Wees is stil...

SAART

Niks niemenda! Ben je zo báng uitgevallen van avond?

JO

Bang? Ik bang? Nee hoor, hahaha! Ik bång!

KNIERTJE, voor zich heen

Ja, ja - as 't water is spreke kon...

CLÉMENTINE

Toe vertel jìj nou ook is - jij heb zo'n boel ondervonden.

KNIERTJE

Vertelle? Ach, juffrouw, 't leven op zee is geen vertelsel - Door 'n dùimsplankie zijn ze van de eeuwigheid gescheijen. - De mánne hebbe 't hard en de vrouwe hebbe 't hard. - Gisteren ging 'k voorbij de tuin van de burgemeester - ze zatte net an tafel en atte schelvis waarvan de damp afsloeg - enne de levertjes leien ampant - en de kindere zatte met gevouwen hande te bidde. Toen dacht 'k in me onnozelheid - as 't verkeerd was, mag God 't me vergeven - dat 't niegoed van de burgemeester was - van de burgemeester niet - en

van andere niet - want de wind woei zo hard, zo hard uit 't oosten en de visse komme uit 't zelfde water waarin onze dooie - hoe mot 'k 't zegge - waarin onze dooie - u begrijpt me wel.

een stilte.

't Is dwaas om zulke mallighede te denke - 't is je bestaan - en tegen je bestaan mag je niet in opstand komme.

TRUUS

Ja - zij kan 'r van meeprate...

KNIERTJE, *stillekens stoppend*

Me man was 'n visser één-uit-de-duzend. Als 'r gelooid wier, proefde-die an 't zànd waar-ie was. 's Nachts zei-ie menigmaal we binne op de 56⁴⁰ en dan wàs-ie op de 56. Wat het-ie al niet meegemaakt as matroos! Eens het-ie twee dage en twee nachte met drie andere in de boot rondgezworreve. Dat was toen ze de beug moste inhale en 'r zo'n mist opsting, dat ze geen jóon⁴¹ meer konde onderscheijen, laat staan de logger terugvinde. In twee dage en twéé nachte geen ete of drinke. - En later weer toen de schuit verging - dat had u 'm motte hore vertelle - zwom ie met ouwe Dirk na 'n omgeslage roeiboot - daar klom-ie op. Die nacht zei-die vergeet 'k nooit. Ouwe Dirk was te moe of te oud om 'n vasthou te krijge. Toen stak me man z'n mes in de boot en Dirk die grijpe wou en haast zok, greep *in* 't mes dat drie van z'n vingers 'r bijhinge - ja, ja, - da's àllemaal gebeurd - en met gevaar van z'n eigen leven trok-ie 'm op de omgeslagen boot - Zo dreve ze met d'r tweeë in de nacht - en Dirk - die ouwe Dirk - of 't van bloedverlies kwam of van angst - Dirk wier gek. Die zat me man maar an te kijke met oge as van 'n kat - die sprak van de duvel die in 'm was - van de satan - en 't bloed, zei me man, liep over de boot - de golve hadde maar werk om 't weg te spoele. Net tegen de morgen glee Dirk na benee - zo uit zich zelf - me man wier opgepikt door 'n vracht-boot die langs voer. 't Het niet geholpe - drie jaar later - da's nou twalef jaar gelejen - bleef de *Clémentine* - die uw vader na u genoemd had - op de Doggersbank mèt me twee oudste - Van wat 'r met diè gebeurd is, weet 'k niks, helemaal niks. Nooit 'n luik of 'n joon angespoeld - niks meer, niks - Je kan 't je eerst niet voorstelle - maar na zoveel jare weet je d'r gezichte niegoed meer - en daar dánk je God voor. Want hoe erreg zou 't niet zijn as je de herinnering hield. Nou heb 'k óók me vertelsel gedaan - elleke zeemansvrouw het zo ies in d'r familie - 't is geen nieuwigheid - Truus het gelijk: de vis wordt duur betaald... Huil je juffrouw?⁺

⁺*gelooid*: diepte gepeild

40 56: de zesenvijftigste breedtegraad.

41 *jóon*: een drijvend baken om netten te kunnen terugvinden.

CLÉMENTINE, losbarstend

God - as 'r vannàcht maar geen schèpen vergaan...

KNIERTJE

...We zijn àllemaal in God's hand - en God is groot en goed...

JO, woest-opstuiwend

...Schepe vergaan! Schepe vergaan! De een blert - de ander huilt... 'k Wou da'k van avond in me eentje gezeten had.

Met de vuisten haar hoofd bebonzend.

Jullie make iemand dol, dol, dol!...

CLÉMENTINE, verbaasd

Jo - wat hèb je?...

JO, hartstochtelijk

...Háár man en háár broertje - en me arreme oom - die beroerde verhale - inplaats van je op te vrolijke!... Vraag mijn nou ook!

gillend.

Me vader is verdronken, verdronken, verdronken!... En... Jullie zijn ellendeling - jullie zijn

smijt heftig de deur achter zich dicht.

Zevende toneel.

De vorigen. zonder Jo.

TRUUS, angstig

'k Gloof dat ze bàng is geworden...

MARIETJE

Wil 'k 'r gaan opzoeke?...

KNIERTJE

Nee kind. - Buiten bedaart ze van zelf - overspannen - de laatste twee dage - Gaat u nou wèg, juffrouw?...

CLÉMENTINE

't Is laat geworden, Knier, en je nicht - je nicht was wel 'n beetje onhebbelijk - nee, 'k neem 't niet kwalijk. Wie brengt me na huis?

SAART

As 'r één opstapt, - stappe we allemaal op - met mekaar waai je niet weg. - Dag Knier.

MARIETJE, bedrukt

Dag tante Knier...

KNIERTJE

Nog is wel bedankt, juffrouw voor de soep en de eiere...

TRUUS

Kom je morrege-avond bij mijn 'n kommetje drinke? - toe, zeg maar ja -

KNIERTJE

Nou misschien. Dag juffrouw. Dag Marietje. Dag Saart. As je Jo ziet, stuur d'r direk, wil je?

Zij ruimt de koppen weg. De wind huilt woest-gierend om het huis. Angstig luistert zij bij het raam, schuift haar stoel dicht bij de schouw, staart in 't vuur, begint lippen-prevelend een rozenkrans te draaien.

Achtste toneel.

Jo. Kniertje.

Jo plompt op 'n stoel bij 't raam, speldt zenuwbevend haar doekje los.

KNIERTJE

Da's goed dat je na bed gaat - je ben helemaal mis. Was dat 'n uitval! En dat goeie kind dat door weer en wind eiere en soep komt brenge.

JO, ruw

Jouw zoons zijn wel in weer en wind uit voor haar en d'r vader...

KNIERTJE

En voor òns...

JO

En voor òns...

een stilte.

De zee is zo wild...

KNIERTJE

Ben je weze kijke?...

JO, angstig

Ik kon niet tegen de wind op - de halve wering is weggeslage... de pier staat onder...

een stilte. Kniertje bidt.

O! O! 'k Ben kapot van die smerige verhale!

KNIERTJE

Ik herken jou niet van avond - Ben je ooit zo geweest toen Geert bij de Marine voer? Ga na je bed - en bid - bidde is de enige troost - 'n zeemansvrouw mot niet zwak weze - Over 'n paar maande stormt 't weer, tellekes weer - en d'r zijn meer vissers op zee dan onze jongens.

Haar praten gaat in zacht prevelen over - de ouwe vingers betasten de rozekrans.

JO

Barend hebbe we haast weggejaagd - tot 't laatst heb 'k 'm gesard...

ziende dat Kniertje bidt, loopt ze handenwringend naar het raam, trekt het gordijn aarzelend op, staart door het glas. Dan, voorzichtig opent zij een der vensterdeuren. De wind buldert het gordijn omhoog - de lamp danst - ploft uit. Snel trekt zij het raam dicht.

KNIERTJE, driftig van angst

Da's toch gekkewerk! Blijf met je pote van 't raam!...

JO, kermend

O! O! O!...

KNIERTJE, hevig angstig

Hou je bèk! Zoek dan de lucifers. Haast je dan wat! - Naast 't zeepbakkie! *Een stilte.* Heb-ie ze?...

Jo steekt huilend-angstig de lamp aan.

'k Ben gewoon koud geworde!

Tot Jo, die snikkend bij 't vuur hurkt...

Wat zit je nou?...

JO, drenzend

'k Ben bang...

KNIERTJE, angstig

Mot je niet weze...

JO

As 'r iets gebeurd - dan - dan -...

KNIERTJE

Wees nou verstandig en klee je uit...

JO

Nee, 'k blijf hier de hele nacht.

KNIERTJE

'k Vraag je - hoe 't dan mot - as jullie getrouwd - as je zellef moeder...

JO, hartstochtelijk

Je weet niet wat je zegt, tante Knier! - As Geert.

Stokt hijgend.

- 'k Heb 't je niet durve zegge...

KNIERTJE

Is 't tussen jou en Geert...

- *Jo snikt hevig.*

Da's niet mooi van je - niet mooi om geheime te hebbe - jouw jongen - jouw man, is mijn zoon.

Een stilte - de wind giert.

Kijk niet zo in 't vuur - huil niemeer. 'k Zal geen harde woorde zegge - al was 't verkeerd - van jou en van hem. - Kom, ga over me zitte - dan zulle we samen

legt haar gebedenboek op tafel.

JO, wanhopig

Ik wil niet bidde...

KNIERTJE

...Niet bidde?

JO, gejaagd

As 'r iets gebeurt...

KNIERTJE, heftig

'r Gebeurt niks!

JO, woest

...As 'r iets - iets - iets - dan bid 'k nooit meer, nooit meer - dan is 'r geen God en geen moeder Maria - dan bestaat 'r niks, niks...

KNIERTJE, angstig

Praat niet zo...

JO

Wat heb je an 'n kind zonder man....

KNIERTJE

Mag jij dat zegge?

JO, met het hoofd op de tafel bonzend

...Die wind maakt me gek, tante!...

KNIERTJE, slaat het gebedenboek open, tikt Jo op de arm.

Jo kijkt hartstochtelijk-snikkend op, ziet het gebedenboek, schudt heftig neen, valt weer met het hoofd, jammerend, op tafel. Angstig klinkt Kniertjes bevelende stem.

O barmhartige God, ik hoop met een vast vertrouwen...

De wind joelt met wilde zwiepingen over het huis.

EINDE VAN HET DERDE BEDRIJF.

Vierde bedrijf.

(Een ouderwets kantoor. Links, eerste plan, deur van het kantoor door houten balustrade gescheiden. Tussen deur en balustrade twee banken. Links, derde plan, een oude kast. Achtergrond drie ramen met uitzicht op de zon-beschenen zee. Voor 't middenraam een lessenaar. Rechts, eerste plan, schrijfbureau met telefoon, - tweede plan, brandkast, - derde plan, binnendeur. Aan de wanden biljetten van strandvonderij, veilingen, landkaart. In het midden een potkachel.)

Eerste toneel.

Bos. Mathilde. De Boekhouder.

MATHILDE

Clémens...

DE BOEKHOUDER, *lezend met pijp in de mond*

... de navolgende strandgoederen, als 2447 ribben, gemerkt Kusta, 10 schoten gemerkt M.S.G.

...

MATHILDE

Hou effen je mond, Kaps...

DE BOEKHOUDER

...4 dekbalke, 2 spiere⁴², 5 brailtjes⁴³...

MATHILDE, *hem aanstotend*

Lees strakkies maar verder.

DE BOEKHOUDER

Jawel, mevrouw.

BOS, *ongeduldig*

'k Heb nou geen tijd.

42 *spiere*: rondhout (kleine mast of ra).

43 *brailtjes*: houten tonnetjes om de netten drijvende te houden.

MATHILDE

Dan máák je maar tijd. 'k Heb de circulaire van de torenklok opgesteld. Toe schel de burgemeester is op.

BOS, ongeduldig-schellend

Vlug dan! Ansluite met de burgemeester! Ja! - Dat gedonder terwijl 'k 't druk heb - 'k zit tot over de ore -

lief.

Is u daar? M'n vrouwtje...

MATHILDE

...Of mevrouw effen an de telefoon kan komme voor de circulaire.

BOS, kribbig

Jawel! Jawel! Niet zo lang.

lief.

Of mevrouw 'n ogenblik voor de toestel... Precies burgemeester - de dames niewaar, hahaha!
- Die is héél goed. -

kribbig.

Nou? Wat mot 'k zegge? Maak 't kort!

MATHILDE

Hier, lees de circulaire is voor. Dan kan die na de drukkerij.

BOS, kwaadaardig

Die hele lap! Ben je dol! Denk je da 'k niks an me kop heb! Die verdomde...

MATHILDE

Hou 'n beetje je fatsoen - Kàps...

BOS

...Loop naar de hel! -

lief.

Jawel mevrouw. Morgen mevrouw. M'n vrouwtje. - Nee, ze kan niet zelf an de telefoon komme - weet 'r niet mee om te gaan. -

kribbig.

Waar is 't vod? Schiet op! - Me vrouwtje het de circulaire voor de torenklok opgesteld, luister u?... Datum postmerk. M.M. ... - Wat zegt u? - Heb u liever L.S? - Ja. Ja. - Heel juist. - Luister u? - De Nieuwe Kerk is u zeker niet onbekend. - Nee, zegt ze, de stommeling! - 'k Ben al an 't leze, mevrouw. - Nog is: de Nieuwe Kerk is u zeker niet onbekend. Die kerk heeft, gij weet het, een hoge toren. Die hoge toren wijst naar boven, en dat is goed, dat is gelukkig en waarlijk niet overbodig voor vele kinderen van ons geslacht...

MATHILDE

Lees toch wat duidelijker...

BOS

Hou je snater! - Pardon - dat was tegen me boekhouer - ja, ja, hahaha! -... Maar die toren kon toch iets meer doen, dat ook goed is, ja zeer nuttig. Hij kan ons, kinderen des tijds, ook bij de tijd bepalen. Dat doet hij niet. Hij staat daar

sinds 1882 en gaf nog nooit antwoord op de vraag. 'Hoe laat is 't?' Dat kon hij wèl doen. Hij is 'r zelfs op gemaakt. Er zijn vier plaatsen zichtbaar, die gereserveerd zijn voor wijzerplaten. Op allerlei wijze is sinds jaren - zeg u wat? - Nee? - sinds jaren door de bevolking uit de omtrek van die toren de wens uitgesproken, dat hij een klok mocht krijgen. Circa f3000 zijn nodig. Wie helpt nu mee? De commissie. - Mevrouw... Wat zegt u? - Ja, de namen ken u natuurlijk. - Ja, héél aardig, héél aardig opgesteld. - Ja, ja, al de dames van de Commissie tekene natuurlijk in voor 't zèlfde bedrag. - Honderd gulden, ieder? - Ja - ja. - Héél goed. - M'n vrouw blijft thuis. - Mevrouw!

Schelt nijdig af.

Verdomde nonsens! Honderd gulden na de weerlicht! Wat raakt 't jou of 'r 'n klok op dat ding staat!

MATHILDE

'k Zal je maar in je eigen vet late gaarsmore.

BOS

Ze komt over 'n kwartier hier met d'r rijtuig. - Nou, bejour!

MATHILDE

Bejour! Bejour! As je 's avonds wat minder grokkies dronk, zou je 's morgens niet zo'n beroerd humeur hebben - geef effen vijf gulden.

BOS

Nee. Nee! Je heb vanmorgen pas 'n rijksdaalder uit me beurs genomen, terwijl 'k sliep. 'k Kan aan de gang blijve!...

MATHILDE

Heb ik 'n rijksdaalder? Wat 'n infame leugen! Net één gulden! Bah, wat 'n man, om z'n cente te telle voor-ie na bed gaat.

BOS

Bejour! Bejour!

MATHILDE

Geef 't niet! Dan kan 'k strakkies de burgemeestersvrouw op 'n glaasje jenever traktere - drie kruike oude snik en geen enkele fles port of sherry...

Bos smijt driftig twee rijksdaalders neer.

Zeg ben 'k je meid? Zonder mij zou jij niet met rijksdaalders smijte! - Bah!

Nijdig af.

Tweede toneel.

De Boekhouder. Bos.

DE BOEKHOUDER, lezend

IJmuiden, 24 December - Heden ware an de markt vijf sloepe met 500 à 800 levende en 1500 à 2100 dooie schelvis èn enkele levende kabeljauwe. De levende kabeljauw het zeven en 'n kwart gedaan - de dooie...

BOS

Heb-ie niks ànders te doen?

DE BOEKHOUDER

...Dooie schelvis bracht dertien en 'n halve gulden de mand op - poontjes en rog...

BOS, het bureau bekloppend

'k Weet 'r àlles van! Hier pak an! Boek in! - Sla is op de staat van uitbetaling van de

Verwachting...

DE BOEKHOUDER, zoekend

De *Jacoba*, nee! de *Koningin Wilhelmina*, ook née - de *Mathilde*, née - de *Hoop van Zegen* - da's voor goed fluite - dé *Verwachting...*

BOS

Hoe groot was de bruto-besomming?

DE BOEKHOUDER

...f1443.47.

BOS

Dacht 'k wel - hoe kon je dan zo góddeloos stom zijn, om vièr gulden acht en tachtig voor 't Weduwen-en-Wezenfonds uit te trekke?

DE BOEKHOUDER, cijferend

Laat 's zien. - Veertien honderd drie en veertig - drie percent 'r af - da's veertien honderd - da's an gage bruto drie honderd zeven en tachtig gulden - ja, dan mot 't driè gulden acht en tachtig en nièt vier gulden acht en tachtig weze...

BOS, opstaand

As je van plan ben hélemaal suf te worde - ezelskop! - dan staat 't gat van de deur voor je open. Jullie vergisse je, goddome altijd an de verkeerde kant!...

DE BOEKHOUDER, *vertrouwelijk-lachend*

Daar zou wel wat tegen te zegge zijn, meneer - ik heb toch geen uitbrander gekregen, toen, toen...

BOS

Nou, genoeg, genoeg!...

DE BOEKHOUDER

...En dat was 'n vergissing met 'n paar gróte nulle 'r achter.

Bos gaat ongeduldig rechts af.

Hèhèhè! Vandaar 't spreekwoord nul!⁺

⁺*nul*: onbenul

Kijkt om, ziet dat Bos weg is, port de kachel op, stopt z'n pijp uit Bos' tabakspot, gapt voorzichtig een paar sigaren uit het sigarenkistje.

Derde toneel.

Simon. De Boekhouder.

SIMON

Is Bòs d'r niet?

DE BOEKHOUDER

Ménéer Bos, hè? - Nee.

SIMON

Is-die uit?

DE BOEKHOUDER

Kan je mijn de boodschap niet doen?

SIMON

Ik vraag of die uit is?

DE BOEKHOUDER

Ja.

SIMON

Niks geen tijding?

DE BOEKHOUDER

Néé. Begint dat geloop nou weer? Meneer het toch gezeid dat às-die bericht kreeg...

SIMON

't wordt morrege nègen weke.

DE BOEKHOUDER

De *Jacoba* is wel na 59 dage met 190 kantjes⁴⁴ binnengelope.

SIMON

Jij staat te lulle! Jij weet meer.

DE BOEKHOUDER

Heb je 'm nòu al om?

SIMON

Nee - geen druppel.

DE BOEKHOUDER

Dan wordt 't tijd. - Ik 'r meer van wete! 'k Hou de schepe an lijne vast!

SIMON

'k Heb jullie gewaarschouwd toen die op de helling lei. - Wat zijn me woorde geweest?

DE BOEKHOUDER, *schouder-schokkend*

Allemaal klespraatjes van jou om 'n borrel!...

SIMON

Dat lieg-je! Waar jij bij was en waar juffrouw bij was - heb 'k gezeid dat 't schip ròt was, dat kallefatere geen bliksem meer hielp - dat zo'n drijvende doodskest...

DE BOEKHOUDER

Goed. Dàt heb-ie gezeid. Daar strij 'k niet tegen. En wat zou dat nou? Ben jij zo'n pièt dat as jij hallef bezopen...

SIMON, *driftig*

Da's verdomme gelogen...

DE BOEKHOUDER

...Dan nièt bezopen. - ben jij zó'n godje dat as jij, as scheepmakersknècht nèe zeit - en je patroon en de assurantie zegge jà - dat dan mijn patroon z'n schip dan op de veiling mot brenge?

44 *kantjes*: vaten met 620 haringen.

SIMON

Dat dondert niet! Ik héb gewaarschouwd. - En nou zeg ik - nou zeg ik - dat as Mees, de anstaande van me dochter - om van de andere niet te spreke - as Mées... dan komt 'r móord van!...

DE BOEKHOUDER

Laat je uitlache! Ga 'n borrel pakke en praat verstandige taal.

Vierde toneel.

De vorigen. Marietje.

SIMON

Had maar buiten gebleven. - Niks geen tijding.

MARIETJE, zàchtjes-snikkend

Niks geen tijding...

SIMON

...Dan komt 'r moord van...

af.

Vijfde toneel.

Bos. De Boekhouder.

BOS

Wie ware daar?

DE BOEKHOUDER

Simon en z'n dochter. Dreigemente! - Ga u uit?

BOS

Dreigemente? Is de kerel krankzinnig? - 'k Ben in tien minute terug. Wie komt mot wachte.

DE BOEKHOUDER

Hij sprak van...

BOS

'k Ben niks nieuwsgierig!...

af.

Zesde toneel.

De Boekhouder. Saart.

DE BOEKHOUDER, krabbelt naar zijn lessenaar terug.

De telefoonschel gaat over. Gewichtig luistert hij aan de gehoorbuis.

- Kan niks verstaan. - Ik ben 't, de boekhouer. - Over tien minute is meneer terug - mot je nòg maar is schelle.

SAART

Dag hartje!

DE BOEKHOUDER

Wat mot jij nou weer?

SAART

Ik mot jóu. Jessis wat 'n koue wind. Mag 'k effe me hande warme?

DE BOEKHOUDER

Blijf maar àchter 't hekkie.

SAART

Lekker dier, 'k heb maling an je! - Meneer Bos slaat zo net 't hoekie om.

Warmt zich.

- 'k Zal maar niet vrage na de HOOP. - Jessis, zèven gezinne. - Wat 'n geluk, dat 'r behalve de kinderen drie òngetrouwde jonges an boord zijn. Nèrges ies angespoeld?

DE BOEKHOUDER

Nee. Nee!

SAART

Nou vreet me niet op!!

DE BOEKHOUDER

'k Wou dat je àchter 't hekkie bleef. Wat mot je nou?

SAART, *in zijn zak kijkend*

Pas op - breek meneer z'n sigare niet, ouwe dief!

Hij glimlachert.

Kaps - wil jij 'n gulden an me verdiene?

DE BOEKHOUDER

Dat leit 'r an.

SAART

'k Ben an 't verkere met Bol, de binnenschipper.

DE BOEKHOUDER

'k Feliciteer je!

SAART

Hij leit hier met 'n lading mest - voor de stád. - En hoe mot 'k nou trouwe?

DE BOEKHOUDER

Hoe je mot...

SAART

'k Mág toch niet omdat ze niet wéte of me man dood is.

DE BOEKHOUDER

De wettelijke termijn die is - die is -

SAART

Zó wijs ben 'k ook.

DE BOEKHOUDER

Je mot driemaal pro Deo in de krante oproèpe en as die dan niet komt - en dat zal die niet - spoke benne de wereld uit - dan mág-ie...

SAART

As jij dat zakie nou is beredderde, - dan blijve Bol en ik je dankbaar...

DE BOEKHOUDER

Advocate-zaken. Daar mot je voor na de stad.

SAART

Jessis wat 'n bereddering! As je verstand je ingeeft: 'k heb Jacob in geen driè jaar gezièn - en de WISSELVALLIGHEID...

Zevende toneel.

De vorigen. Cobus.

COBUS, *beverig-gejaagd*

D'r is bericht... D'r is bericht!...

DE BOEKHOUDER

Bericht? Wát vertelt-ie?

COBUS, *op huilen af*

D'r mòt bericht zijn van de jonges - van - van - *De Hoop*...

DE BOEKHOUDER

Niemendal!

Vrindelijker.

Of jullie hier nou dag an dag 't kantoor plat lope - ik kan je geen goed en geen kwaad nieuws zegge - 't kwaje weet je: twee en zestig dage...

COBUS

...De waterschout het 'n telegram gekregen... Ach, ach, ach, meneer Kaps, help ons toch uit de onzekerheid - me zuster - en me nichie -

hevig bevend,

die zijn gewoon gèk van verdriet...

DE BOEKHOUDER

...Op me woord van waarachtig... Loop-je weer vort?...

COBUS

Me nichie zit alleen thuis - me zuster is uit schoonmake bij de pastoor - d'r mòt ies weze... d'r mòt ies weze.

DE BOEKHOUDER

Wie maakt je de praatjes wijs?

COBUS

De klerk van de waterschout zeit - zeit. Ach lieve God...

af.

Achtste toneel.

De Boekhouder. Saart.

SAART
Misschien het-ie gelijk.

DE BOEKHOUDER
Alles kan.

SAART
Het meneer Bos nog hoop?...

DE BOEKHOUDER
Hoop? Négen weke - zo'n kreng van 'n schip - na diè storm. Alles kan. Néé - ik geef 'r geen cent voor. Zès weke proviand. As ze 'n Engelse haven ware binnengevalle, hād je bericht.

Negende toneel.

De vorigen. Clémentine.

CLÉMENTINE
Dag Saart. Kaps is 'r binnen visite?

DE BOEKHOUDER, door het raam kijkend
't Rijtuig van de burgemeester. Commissie-vergadering voor de klok. Wéer 'n ander spannetje. 'k Wou dat ik de cente had.

CLÉMENTINE, haar schetsboek op Bos' lessenaar leggend
'k Zag Cobus daar lopen. Stakker. Wat is diè oud geworden. Je zou 'm haast niet herkennen.

't Schetsboek opnemend.

Kijk. Zó was-ie drie maande gelejen - kras - vrolijk. Je mag oòk wel kijken, Kaps.

DE BOEKHOUDER
Nee, juffrouw, ik heb geen tijd.

SAART
De dood van Daantje het-ie zich erreg angetrokke... Die twee zag je altijd

samen, altijd an 't redenere - nou het-ie in de Diakenie niet één vrind - dat scheelt 'n boel...

CLÉMENTINE

- Herken je die?

SAART

Nou! Da's Knièr - da's Barend met 'n mand op z'n nek - en da's...

de telefoon gaat over. Clémentine slaat het boek dicht...

DE BOEKHOUDER

Meneer is uit. D'r wier strakkies al gescheld.

CLÉMENTINE, *luisterend*

Ja? - Pappie is 'r niet - Hoe lang zou 't duren Kaps?

DE BOEKHOUDER

'n Minuut of twee, drie...

CLÉMENTINE

verschrikt:

Wàt zegt u? - 'n Luik gemerkt 47 - en,

bevend,

- ik versta u niet

- geeft 'n schreeuw, laat de gehoorbuis vallen.

DE BOEKHOUDER

Wat is dat? Wat is dat?

CLÉMENTINE, *smartelijk-verschrikt*

...Ik durf niet meer luisteren... O. O!

DE BOEKHOUDER

Was dat de waterschout?

CLÉMENTINE, *hartstochtelijk*

...Barend is angespoeld. O God, nou is 't gedaan!

SAART

Barend?... Bàrend...

CLÉMENTINE

'n Telegram uit Nieuwediep - 'n luik - en 'n lijk...

Tiende toneel.

Bos. De vorigen.

BOS

Wat gebeurt hier? - Waarom huil jij?

DE BOEKHOUDER

Bericht van de HOOP VAN ZEGEN.

BOS

Bericht?

DE BOEKHOUDER

De waterschout is an de telefoon.

BOS

De waterschout? - Ga op zij. - Ruk uit jij: wat sta je te gape!

SAART

Ik - ik -

schuw af.

BOS, schellend

Hallo! Wie is daar? - De waterschout? - 'n Telegram uit Nieuwediep - benoorden de Haaks - ik versta geen woord! Hou op met je gehuil! - 'n Luik, zegt u? - Zeven en veertig... - Wel da's vervloekt beroerd - da's - 't Lijk - in staat van ontbinding - van Barend, as oudste gemonsterd... - Herkend door wie? - Dóór? - O - is de *Verwachting* met averij in Nieuwediep binnengevallen en het schipper Maatsuiker 'm herkend? - Oorringe, ja, ja, zilveren oorringe - dat doet 'r verder niet toe. - Dus is 't nièt nodig dat 'r hier vandaan mense gezonden worde voor de identiteit? - Ja, verdomd beroerd! - Onze plaats wordt wel geteisterd. - Ja - ja - Enfijn - tegen Gods wil staan wij machteloos. Ja. Ja. - Ik twijfelde al niemeer - Dank u. - Ja. - 't Officieel rapport krijg 'k graag zo spoedig mogelijk. 'k Zal de assuradeur waarschouwe. Bejour!

Hangt heftig de gehoorbuis in de haak.

Daar ben 'k gewoon kapot van - twálef man.

DE BOEKHOUDER

Barend - de zoon van Kniertje angespoeld - da's - da's 'n wònder. - Ik dacht dat we nooit meer iets van 't schip zoue horen. Toen met de *Clémentine*...

BOS, driftig

Ja - ja - ja - ja!...

tot Clémentine.

Ga asjeblijft naar binnen bij je moeder! De stommitheit om dalijk waar die vróuw bij was - over te kletse wat je hoorde. Nou duurt 't geen vijf minute of 't halve dorp is hier! Versta je me niet? Je zit je, godbeter, an te te stelle of je liefie an boord was...

CLÉMENTINE

Wáarom heb u niet geluisterd?

snikt zachtjes.

BOS

Geluisterd!

CLÉMENTINE

Toen Simon, de scheepmakersknecht...

BOS

Die vent was dronken!

CLÉMENTINE, heftig

Dat was-ie nièt!

BOS

Dat was-ie wel! En was-ie 't niet geweest - met welk recht steek jij je neus in zake waarvan je geen benul heb?

CLÉMENTINE

Lieve God - nou heb ik óók schuld...

BOS, driftig

Schuld? Schuld! Zijn de romannetjes die je leest, in je hoofd geslagen? - Schuld! - Ben je bezeten om zúlke woorde te gebruike na zo'n ongeluk!...

CLÉMENTINE

Hij zei, dat 't schip 'n drijvende doodkist was - toen heb 'k ù horen zeggen, dat 't in alle gevallen de láátste teelt zou wezen waaran de HOOP...

BOS, eerst driftig - dan redenerend

Die verdomde kostschool, die verdomde kostschoolkure! Loop voor mijn part as 'n zottin door 't dorp en teken de eerste de beste schooier of bedelaar! Maar flap 'r geen dinge uit die je niet verantwoord kan. 'n Drijvende doodkist! Zeg liever 'n dronken autoriteit! - Eerst ik! - De *Noord* van Pieterse en de *Nooit gedacht* en de *Willem III* en de *Jonge Jan* - 'k kan wel an 't opnoemen blijve, de halve vissersvloot en de halve handelsvloot zijn drijvende doodkiste! - Heb je dat gehoord, Kaps?

DE BOEKHOUDER, *schuw*

Nee, meneer, ik hoor niks.

BOS

...As je me zou vrage: vader, hoe zit dat - dan zou 'k je uitleg geve. Maar jullie over 't paard getilde jonge mense bemoeit je met alles en nog wat! Is 'r 'n sterker bewijs, dat de assurantie èlk jaar 'n schip laat kéure. Denk je, dat as 'k straks de assuradeur opschel en 'm zeg: meneer, jij kan veertien duzend gulden neertelle, dat-ie dat doet op losse gronde? Je most 'n kop as 'n boei krijge, om de ondoordachtheid, waarmee je 'r nonsens uitflapt...! - Nonsens zeg ik! - Nonsens, die me goeie naam zou kunne bederve, as niet iedereen me kende!

CLÉMENTINE, *triestig*

Als ik reder was... en 'k hoorde...

BOS

God beware de visserij voor 'n reder, die tekeningetjes maakt en huilt bij mooie versies. Ik sta als vâder an 't hoofd van over de honderd gezinne. Zaken zijn zaken. As je gevoelig wordt, buitel je over de kop. Wat Kaps?

Kaps gebaart dat-ie 't niet verstaat.

- Nou, ga na je moeder. De burgemeestersvrouw is op visite.

DE BOEKHOUDER

Hier heb 'k de monsterrol,

lezend,

Willem Hengst, oud 37 jaar, gehuwd, 4 kinderen...

BOS

...Wacht effen tot me dochter...

CLÉMENTINE

- 'k Zal geen woord meer spreken.

DE BOEKHOUDER, *voortlezend*

Jacob Zwart, oud 35 jaar, gehuwd, 3 kindere. - Gerrit Plas, oud 25 jaar, gehuwd, 1 kind. - Geert Vermeer, ongehuwd, oud 26 jaar. - Nelis Boom, oud 35 jaar, gehuwd, 7 kindere. - Klaas Steen, oud 24 jaar, gehuwd - Salomon Bergen, oud 25 jaar, gehuwd, 1 kind. - Mari Stad, oud 45 jaar, gehuwd. - Mees, oud 19 jaar. - Jacob Boom, oud 20 jaar. - Barend Vermeer, oud 19 jaar - en Pietje Stappers, oud 12 jaar.

BOS, *teneergeslagen*

...Zéven gezinne.

CLÉMENTINE

...Zestien kinderen.

Elfde toneel.

Bos. Clémentine. De Boekhouder. Truus. Marietje.

TRUUS, *hijgend*

...Is 'r tijding?... Tijding van me zoontje?

Woest-wanhopig:

Ach God! Ach God, maak me niet ongelukkig, meneer!...

BOS

't Spijt me, vrouw Stappers...

MARIETJE, *gillend*

Dat kan niet - dat kàn niet - dat lieg je!... 't Is niet mogelijk!...

BOS, *zucht*

De burgemeester-strandvonder van Nieuwediep het de Waterschout getelegrafeerd - Barend Vermeer is angespoeld - jullie weet wat dat zegge wil - èn 'n luik van de 47...

TRUUS, *heftig*

O, moeder Maria - mot 'k dat kind nou ook misse - dat schaap van twaalf jaar! -

drenzend-huilend.

Oóóóó! - Oóóóó! - Pietje... Pietje...

MARIETJE, *verwilderd*

Dan... Dan...

barst in hysterisch gelach los,

Hahaha!... Hahaha!...

BOS

Geef 'r 'n glas water!

MARIETJE, *het glas uit Clémentine's handen slaand*

...Weg! Weg!...

op de knieën vallend, de handen om het hekje klemmend.

La me nou ook maar kreperel!... La me dood gaan asjeblijf, lieve God, lieve God!...

CLÉMENTINE, *snikkend*

Toe Marietje, bedaar. Sta op...

TRUUS

...Op z'n éerste reis - en zo dapper as-ie stond te wuive toen 't schip...

snikt heftig.

BOS

't Kan niet verholpen worde, Truus. 't Is 'n bezoeking. Zo'n storm is 'r in geen jare geweest...
Denk an Hengst met vier kindere, an Jacob, an Gerrit... En al geeft 't je geen troost: de gage
van je zootje zal 'k uitbetale - as je wil vandaag

nog. Ga jullie na huis - en schik je in 't onvermijdelijke. - Neem háár mee - zij lijkt...

MARIETJE, *beverig-snikkend*

Ik wil niet na huis - ik wil dood, dood...

CLÉMENTINE, *haar ondersteunend*

Huil maar, Marietje, huil maar arm schaap...

Twaalfde toneel.

Bos. De Boekhouder. Mathilde.

BOS, *driftig op en neer lopend*

...Wat suf jij nou? - Ben je te lui om 'n pen op papier te zette, vandaag?... 'k Vraag je geen antwoord!! Heb-je 't Weduwen en Wezenfonds bij de hand? - Nou!

DE BOEKHOUDER, *op de brandkast toeschuifelend*

't Bovenste loket is nog op slot.

Bos smijt hem de sleutels toe.

O, dank u

opent de kast, schuifelt met het boek naar Bos' bureau.

Asjeblief, meneer.

BOS

...Vijf en negentig weduwe - veertien ouwe zeelui en vissers...

DE BOEKHOUDER

Ja, 't fonds komt al lang te kort. - Maar weer is 'n advertentietje plaatse...

MATHILDE

Clémens, wat 'n ongeluk! De burgemeestersvrouw vraagt of je niet effen binne kan komme - ze zit gewoon te huile.

BOS

Nee! Gehuil genoeg hier. En geen tijd!

MATHILDE

Ach! Ach! - Kaps, hier is de kopy voor de circulaire. - Spoed, hoor!...

BOS

Mathilde! - Praat 'r met mevrouw is over - om 'n oproeping te doen voor de verongelukten.

MATHILDE

Ja maar, Clémens - is dat niet te veel - twee bedelpartijen?

BOS

Laat mijn 't dan maar...

af.

Dertiende toneel.

Clémentine. De Boekhouder.

CLÉMENTINE, zachtjes-huilend

Kaps! Kaps!...

gaat over hem aan de lessenaar zitten.

Ik voel me zo ellendig...

DE BOEKHOUDER

Héel onverstandig, juffrouw. D'r vergaan méer schepe. De HOOP VAN ZEGEN telt haast niet mee. - Hier heb 'k - waar leit 't - waar leit 't? De opgave van *Veritas* over October - ènkel van October - vergaan 105 zeilschepen en 30 stoomschepen - da's wéinig gerekend: in één maand bij de vijftien honderd dooien.

Op zee wijzend.

Ja, as je 'm ziet zo as vandaag - zo glad en met al die drijvende meeuwe - dan zou je niet gelove dat-ie zoveel mensen vermoordt...

Veertiende toneel.

De vorigen. Jo. Cobus - daarna Bos.

CLÉMENTINE, tot Jo en Cobus die suffig zitten gaan

Kom 'r maar in, Jo, - Jo!

Jo knikt langzaam née.

COBUS, bevend

We zijn effen van huis weggelope - want Saart - net as 'k zei - net as 'k zei...

BOS, tot Jo

Hier - ga zitte!

Schuift een stoel bij de kachel.

Blijf jij daar maar, Cobus - Je het 't zeker al gehoord?...

JO, *snikkend*

Van Barend, ja - maar van Geert - 't gebeurt zo dikkers dat ze in de roeiboot...

BOS

Nee - Die troost kan 'k je niet geve. Niet alleen dat 'r 'n luik - maar 't lijk was in staat van verregaande ontbinding...

JO, *angstig*

...Ja - ja. - Maar as 't Barend nou nièt is - wie zeit dat 't Barend...

BOS

...Schipper Maatsuiker van de *Verwachting* het 'm herkend... En - de ooringe...

JO

Maatsuiker? Maatsuiker? En as - die zich vergist?... Ik kom je vrage om reisgeld, meneer, dan ga 'k zellef na De Helder...

BOS

Kom, gekheid!

JO, *huilend*

Barend mot toch begrave worde...

BOS

Daar zal de burgemeester van Nieuwediep wel voor zorge...

Vijftiende toneel.

De vorigen. Simon.

SIMON, *dof-aangeschoten*

Ikke - Ikke - heb gehoord...

gebaart vreemdelyk naar Bos.

BOS, *nerveus-heftig*

Mars, dronkelap!

SIMON, *hakkelend*

Ik- ikke - zal jou niet vermoorde - ik - ik - heb niks kwaads in de zin...

BOS, *bevend*

...Haal 'n veldwachter, Kaps - mot die bezopen kerel...

SIMON, *zich vasthoudend aan het hekje*

- Nee - blijf maar - ik zal wel weer gaan - ikke - ikke wou alleen maar zegge dat 't áárdig uitgekomme is - met - met - de HOOP VAN ZEGEN.

BOS

Wil je opdondere - en daliyk!

SIMON

Niet zo dicht bij me komme - je mot nóoit dicht komme bij 'n man met 'n mes... Neèèèè... Ik heb niks kwaads in de zin - ikke wou alleen maar zègge, da 'k je gewaarschouwd heb - toen - die op de hélling lei.

BOS

Dat lieg-je, beroerde kerel!

SIMON

Nou mot je - enkel voor de aardigheid - an je - an je boekhouer en an je dochter vrage - die 'r bij ware...

BOS, *heftig*

't Is gelogen! Je ben geen antwoord waard, dronkelap! 'k Heb met je patroon, niet met jou te make!... Heb je me niet verstaan, Kaps!

SIMON

Mijn patroon die - die kallefatert zèlf niet...

tot Kaps, die naar het hekje gekomen is...

Heb 'k gewaarschouwd? Was jij d'r bij?

DE BOEKHOUDER, *angstig naar Bos kijkend*

Nee - 'k was 'r niet bij - en às 'k 'r bij was, heb 'k niks gehoord...

BOS, *tot Clémentine*

En nou jij! - Het die dronkelap...

CLÉMENTINE, *angstig - op schreien af*

...Papa!...

BOS, *dreigend*

Laat jij as dõchter -

grimmig.

Geef antwoord!

CLÉMENTINE, *angstig*

...Ik herinner me niet...

SIMON

...Da's - da's gemeen. Da's verdomd gemeen!... Ik heb gezeid dat 't schip rôt - rôt - was...

BOS

Dronkemanspraatjes! - Je sleept 'r me boekhouer en me dochter bij - en je hóort...

COBUS

Ja maar - ja maar - nou herinner ik me ook...

BOS

Wat weerlicht - heb jij soms ook gewaarschouwd?

COBUS

Nee. Nee. Dan zou 'k liege. Maar uw dochter - uw dochter die zeit nou dat ze niet gehoord het dat 't schip rot was - en op de tweede avond van de storm - toen ze met me alleen bij me zuster Knierdje was, toen het ze wèl gezeid dat - dat -

CLÉMENTINE, bevend

...Heb *ik* toen...

COBUS, vals

Ja - dat heb jij! Die eigenste avond - ware me worde: juffrouw, juffrouw nou zit je te jòkke - want as je vader wist dat de HOOP VAN ZEGEN rôt...

JO, onstuimig-opstaand, woest haar woorden uitknersend

Jij, jij liègt - jij ben begonnen te huile - je was bang dat 'r schepe zoue vergaan - daar was 'k bij! - daar was Truus bij - daar was!... O jullie àdders!...

BOS, met z'n vuist het schrijfbureau bedreunend

Adders! Adders, wij die jullie gespuis jaar in jaar uit te vrete geve? Heb je niet genoeg fatsoen om ons te gelove inplaats van die dronken schooier die op z'n bene staat te waggele?

JO, razend-van-drift

...Jullie gelove? - Jullie! - Zij liegt en jij liègt!...

BOS, dreigend

...Me kantoor af!

JO, onstuimig

Barend heb je met de politie na boord late slépe! - Geert was te trots om gehááld te worde! - Schurk! Schurk! Driedubbele schurk!

Overspannen-zenuwlachend.

Née, née, je hoeft niet na je deúr te wijze! We gaan wel - As 'k langer hier bleef zou 'k je in je gezicht spoege - in je gezicht spoege!...

gebaart dreigend.

COBUS, haar tegenhoudend

Kom... Kom...

BOS, na een stilte

Voor je tante zal 'k anneme, dat je overspannen ben... anders - anders. De HOOP VAN ZEGEN wàs zeewaardig, wàs zeewaardig! - Heb ik geen verlies - al is 't schip geassureerd? En al hàd die kerel me gewaarschouwd - wat gèlòge is! - mot ik as man van zake 'n dronkelap vertrouwe, die nerges meer werk vindt omdat-ie te onbekwaam is om z'n gereedschap te hantere?

SIMON, hakkelend

Ikke - ikke heb jou en hèm en haar gezeid - dat zo'n drijvende doodkist... Da's vást hoor!

JO, uitbarstend

O! O! Geert èn Barend èn Mees èn de andren! O God hoe kon jij 't toelate...

zakt op de stoel, snikt.

Geef me dan reisgeld om zèllef na Nieuwediep te gaan - dan zal 'k over niks meer prate...

BOS, grimmig

Nee! Geen rooie duit! 'n Meid, die me zo vlegelachtig uitscheldt...

JO, verward-huilend

'k Weet niet wat 'k gezeid heb - en - en - 'k geloof niet dat je - dat jij - dan zou je erger zijn dan 'n duvel...

BOS

De waterschout zeit dat 't nièt nodig is om mense na Nieuwediep te zende.

JO, naar de deur waggelend

...Niet nodig - nièt nódig - wat mot 'r nou van me worde...

Cobus en Simon lopen achter haar aan.

Zestiende toneel.

Bos. Kaps. Clémentine.

BOS, loopt heen en weer.

Kaps kruipt op z'n kruk.

En as jij ooit weer 'n stap op me kantoor zet...

CLÉMENTINE, starend-verschrikt

Nee - nooit meer,

een lange stilte.

Vader, ik vraag mezelf af,

barst in snikken uit,

hoe 'k ooit weer achting voor jón - ooit weer achting voor mezelf zal krijgen... *af.*

Zeventiende toneel.

Bos. De Boekhouder.

BOS

Dò! Ze zou in staat zijn me goeie naam met d'r kostschoolfratse te bederve! - Wie 'r verder komt, zend je weg, begrepen? - Tuig! - Rapalje! - Dat héle nest deugde niet. - Die vérdómde dronkelap! - Die kerel die na jenever stinkt!

Weerklinkt buiten Jelle's viool

- Dat mot 'r nog bijkomme!

Voor het raam.

Ruk uit! Nee, geen cent!

De muziek houdt op.

'k Ben gewoon ondersteboven...

smakt in zijn stoel, neemt vinnig Clémentine's schetsboek op, bladert er in, smijt het op de grond, bukt zich, rukt er enige blaadjes uit, verscheurt die. Een ogenblik zit hij in gedachten, schelt aan de telefoon.

Hallo! - Met Dirksen - Dirksen zeg ik - de assuradeur!

Wacht somber kijkend.

- Hallo! Ben jij daar, Dirksen? - 't Is mis met de HOOP VAN ZEGEN - 'n Luik met mijn merk angespoeld en 't lijk van 'n matroos,

in ruzietoon overgaand.

Wat zeg-je? Kan je begrippe! - Geen kwestie van! Twéé en zestig dage! De waarschijnlijkheidskans is zó groot -

gekalmeerd

Goed, - 'k Zal je bij me kantoor wachte - Maar 'n beetje spoed, hè? - Ja - voor veertienduzend gulden - Bejour,

schelt af - bij de laatste woorden is Kniertje binnengekomen.

Achttiende toneel.

Kniertje. Bos. De Boekhouder.

KNIERTJE, *gedachteloos*

Ik -

zij zakt geduldig-schreiend op de bank.

BOS, *zonder haar te zien, bij de brandkast*

- Heb je de portefeuille met polissen verlegd? - Jij haalt, goddorie, alles van zijn plaats...

DE BOEKHOUDER, *van af z'n tabouret wijzend*

- De portefeuille leit hoger - achter de effectentrommel.

BOS, *snauwend*

Hou je mond maar weer! -

zich omkerend met de portefeuille in de handen. -

Kan jij niet kloppe?

KNIERTJE

Ik wou...

BOS, *kregel*

Je komt vijf minute te laat. - Die mèid, die bij je inwoont het hier 'n schandaal geschopt, dat 't weinig scheelde of 'k had om 'n veldwachter getelefoneerd.

snauwend.

Kom 'r in! - Doe 't hekkie achter je dicht...

KNIERTJE, *moelijk*

...Is 't waar - is 't wáár dat... De pastoor zei...

Bos knikt somber.

O, o,

Zij staart voor zich uit, haar armen vallen slap.

BOS

Met jou - met jòu heb 'k meelijje. Jou heb 'k gekend as 'n fatsoenlijke vrouw - en je man óok. - Maar je kindere - 't is hàrd om te zegge bij zo'n slag - je kindere en die - nicht van je - hebbe nóóit gedeugd!

Kniertjes hoofd zakt weg.

Hoeveel jare ben jij niet bij me over de vloer gekomme - tot je zoon Geert me met z'n vuiste dreigde, me grijze hare bespotte, me bijna je deur uitsmeet! - En je àndere zoon...

verschrikt.

Knier! Kniertje!

Opstaand.

Kaps! - Water!

Haar voorhoofd en polsen bettend.

- Verdomd! - Verdomd!...

DE BOEKHOUDER

Zal 'k mevrouw of de juffrouw?...

BOS

Nee! Blijf hier! Ze komt al bij.

Kniertje lang-aangehouden snikkend, na 'n wijle van bewustloos staren.

DE BOEKHOUDER

...Knier...

BOS

Stil - Laat 'r uithuile.

KNIERTJE, *smartelijk, met onderbrekende snikken*

Hij wou niet weg! - Hij wou niet weg - en met me èige hande heb 'k - heb 'k zijn hande van me deurpost lösgemaakt...

kermt zachtjes.

BOS, *dof*

Je hebt je niks te verwijte...

KNIERTJE, *in dezelfde toon*

...Vóor-ie ging heb 'k 'm de ringe van z'n vader in z'n ore gehange - as 'n - as 'n òfferdier...

BOS

Kòm...

KNIERTJE, *hijgend*

En - me óúdste jongen - die 'k niet genacht heb gezeid... - Als je te laat ben - ware z'n woorde - kijk 'k je geen oog meer an - geen óóg méér àn...

BOS, *heftig-ontroerd*

Hou op - hou op in godsnaam?...

KNIERTJE

...Twalef jaar geleê - met de *Clémentine* - heb 'k hier óók zo gezeten.

Snikt in bevende oude handen.

BOS, *zich bedwingend*

Toe, wees nou sterk.

Negentiende toneel.

De vorigen. Mathilde.

MATHILDE

Clémens! - Ach, àrme, bèste Knier, wat ben 'k met je begaan. - 't Is èrg - 't Is schrikkelijk - twéé zoons...

KNIERTJE, *starend*

Me man en vièr zoons...

MATHILDE, *troostend*

Maàr, wees jij maar niet ongerust, hoor. - We hebbe 'n oproeping geschreven - de vrouw van de burgemeester en ik - en die gaat morgen in àl de krante - Hier Kaps...

Bos wenkt haar heen te gaan...

Laat 'r nog effen wàchte, Clémens -

lief.

'k Heb 'n paar kóuwe kotelette - die 'r op zulle knappe - en - en - late we nou maar weer vrede sluite. - Je heb 'r toch niks tegen dat ze weer komt schoonmake? Wij zulle je niet vergete, hoor. - Dag Knier. Sterkte.

af.

Twintigste toneel.

Bos. Kniertje. De Boekhouder.

BOS

Nee, we zulle je niet vergeten.

KNIERTJE

Nou is me éنية hoop - 't kind van me nichie.

BOS, *verwonderd*

...'t Kind?

KNIERTJE

dat ongeluk komt 'r bij - ze is zwanger van me zoon -

dof-glimlachend.

Ongeluk? - Nee, dat is nou geen ongeluk...

BOS

...En vertel jij dat zó maar? Heb jij die onzedelijkheid onder je eigen dak? - Ken dan niet de statuten van 't fonds, dat géén onderstand wordt uitgekeerd an wie 'n ergerlijk leven leidt of zich naar ons gevoelen niet goed gedraagt?...

KNIERTJE, *dof*

De here motte 't zelf weten - hoe ze met me wille - de here...

BOS

Dat zal 'n toer met de commissie worde, Knier - met de commissie van 't fonds. Je zoon, die in de gevangenis - die oproerliedjes - en je nicht die mij. - Enfijn *ik* zal me best doen - ik zál òp mè wòord je voorspraak - maar belove, bélóve kan 'k niks. - D'r zijn zeven niéuwe gezinne, die nou op onderstand wachte - zéstien nieuwe weze -

opstaand en de brandkast sluitend.

Nee, blijf nog maar even zitte... Me vrouw wou je wat meegeve...

Eenentwintigste toneel.

Kniertje. De Boekhouder.

MATHILDE, *onzichtbaar*

Kaps! Kaps!

De boekhouder staat op, verdwijnt een ogenblik, keert terug met 'n schaalte en een geëmailleerd pannetje.

DE BOEKHOUDER, *goedig*

Of je de schale bij gelegenheid anreikt - en of je Zaterdag weer wil komme schoonmake.

Zij staart voor zich uit. Vrindelijk legt hij haar willoze handen om schaalte en pannetje, en sloft naar z'n kruk. Een stilte. Kniertje zit onbewogen, smartelijk-versuft, mumt met de lippen, staat moeilijk op, strompelt het kantoor uit.

...'n Oproeping voor de krante

(glimlachend komt hij naar de voorgrond, leunt op Bos' schrijfbureau, leest)

...'Weldadige landgenoten!

Wederom doen wij met de vriendelijkste aandrang een beroep op uw weldadigheidsszin ten behoeve van een aantal hulpbehoevende weduwen en wezen. De logger OP HOOP VAN ZEGEN...'

(Doek).

EINDE VAN HET VIERDE BEDRIJF.

Amsterdam, 15 Oct.-9 Dec. 1900.